

TANYÁK

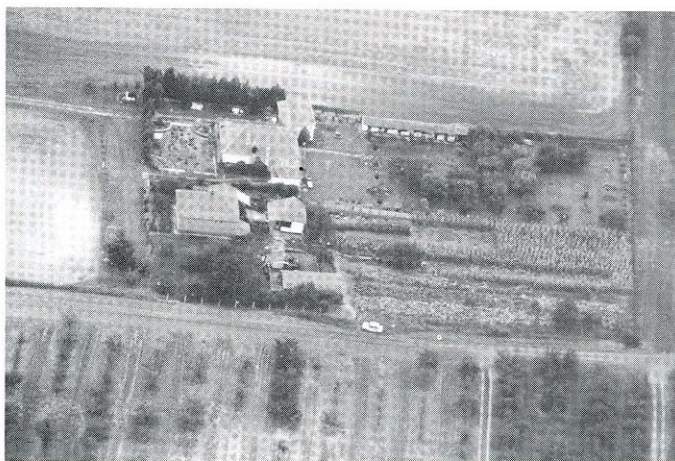

Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja
Alföldi Tudományos Intézet
Kecskemét, 2004.

TANYAI KALEIDOSZKÓP

A 2002–2003. ÉVI
TANYAKOLLÉGIUM
MUNKÁJÁNAK
EREDMÉNYEI

**Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja
Alföldi Tudományos Intézete**

TANYAI KALEIDOSZKÓP

A 2002–2003. ÉVI TANYAKOLLÉGIUM
MUNKÁJÁNAK EREDMÉNYEI

Szerkesztette:

Dr. Csatári Bálint és Kiss Attila

Szerzők:

Dr. Csatári Bálint
Bartos Mónika
Dulai Sándor
Farkas Jenő Zsolt
Kripner Veronika
Kiss Attila
Molnár Melinda

Kecskemét

2004

A kötet megjelenését támogatta: a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
és a Magyar Terület- és Regionális Fejlesztési Hivatal Kiemelt Térségi
Programok Főosztálya

Kiadja: Az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete

Felelős szerkesztő: Dr. Csatári Bálint, az MTA RKK ATI igazgatója

Felelős kiadó: Dr. Horváth Gyula, az MTA RKK főigazgatója

Megjelent: 12 ív terjedelemben, 800 példányban

Borítóterv, tördelés: Salánki Szilárd

A borítóterv a Civertan Bt. légifelvételének felhasználásával készült.

Nyomdai munkák: Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét

ISBN: 963 217 241 8

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK – CÉLOK, MÓDSZEREK

A magyar alföldi tanya sok évszázados hagyományú, sajátos települési, gazdálkodási és társadalmi létforma egyszerre. Koronként változó, tájformáló, térbeli – fejlesztő szerepe elvitathatatlan. A sokszínű alföldi tanya-világ a településrendszeren belül tanyarendszert is képezett. Ennek szinte idealizált formáit alkották a hajdan volt, sokféle mezőváros-tanya kapcsolatok. Ez akkoriban egyedi települési jelenség volt egész Európában.

A tanyák átalakulásának voltak felívelő és leszálló periódusai. Ezek egyaránt függtek a gyakran erőteljesen megváltozó alföldi környezeti feltételektől, az agrárpiaci lehetőségektől, az országos és a lokális politikától, a helyi társadalmi közösségek vagy a migráció révén az Alföldön megélhetést keresők tradícióitól, föld-, táj- és szabadságszeretétől, vállalkozó kedvétől egyaránt.

Az eredeti tanyák, a hagyományos alföldi tanyarendszer sorsa lényegében a második világháború utáni erőszakos politikai-hatalmi beavatkozások nyomán megpecsételődött. A tanyák sokaságának a volt mezővárosokról való leválasztása, a tanya-községesítés, a szocialista nagyüzemi kollektivizálás, az általános külterületi építési tilalom, vagy a tanya-vidékek infrastruktúrájának a fokozatos lemaradása mind a tanyák megszűnését generálták. E több évtizedes erőteljes kényszerpályán való haladás következményeként a tanyai népesség ötven év alatt a negyedére csökkent.

Egyedül azokban a térségekben maradt fent viszonylag nagyobb arányban, ahol a különleges természeti és termelési adottságok, illetve a sajátos szocialista üzemforma lehetőségek (a szakszövetkezet), vagy a megyei politika „tűrése” ezt részben biztosította, elsősorban a Dél-Alföldön, leginkább a Duna-Tisza közén.

A tanyák helyzete az 1990-es rendszerváltozás után sem változott érdemben. Bár a kárpótlási törvény kedvezményezte az egykori tanya körüli földterületek visszaszerzését, a mezőgazdaság tartós válsága, a termelési integrátor szerepét betöltő nagyüzemek szétesése vagy megszűnése, a külterületeik érdemi fejlesztéséhez pénzeszközökkel alig rendelkező önkormányzatok miatt lényegében csak az egykor tanyán élők vagy a mostanság oda települők egyéni-családi erőfeszítései jelzik, hogy ismét átalakulóban van a tanya-világ.

Népességük előregszik ugyan, de új tanyák (külterületi lakóházak és más épületek) jelennek meg, a külterületi lakosok száma már sokkal kevésbé csökkent az elmúlt évtizedben, sőt egyes városok környékén ismét nő. Érdemi próbálkozásokat találhatunk a hagyományos tanya megújítására,

funkcióiknak a tradíciókra is tekintettel levő átalakítására. Ugyanakkor vannak kedvezőtlen folyamatok is: elszegényedés, bűnözés, illetve tájromboló építkezések. A külterületi infrastruktúra felzárkózó fejlesztése is igen vontatott.

A Lakiteleki Népfőiskola által szervezett, a Szent István Egyetem tanárai és hallgatói segítségével lebonyolított *Tanyakollégium 2002-2003* nevet viselő közös munkánk arra irányult, hogy az újabb századfordulón, egy – a tanyásodás és a tanyák viszonylagos fennmaradását tekintve is – kitüntetett térségben, a Kiskunságban átfogó, jelentős terepmunkára építő vizsgálatokat végezzünk.

Elsődleges célunk a sokoldalú helyzetfeltárás volt, kérdőívek segítségével (lásd melléklet). A hallgatók 24 település több mint 800 tanyáján jártak 2002. szeptember végén. Ennek feldolgozása az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetében készült el a következő év tavaszára, melynek első és átfogó eredményeit kis füzetben is publikáltuk. A második „kirajzás” során mintegy 200 tanyára látogattak vissza a kérdezőbiztos hallgatók. Olyan tematikus mélyinterjúkat készítettek (lásd melléklet), amelyek már az első eredmények ismeretében tovább bővítették a népszámlálási és kérdőíves adatbázisunkat azokkal a szakszerű információkkal, amelyek a tanyán élők tényleges helyzetének és jövőképeinek a meg-rajzolásához járulhatnak hozzá (a legsikerültebb interjúkból külön válogatást is közlünk).

Fontos célunk volt *a tanyákról szóló ismeretanyag felelevenítése és konferenciákon való ismertetése* mind a Tanyakollégium hallgatóival, mind a szélesebb közvéleménnyel.

Végül a *legfontosabb célunk az volt, hogy* – a lehető legtöbb mai tanyaformáló tényezőre, folyamatra is tekintettel, – *feltárjuk a tanyák és a tanyán élők helyzetét, a kedvező és a kedvezőtlen változások okait, körülményeit, következményeit, s keressük azokat a kirajzolódó változásokat, trendeket, amelyek e sajátosan magyar alföldi és vidéki településforma megtartásához és fejlesztéséhez – mintegy új alaptudásként – szükségesek.*

Reméljük, hogy az alap- és az alkalmazott kutatások módszereit egyaránt ötvöző sokak közreműködésével készült közös munkánk ráirányítja a figyelmet arra, hogy a mai tanyaproblémák megoldása, a tanyafejlesztés nemcsak a hat alföldi megye össznépességéből még mindig több mint 6 %-kal részesedő csaknem 200.000 külterületen élő lakos jövője tekintetében fontos.

Hazánk sajátos természeti értékekkel és mezőgazdasági adottságokkal rendelkező alföldi és vidéki területeinek sikeres európai integrációját illetően válhat ismét kitüntetetten fontossá a külterület, az egykori tanya térségek

korszerűsítése, tudatosan támogatott rehabilitációja. A tanyakérdés ma „másképpen” sorskérdés, mint az ÉS híres 1960-as évekbeli vitájakor volt. *Az ápolt, gondozott, lakott, értéket őrző és teremtő tanyák a vidéki társadalom fenntartható fejlesztésének kulcstelepülései.* Össztársadalmi érdek, hogy csaknem 1 millió hektárnyi mezőgazdasági terület műveléséhez, természetvédelméhez, – egyáltalán fenntartásához – hozzájáruljanak.

A tanyák, ott ahol mai is meghatározó, mondhatni jellegadó településformaként vannak jelen a tájban, **a közeljövő fenntartható alföldi vidék-fejlesztés letéteményesei lehetnének.** Elég ennek igazolására egy rövid kis kitekintést tenni a mai európai vidékfejlesztést meghatározó elvekről.

A fenntartható vidékfejlődést/fejlesztést legáltalánosabban a híres Brundtland jelentés értelmezi: „*A vidékfejlesztést – kompromisszumok nélkül –, s úgy kell elvégezni, hogy a jövő generációja számára is biztosítsa mindazokat az értékeket, lehetőségeket és szükségleteket, amelyek elvárhatók*” (WCED 1987). S az így értelmezett fenntarthatóság szoros összefüggésben áll nemcsak kizárólag a gazdasági fejlődés alapján mérhető területi különbségek kiegyenlítésének a szükségességével, hanem a környezet szerepének felértékelődésével, illetve legújabbban az ún. „azonos értékű életkörülmények” kistérségi szintű megteremtésének igényével is.

A vidékfejlesztésről és -fejlődésről született tanulmányok – EU tagországokként igen különböző indíttatású és sokoldalú értelmezések hangsúlyozása mellett – általában emelik ki a cselekvési prioritások közül:

- a természetvédelmet, a vidéki tájértékeket, a táji-települési harmóniát,
- a város – falu (tanya) kapcsolatok új dimenzióit, fejlesztési lehetőségeit,
- a helyi, a lokális identitás, a közösségek fejlesztésének igen fontos társadalmi kérdéseit.

Egyaránt hangsúlyozzák továbbá az e terekre irányuló **fejlesztési filozófiák morális (jogi, „egyenlőségi”), társadalmi (közösségi, önbecsülési) és materiális (víz, élelem, védelem, biztonság) aspektusait.**

Ha ezekhez a gondolati-fejlesztési irányokhoz „hozzáillesztjük” megújulásra képes *tanyás térségeinket,* akkor aligha vitatható, hogy *az európai szellemiségű vidékfejlesztés kiváló terepei lehetnek.* A morális, a társadalmi és materiális kérdésekre pedig nekünk kötelességünk válaszolni.

Dr. Csatóri Bálint

Kecskemét, 2004 tavasza

II. A TANYÁK VÁLTOZÁSAIRÓL ÁLTALÁBAN

A TANYA, MINT „RENDSZER”

Dr. Csatári Bálint¹

Bevezető

A magyar tanyáról a XX. században megjelent könyvtárnyi irodalom lényegében már mindent feltárt, megírt erről a sajátosan magyar alföldi településformáról, amit tudni lehet. A tanyai gazdálkodás, a tanyai település térkapcsolatai, a tanyai társadalom jellegzetességei és azok változásai jól ismertek. Viszonylag kevesebbet foglalkoztak az utóbbi évek említett írásai a tanyák térbeli elhelyezkedésével, azok módosulásaival, azzal, hogy a tanya mennyiben része napjainkban a „nagyobb léptékű” térbeli rendszereknek: a természeti – táji, a gazdálkodási, a települési és a társadalmi struktúráknak.

Az első ilyen típusú, – mai szóhasználattal – „rendszer-értelmezés” és vita az 1930-as években zajlott le *Mendöl Tibor* geográfus és *Erdei Ferenc* agrárszociológus között arról, hogy a tanya falusias magányos település-e, vagy a mezővárosokhoz „csatolt” ún. „kettős településforma”. Az elhíresült vitában – megítélésem szerint – mindkét félnek igaza volt. A tanyák nagy többsége a török hódoltság utáni, elnéptelenedett területeken, bérelt legelőkön, pusztákon jött létre, teljesítette a falusias magányos település kritériumait. Tehát kielégítette a lakó – és munkahely térbeli együtteseként meghatározott mendöli településdefiníció követelményét.

Ugyanakkor a mezővárosok tanyái sokáig valóban a városok csatolt, kettős települései voltak, szoros együttlésben magával a városi településmaggal. Ezek a tanyák, számos esetben a hajdan volt klasszikus mezővárosi „ólaskertes” külterületre kitelepített „változatai” voltak, szerves részét képezték mind a gazdálkodási, mind a mezővárosi települési – társadalmi rendszernek. A két jeles tudós értelmezése, definíciója és vitája tehát két különböző eredetű és rendszerében más-más értelmezést igénylő tanyára vonatkozott.

Az 1970-es években jelent meg *Romány Pálnak* „*A tanyarendszer ma*” c. könyve, ahol a „tanyarendszer” kifejezés elsősorban az átalakult szocialista típusú mezőgazdasági „termelési rendszer” részeként értelmezve tipizálta az akkori tanyákat. Az őstermelés, a háztáji tevékenység, s a csekély számú egyéni gazdálkodást folytató farm állt az elemzett rendszer középpontjában.

¹ tudományos főmunkatárs, igazgató, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét

Duró Annamária az 1990-es évek elején publikált tanulmányaiban a volt mezővárosok területéből kialakított ún. tanyaközségek tanyáinak vizsgálatakor azt rögzítette, hogy a hajdani kettős településű, mezővárosi eredetű és kötődésű tanyák sokasága fokozatosan az új tanyaközség „csatolt” települése lett. E tanyák kapcsolatai lényegében ugyanolyanok, vagy ahhoz hasonlóak az új tanyaközségekkel, mint egykor a mezővárosokkal voltak. Egy régi „kapcsolatrendszer” öltött új formát.

E három – témánk szempontjából kiemelkedőnek tekinthető – szakirodalmi előzmény alapján valóban rögzíthetjük, hogy *a magyar alföldi tanyáknak a változó „rendszerekhez” való alkalmazkodása, vagy arra való képessége vagy képtelensége alapvetően meghatározta mindenkori létüket, lehetőségeiket, fejlődésüket, vagy agóniájukat, pusztulásukat.*

A továbbiakban e változások „rendszer szemléletű” és rövid áttekintésére teszünk kísérletet.

A tanya helye a tér különböző szféráihoz viszonyítva

A tanya és a természeti környezeti rendszer:

A tanyásodás kezdeti kétségtelenül e településforma természeti, környezeti, ökológiai rendszerekhez való illeszkedését követelték meg elsősorban. A tanya szó eredete is erre utal, *a halászathoz használt, elhatárolt terület volt eredetileg a „tanya” szó jelentése.*

Az Alföld történetében, mind a Duna–Tisza köze futóhomok megkötésénél, mind a folyószabályozások utáni mezőgazdasági művelésbe vonható tiszántúli területek szántóföldi expanziójánál, birtokbavételénél a tanya meghatározó jelentőségű volt. Ezek *a tanyák megtelepülésükkor alkalmazkodtak a táj, a térszín minden apró, finom morfológiai részletéhez, a talajadottságokhoz, vizenyős, időszakosan vízjárta területek zónáihoz, határaihoz.* A környezeti feltételrendszerekhez való alkalmazkodás általánosan jellemző volt, s a régi telepítésű tanyáink napjainkig őrzik ennek a különös természeti–táji alkalmazkodóképességnek a „térbeli lenyomatát”. Ezek alapján állítható, hogy *a tanya összességében az Alföld természeti–táji rendszer szerének organikus elemévé, részévé vált.* Nélküle a táj nem lenne olyan, amilyenné az ember és annak tanya települése révén vált.

Az „igazi” homokhátsági tanyák az ÉK–DNY irányban, az uralkodó széliránynak megfelelően kialakult homokdűnék magasabb térszíneit ülik meg. A térszín kiemelkedő hátán lévő tanyák portái, telkei általában a buckasor alján elhelyezkedő ideiglenesen vízjárta semlyékekig húzódtak le. A tanya egész tevékenységével is alkalmazkodott ehhez a különös környezeti feltételekhez. A kiemelkedő magaslatokon voltak az épületek,

általában az északi oldalon elhelyezkedő kis akácfa ligettel, a tanya udvarán hasznos és húst adó fákkal (dió, eper). A magasabb térrészen található szőlő, gyümölcsös és zöldséges kert jellegzetessége – éppen a futóhomok veszélye miatt – a „három-szintű” termelés, illetve hasznosítás volt: alul a zöldség, burgonya, közepen az ún. gyalogszőlő, s felül a gyümölcsfák koronái.

Ha a tanyához tartozó birtoktest eléggé nagy volt, akkor a kis szántón rozstot vagy más gabonát termesztettek, hogy a szintén ott lévő kis legelőt, vagy kaszálót használó szarvasmarhák „előállítsák” a rendkívül gyenge termőképességű homoktalaj eredményes műveléséhez szükséges szerves trágya mennyiséget.

1. ábra: A térszíni kiemelkedéseket követő tanyák Szatymaz környékén

Az időszakosan vízjárta alsóbb térszíni tanyaporta területek pedig kiválóan alkalmasak voltak kaszálónak, legelőnek, illetve több tanyán a vízi szárnyasok tenyésztésére. Ez az *általánosan leírható tanya-modell tökéletesen megfelelt mind a természettel való együttélésnek, mind a fenntartható fejlődésnek. A tanya és tanyai ember a természeti rendszer valódi, érdemi része volt.*

A később, például a földosztás után keletkező tanyák már nem követék ezt a szinte organikusnak nevezhető modellt, (egyébként éppen ezek a kénysertanyák szűntek meg utána a leghamarabb), majd *a kollektivizálás és a nyomában következő nagytáblásítás, rónásítás alapvetően megváltoztatta a külterületek képét és természeti körülményeit*. Bizonyára ezek a beavatkozások és hatások is szerepet játszottak abban, hogy a talajvízszint lényegesen lecsökkent a homoki tanyás térségekben. A tanyák egy része ma ún. „sírkútból” nyeri a vizét. A felhagyott nagyüzemi táblákon újratamad a futóhomok, legalábbis porviharok formájában. A korábbi hátsági tavak vizeit levezették, a csatornáikat beszántották. Nincs elég víz, gyengék a legelők. A természeti mikro-viszonyokhoz való alkalmazkodás lehetőségei egy piaci alapú farmtanya esetében már korlátozzák a megélhetés feltételeit.

Talán a hobbi és üdülőtanyák tekintettel lehetnek újra ezekre az értékekre. Nem véletlen, hogy az ilyen módon újrahasznosított tanyák nagy része a nemzeti parkokhoz közeli, legértékesebb tájrészekben helyezkedik el.

A tanya és a gazdálkodási rendszer:

A tanya kialakulásában és egész történetében alapvető szerepet játszott a gazdaság. A hajdani nagy állattartó mezővárosok pusztai „szállásaitól” a mai jómódú, balástyai föliás tanyás gazdaságokig vezet az a végigkövethető gazdaságtörténeti folyamat, amely a tanyákat különböző időszakokban különbözőképpen tette a magyar mezőgazdaság fontos termelési színtereivé.

A tanyai gazdaság „kivirágása”, fénykora kétségtelenül a feudális korlátoktól nagyrészt mentes ún. amerikai utas frontier típusú alföldi területek birtokbavételének időszakára esik, a XIX. század végére, a XX. század elejére. A mezővárosok tanyáiról származó áruk piacra jutását biztosította a vasúti összeköttetések megteremtése, s az élelmiszeripar első nagyobb üzemeinek létesülése. Csak „tetézte” a kirajzás méreteit a filoxéra vész nyomán létesített homoki szőlőültetvények telepítése.

A tanyák gazdálkodása általában több alapvető jellemzővel bírt. Egyrésztől biztosította a tanyai családok alapvető élelmiszer(ön)ellátását, másrésztől, s nagyrészt *jellemző volt az ún. „vegyes gazdálkodás”, a több lábon állás* (részben a természeti feltételek adta szigorú keretek már fentebb említett kihasználása miatt), harmadrészt fokozatosan jelentek meg a *specializált monokultúrák* (elsősorban a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztés területén, de volt néhány állattartásra, tejtermelésre specializálódott tanya is).

A mezővárosi piacok értékesítési lehetőségei az Osztrák-Magyar Monarchia védett belső piacán szinte korlátlanok voltak.

A második világháború után a helyzet alapvetően megváltozik. A tanyás gazdák kulákok lesznek, s szinte teljesen fel kell adniuk az évszázados munkájukkal, szorgalmukkal, törekvéseikkel, erőfeszítéseikkel megteremtett tanyai gazdaságokat. Ezek többsége már az erőszakos kollektivizálás első hullámában megszűnik. A „végleges csapást” a második hullám, a mezőgazdaság teljes szocialista átszervezése jelenti számukra. A tanyák, még ha épületük meg is marad, a gazdálkodáshoz szükséges földterületük nagy részét elvesztik, s így a szántóföldi kultúrák területén, a Tiszántúlon nagyrészt el is tűnnek.

Kissé másképpen alakult gazdasági szerepük a Duna–Tisza közén, ahol annyi tanya volt, s olyan bonyolult természeti-földhasználati viszonyok között, hogy felszámolásuk nem volt olyan egyszerű, mint az Alföld más részein.

Ezen tanyák gazdálkodási rendszerének részbeni továbbélését a szakszövetkezeti üzemforma tette lehetővé. A tanyai gazdaság ún. tagi gazdasággá vált, ahol a tanyás gazda – a tagi hozzájárulás fizetése mellett – lényegében folytatni tudta mezőgazdasági tevékenységét. Az 1970-es, 80-as években már komoly méretű, integrált háztáji gazdaságok is kialakultak. A tanyák ezen térségekben, ahol képesek voltak megújítani gazdasági funkcióikat lényegében megmaradtak, sőt részben meg is újultak.

A rendszerváltás után gazdaságuk ismét elbizonytalanodott. Megszűnt a tevékenységüket részben integráló nagyüzem. Az egyéni – vagy farm – gazdálkodás feltételeinek a megteremtésére pedig csak kevés életerős tanyai gazdaság volt képes. A két rendszerváltást is megélt volt tanyai parasztok megöregedtek, fiatalok pedig csak kevesen vállalták a gazdálkodási hagyományok folytatását. Tőkéjük kevés, eszközellátottságuk korszerűtlen, termelési-piaci integrációjuk minimális. Így a tanyai gazdaság újra rendszerszerű tényezővé akkor válhatna, ha céltudatosan beillesztenék a vidékfejlesztés európai rendszerébe.

A tanya és a települési rendszer:

A tanya, mint az alföldi települési rendszer része igen sajátos történeti-településfejlődési pályát járt be. Volt ún. „másodlagos” hézagkitöltő szórvány, ahol a török hódoltság után a „tanyai pionírok” és a fél évig kint élő pásztorok megtelepedtek. Volt a külterületre kerülő hajdani „ólaskert”, amely a növekvő népességű és fejlődő agrárgazdálkodású mezővárosok aranykorában vált jellemzővé (2. ábra). Volt a kibontakozó intenzív szőlő-, kert- és gyümölcs kultúra kert-Magyarországának településformája a Kiskun-ságban. Volt szakszövetkezeti tagi gazdaság és a lehetőségek szerinti háztáji

termelés színtere. Lett később – főleg a mezővárosok belső tanyazonáiban – kényszerből vagy éppen a városból menekülve „választott” lakóhely, amelyből már eltűntek a hagyományos tanyai funkciók.

Voltak teljes építési tilalom alatt álló tanyás térségek, de voltak ún. „fejlesztendő külterületi lakott helyek” is, ahol legalább az épület némi felújítását, korszerűsítését engedélyezték.

Több esetben alakult át „hobby vagy második otthon tanyává”, ahol a városi értelmiség és a tehetősebb polgárok „revitalizálták”, többségében valóban értékmegőrző módon a tanyákat.

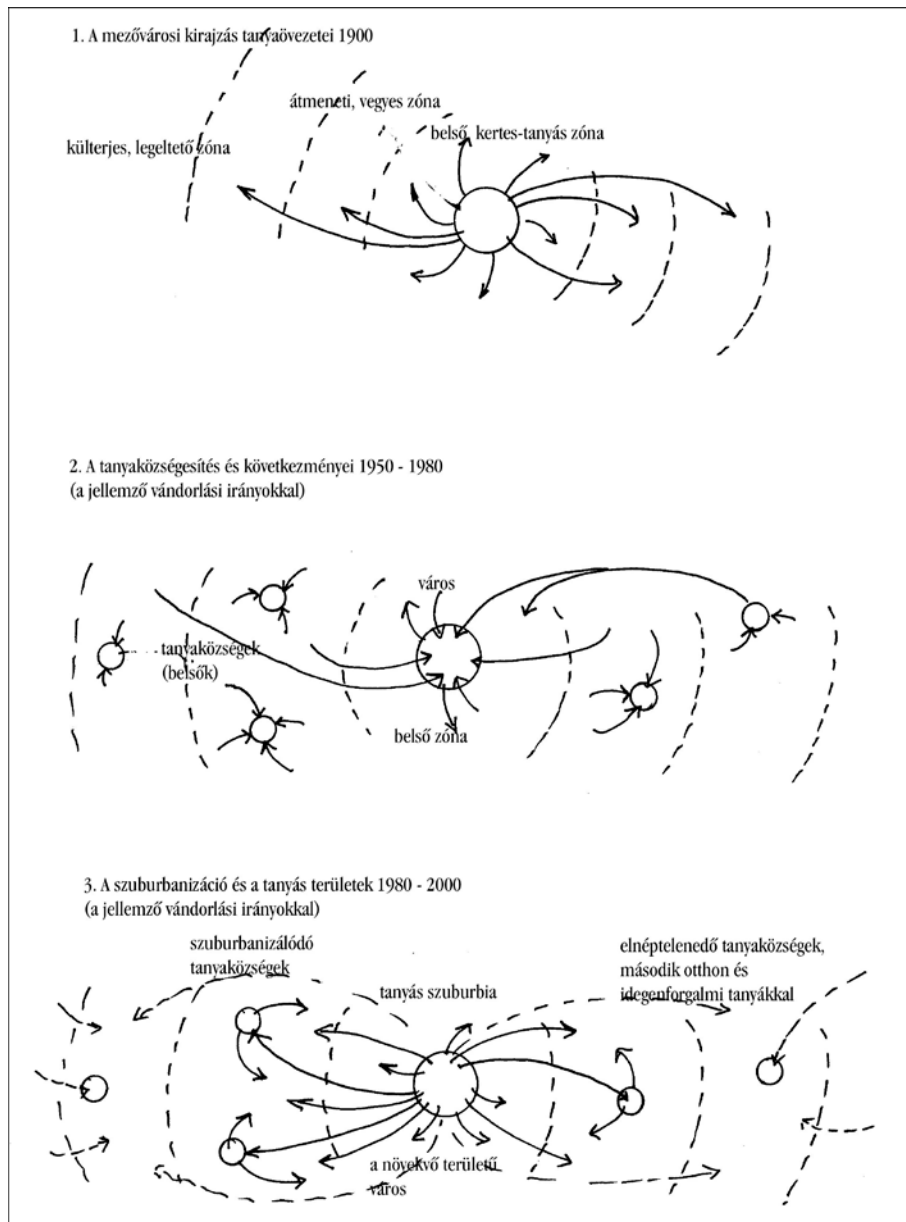
2. ábra: A klasszikus ólas-kertes mezőváros a tanyásodás előtt

Lettek belőlük viszonylag nagy számban idegenforgalmi és vendéglátó tanyák, ahol a „pusztai romantika” és „gasztronómiai csodák” mellett már fellelhetők a környezetbarát, zöld, természetbarát vagy éppen a lovas-turizmus tanyái is.

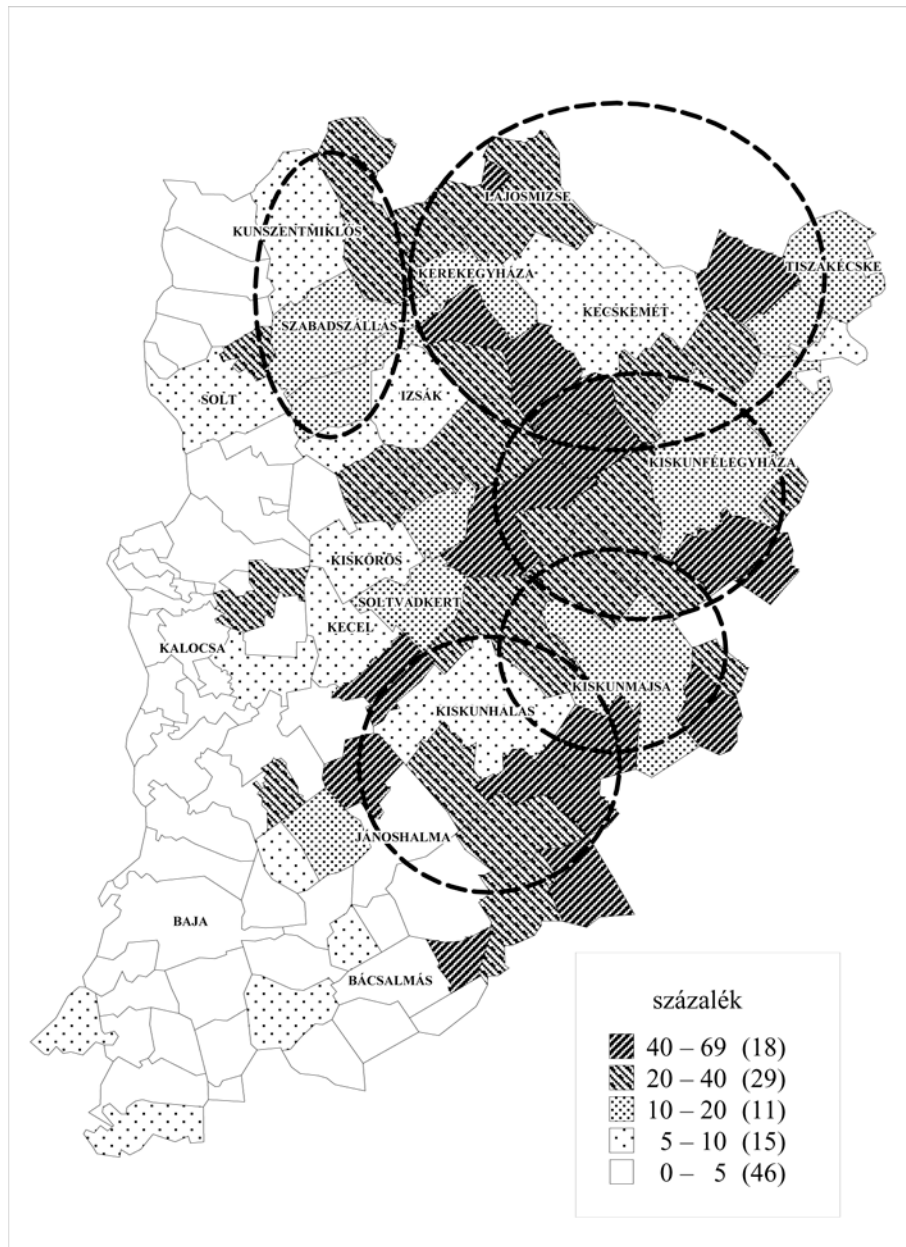
A tanya tehát – a településrendszer kétségtelenül sajátos részeként – hol a változások élén állt, karakterisztikusan dinamizálta magát a térfejlődést, hol „elszenvedte” illetve „befogadta” a változásokat. *Mára, a XXI. század küszöbére, a klasszikus tanyarendszer lényegében szinte teljesen megszűnt, illetve átalakult.*

Ennek három fő szakaszát a 3. ábrán láthatjuk. *A klasszikus, övezetes mezővárosi tanyavilág szerkezeti átalakulása a már korábban is „túlfejlettnak” minősített tanyai területek tanyaközségesítésével gyorsult fel.* A tanyák lakói – főleg gazdasági, megélhetési kényszerektől vezérelve – részben a volt anyavárosokba, részben a kijelölt tanyaközségek belterületére, központjába költöztek. Ha lehetséges volt, azért sokan meghagyták a tanyát háztáji gazdálkodási célokra. *A tanyák elnéptelenedése különösen az 1960-as, 70-es években gyorsult fel.*

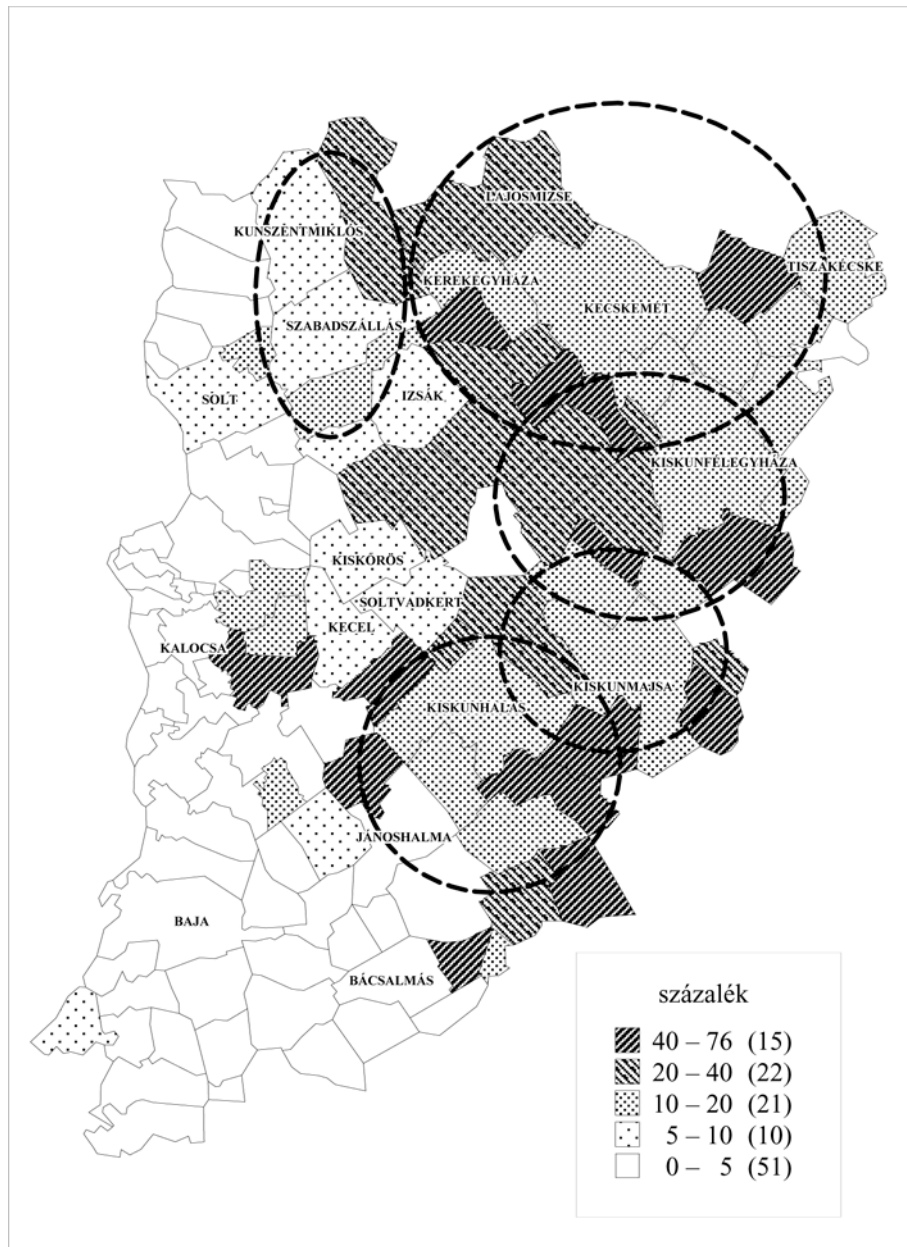
Döntő változást a tanyai építési tilalom 1986-os feloldása hozott. Ekkor a városok urbanizációs robbanásának első nagy, koncentrációs szakasza után (amely a tanyaközségeknek a külterületükről történő benépesülésével a vizsgált térben egyszerre jelentett relatív dekoncentrációt is), *a volt mezővárosok sajátos szuburbanizációja, az urbanizációs ciklus teljes dekoncentrációja következett be – éppen a tanyarendszer „segítségével”.* *Új tanyák épültek, főleg a belső, volt kertes tanyazonában, megkezdődött a városból való kiköltözés a tanyaközségekbe.* A nagyobb városok körül nemcsak a lakóhelyi, hanem a gazdasági szuburbanizáció is megjelent, amely ugyan alaposan átformálta a korábbi települési teret, de egyúttal újra is integrálta a tanyákat az átalakuló, modernizálódó települési rendszerbe. Sajnálatos viszont, hogy ez a részleges külterületi modernizáció és integráció kellően nem átgondolt tervezési dokumentumok és építési szabályozás mellett következett be, így *a tanyás térségek sok helyen egyszerűen elvesztették hagyományos értékeiket, táji jellegüket.* Minimális volt az a fejlesztési forrás is, amely e modern kori újra tanyásodás infrastrukturális feltételeinek a megteremtéséhez járult volna hozzá.

3. ábra: A tanyák fontosabb változásai a XX. században

4. ábra: A külterületi népesség aránya Bács-Kiskun megye településein, 1990.

5. ábra: A külterületi népesség aránya Bács-Kiskun megye településein, 2001.

A mai tanyák „teljes átalakulása” vagy részbeni megújulása ismét a volt anyavárosokkal való viszonyukban válik igazán értelmezhetővé. Ha 2003-ban, a ma is „legtanyásabb” megye, Bács-Kiskun külterületi térképére tekintünk, s értékeljük az 1990–2001 közötti külterületi változásokat, jól látható, hogy az „*anyavárosok és tanyás-vidékeik rendszer*” szinte újjáéled (4. és 5. ábra). A külterületi népesség csökkenése mérséklődött, vagy megállt, sőt van ahol mérsékelten nő (pl. Kecskemét külterületén). A magasabb arányú tanyás népességgel pedig kifejezetten az ábrán körökkel is jelzett volt kertes tanyás vagy vegyes tanyás gazdálkodású egykori tanyazónák területén létesült tanyaközségeknél találkozhatunk.

A tanya és társadalma:

A tanyai társadalom sohasem volt egységes. A progresszív mezővárosi paraszt-polgárság tanyán is élő csoportjai élesen különböztek a szegénységből a tanya segítségével felemelkedni vágyó szegényparasztoktól, béresektől. Az ország más, túlnépesedett részeiből például a Kiskunságba vándorlók, – mint hajdani tanyai vállalkozók (2 hold fekete földért 20 hold homokot kaptak) – megint más csoportot alkottak. A tanyaiak sajátos társadalommá formálódása talán az 1930-as évek klebelsbergi iskola és pusztai templomépítő hulláma után vett érdemi lendületet. A tanyai – a szabadságot feltétlenül szerető – nép híres gazdaköröket, olvasóköröket szervezett; segítették egymást, sok helyen valódi társadalmi közösséggé fejlődtek. Fokozatos elválásuk az anyavárostól így akár természetes folyamatnak is lenne tekinthető, ha nem szól közbe a sok tilalom, és a kényszerközségesítés, az erőszakos kollektivizálás. Azóta a tanyai népesség folyamatosan csökken, a tanyai társadalom előregszik.

Az előző fejezetben vázolt erőteljes migrációs folyamatok hatására *a tanyai társadalom ma sokféle, nehezen azonosítható csoportból áll. A hagyományos östermelők, gazdálkodók csoportja mellett megjelentek az „újonnan jöttek”, a városból érdekből, vagy kényszerből kiköltözők, az újjgazdagok és az újszegények. A rendszerváltás után bevezetett kislistás választások miatt alig van képviselőjük a helyi önkormányzatokban. A mai tanyai társadalom nagy része szegény, idős, perifériára szorult ember. A régi közösségeik is széthullottak.*

Ennek ellenére ragaszkodnak ehhez a településformához, sőt újak is vállalkoznak a kiköltözésre. Sokak ideiglenes lehetőségnek tekintik a tanyán lakást, mások új, pazar lakótanyákat építenek. *A külterület társadalmának újra kellene integrálnia, a városok és községek külterületén is.*

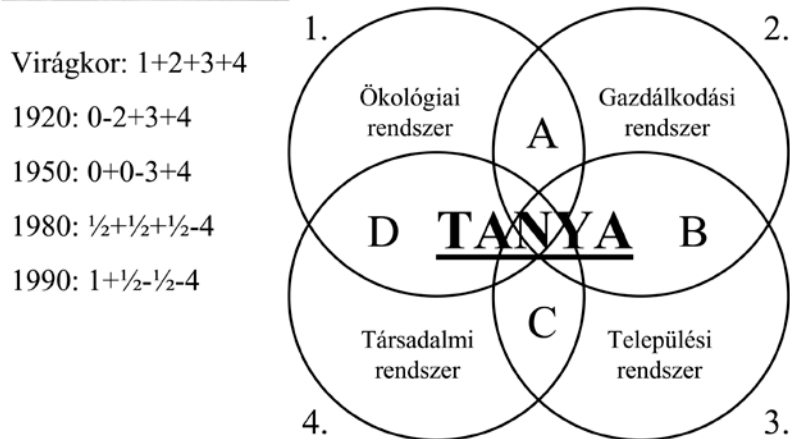
Összegzés

E kis áttekintő tanulmány arra tett sokadik kísérletet, hogy rendszer-elemek, a települési szférák rövid, célirányos értékelése segítségével értékelje a tanyákat és a területükön bekövetkezett változásokat.

Az egykori alföldi tanyarendszer egyes meghatározó szférái a tanyák virágkora óta eltérő súlyokkal és hatásokkal játszottak meghatározó szerepet. Volt, hogy a környezet, volt, hogy a mezőgazdaság, volt, hogy a települési folyamatok, volt, hogy a progresszív tanyai társadalom szférái játszották a meghatározó szerepet. Ha e rendszer-elemek közül bármelyik szerepe, hatása drasztikusan megváltozott, akkor a tanya helyzete, s az e településformát életető tényezők belső egyensúlya is változott. Új egyensúly a virágkor óta nem jött létre.

A tanya, mint rendszer

6. ábra: A tanya, mint rendszer, az egyes rendszer-elemek szerepének becslésével

A XXI. század tudatos európai szemléletű vidékfejlesztése talán felfigyel ismét az unikális, eredeti magyar alföldi tanyára, s törekszik *megteremteni ennek a történelmi gyökerekkel is rendelkező, nagy értékű településformának az új, harmonikus fejlesztési lehetőségeit. Ehhez meggyőződéssel jelenthető ki, hogy a tanyaának a rendszerszerű felfogására is szükség lesz.*

Irodalom

- Becsei József: *Az alföldi város és a külterületi népesség*. Budapest, 1995.
- Beluszky Pál: *A Nagyalföld történeti földrajza*. Pécs, 2001.
- Csatári Bálint: *Tanyak távlatai '91*. A tanyai építési szabályozás elvi és gyakorlati kérdései. Kecskemét, 1991.
- Csatári Bálint – Kiss Attila: *A tanyai átalakulás főbb jellegzetességei a Kiskunság felmért településein*. Tanyakollégium 2002-2003. Kecskemét, 2003.
- Duró Annamária: *A tanyai átalakulás társadalomföldrajzi vonatkozásai Szatymaz és Zákányszék példáján*. (Egyetemi doktori értekezés) Szeged, 1989.
- Duró Annamária: *A tanyaelv szerepe a szegedi tanyaközségek településfejlődésében*. In: *A magyar társadalomföldrajzi kutatás gondolatvilága*. Szeged, 2002.
- Erdei Ferenc: *Futóhomok*. Budapest, 1957.
- Mendöl Tibor: *Néhány szó az alföldi város kérdéséhez*. Földr. Közl. 1939.
- Timár Judit: *Az alföldi szuburbanizáció néhány sajátossága*. In: *Alföldi tanulmányok*. Békéscsaba, 1993.

III. A KISKUNSÁGI TANYÁK A XXI. SZÁZAD KÜSZÖBÉN

III.1. A KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Kiss Attila¹

A 2001. évi hivatalos népszámlálás szerint a hat alföldi megye összes külterületi népességének kerek 11 %-a él a vizsgálatba bevont – Kecskemét és Kiskunfélegyháza vonzáskörzetébe tartozó – 24 település tanyáin. Már önmagában ez az adat is sejtetni engedi, hogy az Alföldnek épp e térségében maradt meg a legsűrűbb tanyavilág. Annak ellenére igaz ez a megállapítás, hogy az említett 24 település elmúlt 30 évi népességstatisztikáját tekintve kitűnik, hogy – a települési össznépesség 7,8 %-os csökkenése mellett – a külterületi népesség összességében kevesebb, mint a felére esett vissza. **Míg 1970-ben e 24 település összes lakosságának még 61 %-a élt tanyán, addig ma már csak 28 %.** Azonban ez az arány még így is négy és félszer magasabb, mint az alföldi átlag.

A népszámlálási adatok szerint – különösen a hetvenes és a nyolcvanas években csökkent igen intenzíven a tanyai népesség: mindkét évtizedben körülbelül harmadával (Melléklet: 1. és 2. táblázat). Ugyanakkor a kilencvenes években kimutatható 7,2 %-os fogyás az előbbiekhöz képest már sokkal mérsékeltebb (Melléklet: 3. táblázat). Úgy tűnhet tehát, hogy a vizsgált térségben a tanyavilág évtizedes pusztulása és felszámolódása után egy lassú, fokozatos stabilizáció tanúi lehetünk. E *látszólagos tanyai stabilizáció* azonban eléggé viszonylagos, hiszen 2002 ősszén, a Tanyakollégium résztvevői által lekérdezett 821 darab tanyai kérdőív feldolgozása igen sok ellentmondást, a tanyák jövőjét illetően pedig bonyolult összefüggésekre utaló eredményeket mutat.

A tanyán élők

Az összes tanyai háztartás mintegy 35 %-a tekinthető olyan – megszokott értelemben vett – családnak, ahol két szülő és egy vagy több gyerek él közös fedél alatt (függetlenül attól, hogy a gyerek elérte-e már a nagykorúságot). A tanyák további negyedében olyan középkorú vagy idősebb házaspárok élnek, ahol a gyerekek már „kirepültek” (gyerek nélküli családok).

¹ tudományos segédmunkatárs, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét

Minden tizedik tanya többgenerációs családnak ad otthont. Ez a viszonylag magas részarány a hagyományos tanyai családmódellet továbbélésékként is értelmezhető. Érdekeség, hogy e tanyai háztartásoknak csak mintegy felében van eltartott gyerek. Fő jellemzőjük, hogy az idős szülő, illetve szülők a már felnőtt gyerekükkel élnek egy tanyán, egy háztartásban.

A felkeresett tanyák mintegy 9 %-ában találkoztak a kérdezők „csonka családokkal”. E csoportba azok a tanyák lettek sorolva, ahol nincs házastársi vagy élettársi kapcsolat, de többen élnek közös háztartásban. Megjegyzendő, hogy a „csonka család” fogalomkör jelen esetben egyáltalán nem csupán a mindennapi szóhasználatban hozzá kötődő egy szülő + gyerek családmódellet takarja: a csonka családoknak csak 29 %-ban nevelnek gyereket. Sokkal inkább meghatározó sajátosság nyugdíjas korú személy jelenléte, ami a csonka családok abszolút többségére jellemző.

Minden hatodik tanyának csak egyetlen – 90 %-ban nyugdíjaskorú – lakója van. Ezeknek a tanyáknak a jövője erősen megkérdőjelezhető, hiszen jobbra leromlott műszaki színvonalú, infrastruktúrálan alig ellátott tanyákról van szó. Ráadásul az idős lakók nemhogy korszerűsítésre, de a tanya fenntartásához évről-évre szükséges karbantartások elvégzésére sem képesek.

1. táblázat: A felmért tanyai háztartások családkategóriák szerinti bontása

A tanyai háztartások típusai:	tanya	százalék
Gyerekes család (2 szülő + gyerek)	279	34,8 %
Gyerek nélküli család (házaspár)	242	30,1 %
Csonka család (nincs házastársi/élettársi kapcsolat)	70	8,7 %
Többgenerációs család	79	9,8 %
Egyedülálló	133	16,6 %
Összes válasz	803	100,0 %

Összességében a kérdőívvezésbe bevont tanyák mintegy 30 %-ában nevelnek kiskorú vagy fiatalkorú gyereket, s a tanyák további 12 %-ában élnek szüleikkel közös háztartásban már nagykorú fiatalok.

Ugyanakkor a tanyai lakosság egyértelmű elöregedését világosan jelzi, hogy az itt élő házaspárok majd kétötöde már 60 évnél idősebb, s így az egyedülállókkal együtt **a tanyák mintegy 30 %-ában kizárólag 60 év feletti emberek élnek.**

2. táblázat: A felmért tanyákon élő házaspárok korcsoportonkénti bontásban

A házaspárok életkor szerinti megoszlása:	tanya	százalék
30 év alatti	27	5,2 %
30-40 év közötti	84	16,1 %
40-50 év közötti	114	21,9 %
50-60 év közötti	101	19,4 %
60 év feletti	195	37,4 %
Összesen	521	100,0 %

Mindezen adatok sajátos „kettősségre” utalnak. *A térség elkövetkező tanyapolitikájában tehát egyszerre kell gondoskodni a fiatalabb családok számára a javuló élet- és gazdálkodási feltételek megteremtéséről, másrészt az idősgondozásról, a tanyai öregek szociális támogatásról.*

A tanyai népesség családtípus és életkor szerinti kategóriáinak területi megoszlása, valamint a tanya kiépített utakhoz viszonyított helyzete között világos párhuzam tapasztalható (Melléklet: 6. táblázat). Tendenciaszerűen érvényesül, hogy *minél fiatalabb korosztályba tartoznak a tanyán élők, annál nagyobb arányban élnek a kövesutak közvetlen szomszédságában.* Például a frissen családot alapított fiatalok tanyáinak majd fele valamely kiépített út közvetlen szomszédságában található. Az aszfaltozott utaktól távolodva jól érzékelhető a hatvan éven felüli egyedülállók és a csonka családok növekvő aránya, illetve a gyerekes családok csökkenő részesedése. Míg a kiépített utak 250 méteres körzetében csak 9 % a hatvan év feletti egyedülállók, illetve 7 % a csonka családok aránya, addig a kövesutak egy kilométer elérhetőségi körén kívül eső tanyák esetében már 16 %, illetve 13 %. Ugyanakkor a gyerekes házaspárok aránya 34 %-ról 23 %-ra csökken. Joggal valószínűsíthető, hogy a mezőgazdasági – tanyai úthálózat kiépítése javítaná a megújulás lehetőségeit.

A tanyaépületek életkora, komfortja és infrastruktúrája

A tanyai lakóház életkora:

A tanyai lakóépületek nagyobbik fele még a második világháború előtt épült. Sőt szép számmal akadnak olyanok is, amelyek több mint 100 évesek.

3. táblázat: A felmért tanyák életkora

A tanyai lakóházak építési ideje:	tanya	százalék
1900 előtt épült	91	12,4 %
1900-1940 között épült	281	38,1 %
1940-1950 között épült	92	12,5 %
1950-1960 között épült	101	13,7 %
1960-1970 között épült	41	6,0 %
1970-1980 között épült	54	7,3 %
1980-1990 között épült	25	3,4 %
1990 után épült	49	6,6 %
Összes válasz	737	100,0 %

Az adatok jól mutatják, hogy a második világháborút követő jelentősebb tanyaépítési hullám után a hatvanas évekre milyen drasztikusan visszaesett a külterületi építkezések száma. Mégis, a tanyaépítési tilalmak és korlátozások ellenére, még a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években is épültek (vagy épületek át) tanyák, amelyek ma a tanyai épületállomány korszerűbbnek tekinthető, modernizációra alkalmasabb részét alkotják.

1990 után valamivel növekedett ugyan a tanyaépítési kedv, azonban az új építkezések száma még így is csak töredéke annak, ami a tanyavilág megújulásához szükséges lenne.

A „legfiatalabb” lakásállománnyal a középkorú (40-60 év közötti) családok rendelkeznek: tanyáik mintegy 37 %-a 1960 után épült, s „csak alig” negyedrészüik idősebb 80 évnél (Melléklet: 4. táblázat). A fiatalabb családok esetében már rosszabbak az értékek, de még mindig 30 %-ban az utóbbi 40 évben emelt épületek a jellemzőek. Viszont a hatvan éven felüliek által lakott tanyák az átlagnál jóval idősebbek. Mindössze 18 %-uk épült 1960 után, s több mint egyharmaduk még az I. világháború előtti időkre tekint vissza. Ennél is gyengébb értékekkel jellemezhetők a csonka- és a többgenerációs családok tanyái, de a legöregebb lakásállománnyal mégis a középkorú egyedülállók esetében találkozni.

A tanyai lakóház típusa:

A tanyák életkorával szoros összefüggésben a régi tanyai parasztház 70 %-ban uralkodó tanyatípus. Kisebbségben egyedül a 30-40 év közötti családok körében van, ahol – saját megítélés szerint – a „családi háznak” tekinthető tanyai lakóépület dominál. A hagyományos tanyai lakóház típus legnagyobb arányban (81 %) a csonka családok esetén fordul elő, de alig valamivel alacsonyabb ez az arány a 60 éven felüliek tanyái esetében (77 %).

Jól megfigyelhető továbbá, hogy a kiépített utaktól távolodva egyre nagyobb arányban részesedik az épületállományból a hagyományos tanyatípus. Míg közvetlenül az aszfaltozott utak 250 méteres körzetében 60 %-os a részesedése, addig az egy kilométernél távolabbi területeken már megközelíti a 80 %-os részarányt.

A tanyai lakóház szobaszáma:

Bár a tanyák döntő többsége kétszobás, azonban a felkeresett tanyák közül minden negyedikben csak egyetlen lakószoba található.

4. táblázat: A felmért tanyák szobaszáma

A tanyai lakóház szobáinak száma:	tanya	százalék
1 szoba	198	24,2 %
2 szoba	378	46,3 %
3 szoba	195	23,9 %
4 vagy több szoba	46	5,6 %
Összes válasz	817	100,0 %

Országos viszonylatban ma egy 3-4 szobás lakóépület egyáltalán nem számít luxusigénynek, sőt természetes elvárása egy családnak. A felmért tanyák közül csupán mintegy 30 % elégti ki ezt az elvárást. Ezeket viszont zömmel olyan családok lakják (többgenerációs családok, illetve 30-50 év közötti gyerekes házaspárok), akiknek alapvető a szerepük a tanyavilág megújulásában. Például a többgenerációs családoknak kerekén a fele három és többszobás tanyán él, s ugyanez az arány a 40-50 év közötti család kategóriában 41 %, a 30-40 év közöttinél pedig 33 % (Melléklet: 5. táblázat).

A 30 év alatti és az 50-60 év közötti házaspárok tekintetében már jóval rosszabb a helyzet: a három és többszobás lakóházak már csak alig több mint 20 %-ban jellemzőek. Lényegében hasonló jellemzőkkel bírnak a csonka családok, valamint a hatvan évnél idősebb házaspárok tanyái. A szobaszám tekintetében a leggyengébb mutatókkal az egyedül élők esetében találkozni. Az általuk lakott tanyák több mint kétötöde egyszobás.

A tanyai lakóház komfortja:

A tanyai lakóépületek komfortosságát leginkább a fürdőszobával, illetve vízöblítéses WC-vel való ellátottság fejezi ki. Mindkét szempont teljesen magától értetődő tartozéka ma egy átlagos lakóépületnek. Ehhez képest – a kérdőívek tanulsága szerint – **a tanyák 37 %-ban nincsen fürdőszoba és felében csak az udvaron található WC.**

Ráadásul a felkeresett tanyák 7 %-a még az egyik legalapvetőbb infrastruktúrával, vezetékes árammal sem rendelkezett.

Fürdőszobával és vízellátással WC-vel ellátott tanyák tekintetében a legkedvezőbb helyzetben ismét csak a 30-50 év közötti korosztály van: esetükben „csak” minden ötödik tanyán nincs fürdőszoba, s „csak” minden harmadikban fordul elő kizárólag udvari WC.

5. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok tanyáinak komfortossága I.

			A tanyai lakóépület WC-vel való ellátottsága:					
			vízellátás		udvari		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	14	51,9	13	48,1	27	100
	30-40 éves		54	64,3	30	35,7	84	100
	40-50 éves		74	65,5	39	34,5	113	100
	50-60 éves		50	50,0	50	50,0	100	100
	60-x éves		92	47,4	102	52,6	194	100
	többgenerációs	42	53,8	36	46,2	78	100	
	csonka	24	34,3	46	65,7	70	100	
Egyedül élő	60 év alatti		20	57,1	15	42,9	35	100
	60 év feletti		22	23,4	72	76,6	94	100
Összes			392	49,3	403	50,7	795	100

A 30 év alatti, illetve az 50-60 év közötti családkategória, valamint a többgenerációs családok az átlag körüli értéket képviselik. Viszont *a hatvan éven felüliek tanyáin* – különösen ott, ahol egyedül él az idős tulajdonos – igen gyenge a komfort. Például ezen tanyák *háromnegyedében csak udvari WC található*, fürdőszobának tekinthető helyiség is csak kétharmadukban van.

6. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok tanyáinak komfortossága II.

			Fürdőszoba léte a tanyai lakóépületben:					
			van		nincs		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	18	66,7	9	33,3	27	100
	30-40 éves		66	81,5	15	18,5	81	100
	40-50 éves		90	80,4	22	19,6	112	100
	50-60 éves		73	73,0	27	27,0	100	100
	60-x éves		116	59,5	79	40,5	195	100
	többgenerációs	54	69,2	24	30,8	78	100	
	csonka	31	45,6	37	54,4	68	100	
Egyedül élő	60 év alatti		21	63,6	12	36,4	33	100
	60 év feletti		34	35,1	63	64,9	97	100
Összes			503	63,6	288	36,4	791	100

A tanyai lakóházak műszaki paramétereit és komfortosságát az országutaktól való távolság függvényében vizsgálva tendenciaszerűen érvényesül, hogy a távolság növekedésével egyre inkább nő a gyenge műszaki állapotú, alacsony komfortfokozatú tanyák aránya. Például a kövesúttól két kilométernél távolabbi területeken kétszer olyan gyakori az alap nélküli vályogház, mint ott, ahol a kövesút 250 méteren belül elérhető. Vagy amíg az aszfaltozott utak 250 méteres körzetében a tanyák több mint háromnegyede rendelkezik fürdőszobával, addig egy kilométer távolságon túl már csak minden második tanyára igaz ez. Egyedül a vízöblítéses WC létének alacsony aránya függ – az előzőekhez képest – kevésbé az úttól mért távolságtól.

Korszerűsítési szándék:

A jelentős technikai és komfortbeli elmaradás ellenére **a tanyán élők háromnegyede nem tervezi a lakóépület korszerűsítését.** Az, hogy a lakók nem kívánnak nagyobb összeget „beleölni” a tanyába, részben a lakók idős korával, illetve az anyagi források hiányával magyarázható, részben pedig azzal, hogy egy 50-100 éves, alap nélküli, szoba-konyhás vályogtanyába nem érdemes investálni.

A korszerűsítési szándék tekintetében az életkor és a családi forma szerint határozott differenciálódás figyelhető meg. *A 40 év alatti családkategória fele, a 40-60 év közöttinek pedig több mint a harmada tervezi a tanyai élet-körülmények javítását.* Ellenben a tanyai háztartások 36 %-át kitevő 60 éven felüliek által lakott tanyákon már csak 8 %-ban investálnának a tanya-

épületbe. A többgenerációs családok esetén az átlagtól csak kismértékben marad el a fejlesztési szándék, viszont a csonka családok közül már csak minden ötödik gondolkozik a tanyai lakóépület korszerűsítésén.

A korszerűsítési szándék csak kismértékben függ össze a tanya életkorával, hiszen mind a nagyon öreg, mind a „fiatalabb” tanyák tulajdonosai szeretnék valamilyen tekintetben kényelmesebbé, komfortosabbá tenni életüket. Teszik ezt annak ellenére, hogy nagyon sok öreg tanyánál már nem éri meg költeni az épületre, illetve nem lehet igazán hathatós korszerűsítést végezni (például alap nélküli tanyák).

A vizsgált tanyavilág épületállományának korszerűbbé válása nyilván függ az egyes tanyák megközelíthetőségétől, a gazdálkodási lehetőségek esetleges kedvezőbb irányú változásától, sőt attól is, hogy mennyiben valósul meg a tanyás „anyatelepülések” nagyobb térségi, kiskunsági összefogása egy nagyobb léptékű tanya-fejlesztési program feltételeinek a megteremtéséhez.

Személyautó a tanyai háztartásban:

Általános tendencia, hogy korunkban egyre nélkülözhetetlenebb egy család számára az autó. Tanyán ez fokozottan igaz. Ennek ellenére a **felkeresett tanyai háztartásoknak csak alig több mint fele (55 %) rendelkezik gépkocsival.** Azonban ez az átlagos arányszám meglehetősen szélsőségesen oszlik meg a különböző típusú háztartások között. Az egyedül állók körében (különösen a nyugdíjasok esetében) csak elvétve találkozni gépkocsival. Viszont a 30-50 év közötti házaspárok majd négyötödének tulajdonában van személyautó.

7. táblázat: A tanyai háztartások személygépkocsi-ellátottsága

			Gépkocsi:					
			van		nincs		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	18	66,7	9	33,3	27	100
	30-40 éves		64	77,1	19	22,1	83	100
	40-50 éves		90	78,9	24	21,1	114	100
	50-60 éves		68	68,0	32	32,0	100	100
	60-x éves		84	43,8	108	56,3	192	100
	többgenerációs	51	65,4	27	34,6	78	100	
	csonka	31	44,9	38	55,1	69	100	
Egyedül élő	60 év alatti		21	60,0	14	40,0	35	100
	60 év feletti		10	10,3	87	89,7	97	100
Összes			437	55,0	358	45,0	795	100

Telefonellátottság:

A telefonellátottság terén is csak viszonylagosan kedvező a helyzet. Kedvező, hogy a felkeresett tanyák több mint felében található telefonkészülék, s ahol nincs, ott is többségében rendelkeznek mobiltelefonnal. Ennek ellenére soknak tűnik az a 16 % (minden hatodik tanya), ahol semmi-féle telefonos kommunikációs lehetőség nincs. Esetükben mindenképpen szükség lenne személyi hívók, vagy segélyhívók telepítésére, ami mind a betegápolás, mind a bűnmegelőzés miatt fontos lenne.

8. táblázat: A tanyai háztartások telekommunikációs viszonyai

A felmért tanyák telefontal való ellátottsága:	tanya	százalék
Vezetékes telefon	225	27,9 %
Fix telepítésű rádiótelefon	210	26,1 %
Csak mobiltelefon	238	29,5 %
Nincs telefon	133	16,5 %
Összes válasz	806	100,0 %

A tanyai gazdálkodás

A közvéleményben a tanyát hagyományosan összekapcsolják a mezőgazdálkodással, az agrártermeléssel. Ez természetes is, hiszen a tanya évszázadokon keresztül elsődlegesen olyan „mezőgazdasági központ” vagy „termelőhely” volt, amely a tanyatulajdonos vagy bérlő család megélhetését volt hivatott biztosítani, függetlenül attól, hogy ott lakott-e vagy sem. Ezt a régi közfelfogást e felmérés eredményei részben átértelmezik.

9. táblázat: A felmért tanyákon folytatott gazdálkodás jellege

A tanyán folytatott mezőgazdasági tevékenység jellege:	tanya	százalék
Nincs mezőgazdasági tevékenység a tanyán	72	9,4 %
Önellátás	368	48,3 %
Önellátáson túl a tágabb család igényeinek kielégítése	82	10,8 %
Önellátáson túl néhány termékkel rendszeres piacozás	100	13,1
Nagy tételű, kifejezetten értékesítési célú termelés	140	18,4
Összes válasz	762	100,0

A kérdőívek alapján ma már a tanyák mintegy felében csak ház körüli, alapvetően önellátást szolgáló mezőgazdasági termelés folyik. Az ott élők megélhetési forrása nem a tanyai gazdálkodás jövedelme. A tanyák további negyedében ugyan a tanyai gazdálkodás túlmutat az önellátáson, azonban nagyobbrészt még mindig annak kiegészítő jellege dominál. E kategórián

belül két nagyobb csoport különíthető el. Egyrésztől azok a tanyai háztartások, ahol a saját szükségleten túl a tágabb család (elköltözött, családot alapított gyerekek) élelmiszerszükségletét is kielégítik, másrésztől azok a tanyai kisgazdaságok, ahol rendszeres piacozással jutnak jelentősebb kiegészítő jövedelemhez.

Az alapvető megélhetés csupán minden ötödik-hatodik tanyán alapozódik a tanyai gazdálkodásra. Ezeken a helyeken folytatnak valódi árutermelő gazdálkodást. (Ez az arány – nagyobb városok és az autópálya közelsége miatt még így is lényegesen magasabb, mint a Bács-Kiskun megyei átlag.)

A felmért tanyák maradék 10 %-ában pedig egyáltalán nincs mezőgazdasági tevékenység, még házkörüli kertészkedés sem.

A mezőgazdasági tevékenység jellege családkategóriák függvényében:

A tanyán folytatott mezőgazdasági tevékenységek közül az *önellátó termelés leginkább a hatvan év feletti házaspárokra jellemző*, ahol meghaladja a 60 %-os arányt, de a csonka-, illetve a többgenerációs családok körében is megközelíti azt. Ellenben a 40-50 év közötti családkategória esetébe alig több mint 30 % (Melléklet: 7. táblázat).

Az olyan tanyai gazdaságok, ahol a tágabb család igényeinek kielégítése a cél leginkább a hatvan éven felüliek által lakott tanyákra jellemzőek, de ott sem haladják meg a 20 %-ot.

A rendszeres piacozás legnagyobb arányban – a csonka és többgenerációs családokat megelőzve – a középkorú családok körében fordul elő (15-20 %).

Mezőgazdasági terméket nagy tételben, kifejezetten értékesítési céllal termelő tanyai gazdaságok fele a 30-50 éves családkategóriából kerül ki. Ugyanakkor a legkevésbé a hatvan évnél idősebb korosztályra (5 %), valamint a csonka és többgenerációs családokra (12 %, illetve 15 %) jellemző az árutermelés.

A tanyák azon tizedében ahol nem folytatnak mezőgazdasági tevékenységet jellemzően egyedül élő tulajdonosokat találni. Például a 60 éven felüli egyedül élők tanyáinak csaknem harmadában nincs gazdálkodás.

Gazdálkodás a tanya helyzete szerint:

A tanyán folytatott mezőgazdaság jellege, illetve a tanya kövesúttól való távolsága között csak részlegesen lehet összefüggést találni (Melléklet: 8. táblázat). Tény, hogy a kiépített utak közelében határozottan nagyobb arányban találni árutermelő gazdaságokat, de más tekintetben igen rapszodikusán oszlanak meg a különböző tanyai gazdaságtípusok az ország-utak elérhetőségi távolságának függvényében.

Vállalkozási forma:

Vállalkozási keretek között a felkeresett tanyáknak csak elenyésző töredékében folytatják a gazdálkodást, viszont *csaknem 40 %-ukban rendelkeznek az ott élők őstermelői igazolvánnyal*. Ez arról tanúskodik, hogy a mezőgazdasági tevékenység még szervesen hozzá tartozik a tanyai élethez és korántsem szabad elhanyagolni a megélhetéshez való hozzájárulását.

A tanyák nagyobbik felében azonban semmiféle jogi-vállalkozási kerete nincs a termelésnek, ami arra utal, hogy ebben az esetben az agrár-tevékenység már csak a saját, illetve a családi élelmiszerszükségletet biztosítja, s a tanya körüli termelés csak kiegészítő szerepet játszik.

10. táblázat: A tanyai gazdálkodás jogi kerete

A gazdálkodás formája:	tanya	százalék
Vállalkozó	44	5,4 %
Őstermelő	313	38,1 %
Egyéb jogi forma	39	4,7 %
Nincs jogi formája	425	51,8 %
Összes felkeresett tanya	821	100,0 %

Gépesítettség:

Traktorral, amely ma már a komolyabb gazdálkodásban nélkülözhetetlennek tekinthető, a felkeresett tanyák majd negyede rendelkezik. Ez az arány első látásra még magasnak is tűnhet, azonban a traktorok életkorát tekintve már korántsem ilyen biztató a kép. Mégis többségében e körből kerülnek ki azok a tanyák, amelyek fejleszteni akarják a gazdaságukat

11. táblázat: A tanyai gazdaság felszereltsége

Traktor léte a tanyai gazdaságban	tanya	százalék
Van	197	24,0 %
Nincs	624	76,0 %
Összes válasz	821	100,0 %

Termelői összefogás:

Nemzetközi tapasztalatok alapján sokkal biztosabb azoknak az áru-termelő gazdaságoknak a jövője, amelyek a beszerzés, a termelés, vagy az értékesítés terén, illetve a jobb érdekérvényesítés érdekében összefognak. A begyűjtött kérdőívek tanulsága szerint *mindössze a tanyák 13 %-a esetében tagja a gazda valamilyen termelőket összefogó szövetkezetnek, társulásnak, ami igen alacsony arány*.

12. táblázat: A tanyai gazdák integrációs törekvései

Tagság valamilyen egyéni termelőket összefogó társulásban	tanya	százalék
Igen	104	12,7 %
Nem	717	87,3 %
Összes felkeresett tanya	821	100,0 %

A tanyai gazdaság jövőbeli tervei:

Viszonylag kevés azoknak a tanyáknak az aránya (10 %), ahol a közeljövőben a tanya körüli gazdálkodás szűkítését, leépítését tervezik. **A tanyán gazdálkodással foglalkozók többsége** (majd kétharmada) **a termelés szinten tartását jelölte meg a közeljövő stratégiájaként. Mindössze a tanyák alig egynegyedében gondolkoznak a gazdaság fejlesztésén.**

13. táblázat: A tanyai gazdaság jövője I.

A tanyai gazdasággal kapcsolatos tervek	tanya	százalék
Leépítés	82	12,0 %
Szinten tartás	437	63,9 %
Fejlesztés	164	24,0 %
Összes válasz (érdemi gazdálkodást folytatók)	684	100,0 %

Legnagyobb arányban a 30 év alatti tanyatulajdonosok látnak perspektívát a mezőgazdaságban, hiszen közülük háromból kettő bővíteni, fejleszteni szeretnének a jövőben. Támogatásuk a korszerűsítést illetően eminens fontosságú lenne. Ugyancsak magas a 30-40 és a 40-50 év közötti családkategóriákban a fejlesztési szándék (50, illetve 40 %), de jól érzékelhető az is, hogy minél idősebb a gazda, annál kevésbé fontolgat fejlesztési terveket, inkább a jelenlegi termelés fenntartását helyezi előtérbe (Melléklet: 9. táblázat).

A hatvan éven felüliek ugyan már nemigen tervezik gazdaságuk fejlesztését, de a gazdaság leépítését is csak alig nagyobb arányban jelölték meg, mint az átlag.

Az utódlás kérdése:

Az, hogy a tanyák nagyobbik felében egyelőre nem látnak perspektívát a gazdálkodás távlati jövőjét illetően, azzal is összefügg, hogy a legtöbb gazdálkodó tanyán nincs olyan családtag, aki átvinné a gazdálkodást. *Csak a 821 tanya harmadában nyilatkoztak úgy, hogy biztosan lesz olyan családtag, aki a tanyán marad, és tovább viszi a termelést és a tanyasi életforma tradícióit.*

14. táblázat: A tanyai gazdaság jövője II.

Gazdálkodást a jövőben átvevő családtag	tanya	százalék
Van	278	40,8 %
Nincs	404	59,2 %
Összes válasz	682	100,0 %

A tanyán élők jövedelemviszonyai

A mezőgazdasági termelésből összességében a tanyák mintegy felében származik jelentősebb, rendszeresnek tekinthető jövedelem. Jól látható, hogy a fiatalabb (40 év alatti) korosztályba tartozó családoknál a mezőgazdaság már érzékelhetően kisebb jelentőséggel bír, mint a középkorú családok körében. Míg az előbbi családkategóriában csak 49 %-ban jelenik meg a mezőgazdasági termelésből származó jövedelem a családi költségvetésben, addig az utóbbi esetében ez még 60 %. A mezőgazdaság szerepe az aktív korosztályok közül a csonka családok körében a legkisebb, de még itt is meghaladja a 40 %-ot.

Bár a termelés még ma is alapvető fontosságú a tanyákon, azonban a legnagyobb arányban megjelenő jövedelemforrást mégsem a gazdálkodás képviseli, hanem a nyugdíj: a tanyák közel 60 %-ába visz nyugdíjat a postás. A nyugdíj minden negyedik tanyai háztartásban az egyetlen jövedelemforrás, további 15 %-ban a nyugdíjat, mint fő jövedelemforrást pusztán a tanya körüli kertészkedésből származó bevételek egészítik ki.

15. táblázat: A felmért tanyák megélhetési forrásai

A tanyai háztartások jövedelemforrásai:	tanyai háztartás	százalékos megoszlás
Östermelés és családi gazdálkodás	388	47,9
Alkalmazotti bér	203	25,1
Vállalkozásból származó jövedelem	50	6,2
Nyugdíj	480	59,3
GYES, GYED	134	16,5
Családi pótlék	240	29,6
Munkanélküli segély	36	4,4
Jövedelempótló támogatás	15	1,9
Szociális támogatás	80	9,9
Egyéb	41	5,1
Összes értékelhető kérdőív	810	100,0

Alkalmazotti bért a csaknem 550 aktív korúak által lakott tanyai háztartás 37 %-ában kap valamelyik családtag, azonban domináns jövedelemforrást ennek csak mintegy felében képez, mivel rendszerint kiegészül mezőgazdaságból származó jövedelmekkel.

Vállalkozói tevékenységgel elvétele találkozni a tanyákon. Csak a 30-50 éves korosztály körében ér el magasabb arányt (15 %) az ebből származó jövedelem.

Gyermek után járó GyES, GyED és családi pótlék a tanyák valamivel több mint 30 %-ában jelenik meg.

A tanyák mintegy 16 %-a részesül valamilyen szociális juttatásban. A tanyai háztartások 4 %-ában él munkanélküli segélyben részesülő személy, további 2 %-ában pedig jövedelempótló támogatásra jogosult. **Rendszeres szociális segély minden tizedik tanyába jár.** *Szociális problémákkal küzdők* (munkanélküli segélyben, jövedelempótló támogatásban vagy rendszeres szociális segélyben részesülők) *legnagyobb arányban a 40 év alatti családok (29 %) és az ún. csonka családok (26 %) között fordulnak elő.* Vagyis a fiatalabb tanyai családok két alapvető csoportja látszik elkülönülni: a gazdálkodóké és a szociális okokból oda „kimenekülőké”.

Kapcsolatok, érzetek és kötődések

Szomszédsági kapcsolatok:

A szomszédsági kapcsolatok még ma is erősek a tanyavilágban. A megkérdezettek több mint 60 %-a napjainkban is fontosnak érzi a jószomszédi kapcsolatok ápolását. Ugyanakkor meglepően magasnak tűnik azoknak az aránya (21 %), akik egyetlen szomszédjukkal sem tartanak fenn a kölcsönös ismertségen túl szorosabb kapcsolatot (pl.: baráti beszélgetés, kölcsönös szívességtétel, vagy segítség).

Családkategóriák és életkor szempontjából a szomszédsági kapcsolatok jellege meglehetősen egységes megoszlású: az erős szomszédsági kapcsolatok dominanciája az egyes családkategóriák esetében csak kissé tér el a 62 %-os átlagtól (Melléklet: 10. táblázat). Kivételként említhető *a 60 évesnél idősebb egyedülállók csoportja, ahol a pusztai ismertség jellegű, felületesebb kapcsolatok jobban előtérbe kerülnek (27 %).* *A legfiatalabb, 30 év alatti családkategóriánál viszont éppen ellenkezőleg 73 %-ban a jószomszédi, s csak 15 %-ban a pusztai ismertségi kapcsolatok a jellemzőek.*

Közbiztonságérzet:

A tanyavilág mai helyzetének és jövőjének is sarkalatos kérdése a közbiztonság. A felmért több mint nyolcszáz tanya közül csak minden másodikban nyilatkoztak úgy, hogy sem ott, sem a szomszédságban nem kíséreltek meg még betörést. Ugyanakkor majd minden ötödik kérdőívben számoltak be arról, hogy már voltak sértettjei betörésnek vagy betörési kísérletnek. Ez utóbbi tény ismeretében érdekes, hogy **a tanyán élők többsége szerint nem a közbiztonság javulásán fog múlni a tanyavilág jövője.** *A legtöbben tehát úgy látják, hogy a közbiztonság következmény jellegű tényező, azaz önmagában nem oldhatja meg a tanyavilág jövőjét.*

A környék közbiztonságának megítélését is befolyásolja – bár nem igazán látványos módon – a tanya kövesúttól való távolsága. A kövesutak 250 méteres körzetében a tanyák 42 %-ában nem látnak komolyabb közbiztonsági problémákat, viszont a kövesutak 1000 méteres elérhetőségi körzetén túl már csak a tanyák 35 %-ára igaz ez a megállapítás.

Anyatelepülésre történő bejárás rendszeressége:

A tanyáknak az „anyatelepüléshez” fűződő kapcsolatuk és viszonyuk szorosnak mondható, hiszen a kérdezettek 40 %-a naponta, 25 %-a pedig hetente többször megfordul valamilyen okból a közigazgatási értelemben vett központi településen.

Általánosságban elmondható, hogy az anyatelepülésre való bejárás rendszeressége az ötven évnél fiatalabb korcsoportok körében a legintenzívebb (Melléklet: 11. táblázat). Például a 30-40 év közötti család kategória tanyáinak csaknem háromnegyedében naponta bejárnak az anyatelepülésre. Ellenben **a hatvan évnél idősebb egyedül élők fele lényegében már nem mozdul ki a tanyáról.**

Az anyatelepülésre való bejárás gyakorisága is szorosan összefügg a tanya helyzetével (Melléklet: 12. táblázat). Az országutakhoz 500 méternél közelebb eső tanyák közül minden másodikban a lakók naponta megfordulnak az anyatelepülésen, viszont az utaktól távoli határrészeken ez már csak a tanyák kevesebb mint 30 %-ára érvényes.

Anyatelepüléshez való kötődés:

A felkeresett tanyák 62 %-ában szorosan az anyatelepüléshez tartozónak érzik magukat az ottlakók, s csak minden tizedik tanyán nyilatkoztak úgy, hogy más településhez szorosabb kapcsolatuk fűződik. Ugyanakkor *viszonylag magasnak tekinthető azoknak a tanyáknak az aránya (28 %), ahol csupán praktikus okok* (mert ott van a legközelebbi bolt, iskola stb.) *játszanak szerepet az anyatelepüléshez való kötődésben.*

A legerősebb falusi kötődésről a fiatalabb családok (40 év alatti korosztály) esetében beszélhetünk: 70 %-ban teljesen, illetve nagymértékben a faluhoz tartozónak érzik magukat. Ellenben a 60 éven felüli egyedül élők többségét csak praktikussági megfontolások, vagy még azok sem fűzik az anyatelepüléshez (Melléklet: 13. táblázat).

Megjegyzendő, hogy azoknak a tanyáknak a körében, ahol jövedelmet előállító mezőgazdasági tevékenységet (is) folytatnak az átlaghoz képest jóval erősebb a falusi településhez való kötődés.

Tanyai kötődés:

Arra a – több választ is elfogadó – kérdésre, hogy „mi köti leginkább a tanyához”, a válaszadók abszolút többsége (58 %-a) a megszokást jelölte meg, s csak ezután következik (44 %-os részaránnyal) a megélhetés. Ezek szerint **a tanyák nagyobb része esetében pusztán megszokott lakhelyről van szó, s nincs olyan konkrét (akár objektív, akár szubjektív) ok, ami a tanyán élést indokolná.** Ilyen lehetne a természet közelsége, amit a tanyák 30 %-ban éreztek fontosnak. De ilyen (negatív) ok a *minden ötödik tanyai kérdőívben szereplő anyagi körülmények* (korlátok) is, amelyek láthatóan *nem csekély mértékben számítanak helyhez kötő erőnek.* A szűkebb térhez, tanyához fűző kötelékek közül legkevésbé a szomszédság, tehát az emberi, közösségi kapcsolatok bizonyultak fontosnak (16 %-ban jelölték meg a válaszadók).

A tanyához, illetve a tanyai élethez való kötődés is szerepet játszik az elköltözés vagy maradás közötti döntésben (Melléklet: 14. táblázat). Úgy tűnik *a jó szomszédsági kapcsolatok nagyobb megtartó erőt jelentenek, mint a megélhetés vagy a természetközelség.* Viszont akiknél a tanyai kötődésben az anyagi korlátok is szerepet játszanak az átlagosnál jóval nagyobb arányban szeretnék elhagyni a tanyát.

Maradás vagy költözés

A korszerűtlen lakásállomány és a tanyai élet számos nehézsége ellenére a megkérdezettek csaknem háromnegyede nem szándékozik elköltözni a tanyájáról, még akkor sem, ha azt az anyagi helyzete a mostaninál jobban lehetővé tenné. Tehát a tanyai életforma sajátosságai, s azok az erős kötődések (a tájhoz, a földhöz, a hagyományokhoz), amelyek évszázadok során kialakultak, ma is hatnak, s befolyásolják az életstratégiákat.

Csak minden tizedik tanyán nyilatkoztak úgy, hogy mindenképpen szándékukban áll elköltözni, s a tanyai életet ma már inkább csak ideiglenesnek tekintik. Számukra ez az elhatározás nem feltételes, már csak azért sem, mert *többségében (60 %) a tanyán kívül rendelkeznek valamilyen*

más ingatlannal (nagyobb részt falusi házzal). Azonban azok között is viszonylag magas a tanyán kívüli ingatlan birtoklása, akik nem szándékoznak elhagyni a tanyát: minden hetedik ilyen tanyán van az ott élők tulajdonában falusi ház, s minden tizedikben telek vagy másik tanya. Ez a hajdani mezőváros – tanya kettős településforma részbeni újjáéledését is mutatja.

A tanyát mindenképpen elhagyni szándékozók mellett mintegy 17 % az „*elvágyódók aránya*”, akik szeretnék ugyan elköltözni, de nem látnak rá reális esélyt.

16. táblázat: A tanyán élők migrációs szándéka

Elköltözési szándék:	tanya	százalék
Nem szándékozik elköltözni	577	73,6 %
Elköltözne, ha anyagi lehetősége megengedné	129	16,5 %
Mindenképpen szándékában áll elköltözni	78	9,9 %
Összes válasz	784	100,0 %

Akik elköltöznének, azok harmadrészen (elsősorban az idős életkorból fakadó) *egészségi okokat említik, 11 %-ban a családi kapcsolatok játszanak szerepet, mintegy 28 %-ban a nehéz életkörülmények miatt hagynák el a tanyát, s végül 29 % kimondottan a* (falutól, kövesúttól stb. értendő nagy) *távolságában jelöli meg az elköltözési szándék fő okát.* Ez is aláhúzza az úthálózat fejlesztésének szükségességét!

A tanyavilágot elhagyni szándékozók döntő többsége az anyatelepülésen vagy valamely környékbeli községben szeretné berendezni új otthonát. Mindössze 28 % jelölte meg várost, elsősorban a szűkebb-tágabb környék természetes központját képező települést: Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Tiszakécske stb. Mindössze három tanyából szeretnék Budapestre költözni.

Arra a kérdésre, hogy „hova nem költöznének semmi pénzért”, minden második válaszadó a „várost” nevezte meg, s további 16 % konkrétan Budapestet. A válaszokat csoportosítva kiderül, hogy *a tanyáról elköltözni kívánók több mint háromnegyede semmiképpen sem szeretne városi, elsősorban nagyvárosi körülmények között élni* (lakótelep, bérház stb.).

Elköltözési szándék az életkor függvényében:

Családtípus és életkor szerint vizsgálva a kérdést (Melléklet: 15. táblázat) **az átlagosnál** (ami 10 %) **nagyobb arányban képviselik a határozott elköltözési szándékot a csonka családok** (16 %), **a többgenerációs családok** (13 %), **valamint a hatvan év feletti házaspárok** (12 %).

Ugyanakkor a *legkevésbé a 40-50 év közötti korosztály tervezi komolyan az elköltözést (5 %).*

Az elvagyódás (a 17 %-os átlaghoz képest) **feltűnően magas a nyugdíjkorhatár körüli 50-60 éves családkategória esetén, illetve a 30 év alatti, frissen családot alapítottak körében:** minden negyedik ilyen tanyából elköltöznének, ha anyagi lehetőségük megengedné. (Tehát elsősorban e csoportotok között kereshetjük a szociális okokból tanyára szoruló rétegeket)

A minden hatodik tanyát jellemző egyedül élők közül határozott elköltözési szándékát csak 6 % nyilvánította ki. Esetükben az elvagyódás is valamivel az átlag alatt van. Tehát **az egyedülállók, különösen az idősök hátralévő éveikben már az adott tanyán szeretnék leélni,** nem kívánnak lakóhelyet változtatni.

Elköltözési szándék a tanya helyzete szerint:

Az elköltözési szándék több tekintetben összefügg a tanya kiépített úttól mért távolágával. *Különösen az elvagyódás esetében figyelhető meg hogy az a kövesúttól való távolsággal egyenes arányban növekszik.* Míg a kövesutak 250 méteres körzetében csak 12 %, addig a két kilométernél is távolabb fekvő tanyák esetében már 21 %.

Összességében a kövesutak közelében lakók 80 %-a hosszútávon is maradni szeretne, viszont a távoli tanyákon ez az arány már alig haladja meg a 60 %-ot.

17. táblázat: Az elköltözési szándék és a megközelíthetőség közötti összefüggés

		Elköltözési szándék:							
		nem fontolgat		feltételesen		mindenképpen		összesített	
		tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
A tanya kiépített úttól való távolsága	0-250 m	177	78,7	27	12,0	21	9,3	225	100
	250-500 m	95	74,2	22	17,2	11	8,6	128	100
	500-1000 m	142	73,2	34	17,5	18	9,3	194	100
	1000-2000 m	103	71,5	29	20,2	12	8,3	144	100
	2000 m felett	49	61,3	17	21,2	14	17,5	80	100
Összes		566	73,4	129	16,7	76	9,9	771	100

Elköltözési szándék tanya a komfortja függvényében:

A kérdőívekből az is kiderült, hogy **az elköltözési szándék nem, vagy alig függ össze a tanya gyenge komfortfokozatával.** Az elköltözni szándékozók tanyáinak – az átlaghoz viszonyítva – nem rosszabbak a fürdőszobával,

illetve vízöblítéses WC-vel való ellátottságuk. Ellentmondásosnak tűnik, de érdemes megjegyezni, hogy azokban a tanyákban is többségben vannak a maradni szándékozók, ahol nincs hálózati áram. A kilátástalanság miatt vagy beletörődtek helyzetükbe, vagy bíznak abban, hogy hamarosan az ő tanyájukra is eljut a villanyvezeték. Ez a 21. század első évtizedében jogos igényük.

Elköltözési szándék és közbiztonság:

Az elköltözni szándékozók között a közbiztonság megítélése igen rapszodikusnak tűnik. Azonban összességében megállapítható, hogy *azok körében, akik elégtelennek, vagy gyengének ítélik a környék közbiztonságát, nagyobb az elköltözési szándék* (Melléklet: 16. táblázat). Például az elégtelen közbiztonságra panaszkodók közül csaknem minden harmadik szeretné elhagyni a tanyát, míg azok esetében, akik nem látnak közbiztonsági problémákat csak 24 % ez az arány.

Elköltözési szándék a gazdálkodás jellege alapján:

Az elköltözési szándék, illetve az elvagyódás összesített részaránya (a 27 %-os) átlag alatt marad a kifejezetten árutermelő tanyák esetében (22 %), illetve ott, ahol egyáltalán nem folytatnak gazdálkodást (23 %). Viszont jóval meghaladja az átlagot azokban a tanyákban, ahol rendszeresen piacoznak a tulajdonosok (35 %). Tehát **a már nem önellátó, de még nem árutermelő tanyák megtartó képessége a legalacsonyabb** (Melléklet: 17. táblázat).

Összegzés

A kérdőívekből végeredményben egy **igen differenciált és sokszínű tanyavilág** képe rajzolódik ki. Tény, hogy szembeűnő *az előregedett népesség, ami sok tekintetben meghatározza az összképet is. Világosan kitűnik a tanya elérhetőségének, térbeli helyzetének fontossága*, hiszen tendenciózan érvényesül, hogy minél távolabb található a tanya valamely kiépített úttól, annál gyengébb mutatókkal jellemezhető jószerével minden téren. Ugyanakkor az is látható, hogy *van a tanyai társadalomnak egy olyan „magja”, amely számára a tanyai életvitel nem kényszer, s nem pusztán megszokás, hanem a hosszútávú életstratégia része. A 30-50 év közötti korcsoportba sorolható családok nagyobbik része szinte minden kérdésben és területen az átlagosnál jóval kedvezőbb helyzetűnek mutatkozott a felmérés alapján. Úgy tűnik, ők azok, akik meg tudják találni számításukat a jelenlegi – sok tekintetben mostoha – tanyai körülmények között is. Ellenben a legfiatalabb családkategória (a 20-30 évesek, tehát a következő generáció)*

esetében már korántsem ilyen biztató a helyzet. Velük kapcsolatban számos ellentmondásra utalnak az eredmények: sokuk számára kényszer a tanyai lét.

További tanulság, hogy ma *a tanyáknak csak a fele tekinthető mezőgazdaságilag „aktívnek”*. Hogy ez kevés-e vagy sok, megítélés kérdése. Felmerül a kérdés, hogy *a tanyák azon fele, ahol pusztán lakóhelyről van szó* (némi házkörüli kertészkedéssel) *képes lesz-e a jövőben megtalálni azt a „tanyai arculatot”, ami szórványként valamilyen téren többet tud adni lakóinak, mint egy falusi kertés porta*. És vajon mi lesz a sorsa minden harmadik a tanyának, ahol ma már csak idős emberek élnek?

Ugyanakkor az is megjósolható, hogy a gazdálkodó tanyák további lemorzsolódása várható, hiszen viszonylag *kevés a komolyabb, család-fenntartásra is képes gazdaság*. Ellenben nagyon széles az a tanyai réteg, akik a gazdaságra *nem mint vállalkozás tekintenek, hanem mint a megélhetés egy szerény, de elégséges szintjét biztosító tevékenységre*. Ez is azt mutatja, hogy *a tanya egyelőre semmiképpen sem farmgazdaság*. Vajon a ma általánosan jellemző tanyai kisgazdasági forma képes lesz-e a farmszerű gazdálkodás alternatívája maradni, vagy farmmá fejlődni?

A tanyai kérdőívek feldolgozása után nemhogy csökkentek volna a megválaszolandó kérdések, hanem éppen ellenkezőleg. **A kérdőjelek szaporodása arra mutat rá, hogy ma – másfél évtizeddel a rendszer-váltás után – a tanyavilág helyzete instabil és ellentmondásos, azaz felelőtlenység azt állítani, hogy csak idő kérdése és spontán megoldódik minden probléma a tanyák körül.**

III.2. HOGYAN TOVÁBB TANYAVILÁG? A TANYAI INTERJÚK ALAPJÁN KÉSZÜLT ELEMZÉS

Kiss Attila

*A magyar alföldi tanya nem egyszerűen csak települési szórvány, hanem sok évszázados hagyományú, sajátos települési, gazdálkodási és társadalmi (lét)forma egyszerre. Nemcsak egy színfolt az Alföld természeti-táji, gazdálkodási, települési és társadalmi struktúrái között, hanem maga is önálló rendszeralkotónak tekinthető. Tájformáló szerepe elvitathatatlan. A tanyai település térkapcsolatainak történelmi változatossága unikális. Gazdálkodási és vele szoros összefüggésben értelmezhető társadalmi jellegzetességei egykor fontos formálói voltak a magyarság önképének. Napjainkra ugyan mindebből sok minden megkopott, vagy már csak történelem, azonban éppen ezért nem szabad veszni hagyni a tanyai rendszert. *Mint szórványtelepülés a jövőben is létezni fog, de az hogy sajátos és egyedi TANYAVILÁG jellegét meg tudja-e őrizni már korántsem olyan biztos.**

Ebben a tanulmányban *a tanyarendszer jelenlegi állapotából kiindulva keressük a jövő lehetőségeit és feltételeit.* Vajon van-e jövője a magyar tanyának úgy mint tanya, vagy inkább farmokról, lakott szórványokról és nyaralóházakról fogunk majd helyette beszélni? Nem véletlen ez a kérdés, hiszen a jelenlegi tendenciák az utóbbi lehetőség felé mutatnak. Akkor mégis van-e értelme az aktuális térfolyamatok ellenében gondolkodni a tanyákról, és keresni azokat a feltételeket, amelyek mellett újra kibontakozhatnának a benne rejlő lehetőségek. Meggyőződésünk szerint igen.

Miről is beszélünk?

Történelmi kitekintés:

A magyar alföldi tanyarendszer alapvető sajátosságai a régmúltban gyökereznek, ezért megértése történelmi ismeretek nélkül nem lehetséges.

A középkor folyamán a Kárpát-medence alföldi területein is jellemzően aprófalvas településhálózat alakult ki. Azonban már a XV. század folyamán nyomon követhetők – a falvak elnéptelenedésével járó – népességkoncentrációs folyamatok. Ezt, az úgynevezett pusztásodást a másfél évszázados török uralom csak betetézte. A határhelyzetből következő állandó harcok és bizonytalan közállapotok miatt a lakosság részben elmenekült az Alföldről, részben a már korábban növekedésnek indult mezővárosokban keresett menedéket. Az Alföld nagyobb részén több százezer hektáros területek maradtak lényegében lakatlanul, melyeket az említett

mezővárosok vettek bérbe. A települési változásokkal párhuzamosan a gazdasági struktúra is átalakult: a korábbi önellátó földművelés helyett a nyugati piacokra termelő rideg állattenyésztés vált uralkodóvá.

A XVIII. század elejére – a török kiűzése, és a Rákóczi-szabadságharc leverését követően – konszolidálódott a helyzet, és kétszáz év után ismét szilárd államszervezeti keretek szabták meg az Alföld településfejlődését. Megkezdődött az Alföld újratelepítése, amely következtében a mezővárosok sorban elvesztették korábbi bérelt pusztáikat, s így a rideg állattenyésztés ideje is fokozatosan leáldozott. Azonban korántsem állt vissza a régi sűrű településhálózat. Továbbra is általános maradt a nagy, nemegyszer több tízezer hektáros települési határ. A távoli határrészek megművelése pedig megkövetelte, hogy a korábbi, állattartást szolgáló pusztai szállások helyén állandó tartózkodásra is alkalmas szállások, azaz tanyák jöjjenek létre. Különösen a XIX. században, annak is a második felében vett lendületet a településhatár benépesülése. Ez a tanyarendszer klasszikus kiépülésének az időszaka. A század végére már nem volt ritka, hogy többen éltek a határbeli tanyákon, mint a csoportos településen. Azonban tanyán élők nem szakadtak el az anyatelepüléstől: bár térben elkülönültek tőle, azonban a társadalmi kapcsolatok révén még szorosan hozzátartoztak. A XX. század első fele már nem annyira a tanyán élő népesség számszerű bővülésének az időszaka, hanem a tanyai gazdálkodási formák megszilárdulásának és a társadalmi önszerveződésnek az ideje. Erről tanúskodnak a nagyhatárú tanyás városok külterületein épült iskolák és templomok, illetve jónéhány fejlett tanyás határrész közigazgatási önállósulása.

A második világháború után, az államszocialista rendszerben a tanyavilág látványos hanyatlása következett be. Mivel a szocialista államhatalom alapelve a központosításra épült, nem nézte jó szemmel az önállóságot és szabadságot megtestesítő szórványtelepülési rendszert. Ezért igyekezett minél több tanyás határrészt önálló községi rangra emelni, s a tanyán élőket falusi csoportos településekbe kényszeríteni. Így az 1949-es közigazgatási reform az önálló településsé válás lassú, szerves folyamata helyett egyik napról a másikra, adminisztratív eszközökkel hozott létre közel száz–sokszor mindennemű előzmény nélküli – községet. Az ötvenes évek kuláküldözése¹ az életerős tanyai gazdaságokat tette tönkre, majd a kivételt nem ismerő, erőszakos kollektivizálás már a tanyai gazdálkodás alapelveinek (saját tulajdonú földterületen folytatott önálló gazdálkodás) mondott ellent. A tanyai élet gazdasági alapjainak felszámolása után a külterületi építési

¹ kulák: 25 katasztrális holdnál (kb. 14 hektár) nagyobb földterülettel rendelkező parasztgazda

tilalommal a tanya lakófunkciója is ideig-óráig valóvá vált. Ennek ellenére – egyes térségekben – a tanyapusztulás a vártnál lassabb ütemű volt. Ahol a gyenge talajadottságok, az intenzív mezőgazdasági kultúrák és a mozaikos határhasználat miatt a szocialista termelőszövetkezet sikeres működésére nem sok remény volt, ott szakszövetkezeteket² hoztak létre, amelyek viszont továbbra is lehetővé tették a tanyán folytatott önálló gazdálkodást. Ennek köszönhető, hogy a Duna-Tisza köze középső sávjában és délkeleti szegletében még ma is szép számmal találni olyan falvakat, ahol a tanyai lakosság meghaladja a teljes népesség harmadát, sőt felét is.

A külterületi építési tilalom feloldásával, majd a rendszerváltás után a föld magántulajdonának visszaállításával újra megteremtődtek a tanyai élet és gazdálkodás legalapvetőbb feltételei. Azonban már nem lehetett ott folytatni, ahol 1949-ben derékba tört a tanyarendszer fejlődési pályája.

A tanya:

Egy átlagember számára ma leginkább a tanyai épületegyüttes testesíti meg a tanya fogalmát. Kétség kívül *különlegesnek számít korunkban az a beépítési rendszer és formavilág, amelyet a klasszikus tanya képvisel.* Különleges, mert évszázados állapotokat őrizve már skanzenekben lenne a helye, ezzel szemben még ma is olyannyira általános, hogy a tanyás táj karaktere elképzelhetetlen nélküle.

A tanya építészeti kialakítását egyrésztől a több lábbon álló gazdálkodás megkövetelte funkcionalitás, másrésztől a helyi építőanyagok (föld, nád, szalma és kevés fa) által lehetővé tett kis méretek és egyszerű formavilág határozta meg. Így vált a tanyai beépítés legfontosabb elemévé a tanyaudvar. E körül helyezkednek el a különböző funkciójú épületek. A lakóépület kicsi és funkcióhiányos, hiszen jószerével csak éjszakai pihenésre használták, s csak a kemény téli hidegek alkalmával szolgált huzamosabb tartózkodásra. A háztartás és gazdaság megannyi szükséges funkciója szinte mind önálló épületet, illetve építményt kapott a tanyaudvar körül: nyári konyha, kamra, pince, ólak, istállók, kocsiszín, terménytárolók, árnyékszék stb.

A keretes beépítés mellett a másik alapvető vonás az épületek kicsi, szegényes, de végtelenül racionális jellege. A tanyai ember számára a vagyont nem a tanya, mint épületegyüttes testesítette meg, hanem a jószág és a föld. *A tanya – minden porcikájában – a gazdaság kiszolgálója, ezért egyáltalán nem a nagyság és a díszítettség volt a kialakításának fő szempontja* (már csak a tanyai emberek szerény anyagi körülményei miatt sem),

² szakszövetkezet: a szövetkezeti földterület nagyobb részét a tagok érdekeltségi hozzájárulás fejében saját célra használhatták

hanem *a praktikusság*. Azonban mégsem volt érdektelen a tanya külső megjelenése, hiszen *ápoltságával és rendezettségével a gazda tisztességét és szorgalmát volt hivatott kifejezni*. Mivel minden a tanyai ember saját kétkézi munkájával, a helyben található alapanyagokból készült, így a tanya akarva-akaratlanul mindent elárul tulajdonosáról: olyan, mint egy „kifordított lakás”. Ugyanakkor elhagyatva húsz év után teljesen átadja magát az enyészetnek, és csak egy halom marad utána.

Tanyai helyzetkép napjainkban

Az alföldi tanyavilág területi-statisztikai jellegzetességei:

Fél évszázada (1949-ben) még az Alföld lakosságának kerekén egyharmada (1,1 millió fő) élt az alföldi települések külterületein, zömében tanyákon. A rendszerváltást követően (1990-ben) ez az arány már csak alig haladta meg a 6 %-ot, s abszolút értékben a 200 ezer lakost. Tehát *az állam-szocialista rendszer 40 éve alatt kevesebb mint ötödére esett vissza a tanyai népesség száma és aránya*, ami világosan tükrözi a hatalom a „tanyapolitikáját”. Az 1990 óta eltelt másfél évtizedben a korábbi drasztikus népességfogyás összességében megállt ugyan, de e mögött jelentős területi eltérések mutatkoznak.

Az Alföld tanyai népességének területi megoszlása korábban sem volt arányos, de mára különösen szembeűnő az erős területi koncentráció. Mint ma, úgy 1949-ben is a Duna-Tisza köze középső és keleti sávjában éltek legtöbben tanyán, azonban 1949-ben még sokkal általánosabb volt az Alföld más területein is a magas tanyai népességarány. Napjainkra viszont az Alföld nagy területei a tanyák tekintetében valósággal kiürültek. Számos olyan kistérség említhető, ahol az egykor 30 %-ot meghaladó tanyai népességarány ma már alig tesz ki néhány százalékot.

Jelenleg a mintegy 60 alföldi kistérségből mindössze tízben haladja meg a külterületi népesség aránya a 10 %-ot. Ebből kilenc *a Duna-Tisza közén* egy tömbben helyezkedik el. Itt, *az Alföld területének alig egyötödén összesen az alföld megmaradt tanyai lakosságának közel fele* (100 ezer fő). E területsávon belül is két gócpont figyelhető meg: északon Kecskemét vonzáskörzetében, délen pedig Szeged nyugati előterében.

Területi differenciálódás:

Az elmúlt 15 évben – az államszocialista éra kényszerpályája után – újra szabaddá váltak fejlődési lehetőségek a települések külterületi részein, azonban ezzel az összezsugorodott és évtizedekkel ezelőtti állapotokat konzerváló tanyavilág már nem tudott élni. Így az átfogó változások helyett csak a kétarcúság és a területi differenciálódás fokozódott.

Mind látványosabban különülnek el a klasszikus tanyás terektől a nagyobb városok körüli térségek, ahol a szuburbanizációs folyamatok a tanyát is átalakítják. Sok fiatal család költözik ki manapság a nagyobb városokból, és keres magának olyan lakhelyet, ahonnan a városi munkahely és szolgáltatások még nem kerülnek elérhetetlen távolságba, de az ingatlanárak lehetővé teszik a saját kertés családi otthon megteremtését. S miután a ritka településhálózat miatt csak kevés falusi település jöhet számításba, kézenfekvő megoldás a környékbeli tanyavilág megcélzása. A betelepülőknek köszönhetően a népesség korstruktúrája és társadalmi összetétele kedvezőbbé válik, miközben a lakófunkció mögött a gazdálkodás teljesen háttérbe szorul. A táj képére és a tájhasználatra azonban mindenképpen rányomja a bélyegét, hogy alapvetően városi gyökerű, városi értékeket valló népesség veszi azt birtokba (pl. városi mintákat követő építkezések). Ráadásul a megjelenő sokféle igényszint és használati mód bizonyos értelemben devalválja is egyben a táji értékeket.

A másik végletet azok a tanyás területek képviselik, amelyek távol esnek az életerős települési központoktól. E minden szempontból *periférikus térségekben ma is rohamosan pusztulnak és néptelenednek el a még meglévő tanyák*. Ezeket a területeket járva mintha a XX. század derekán megállt volna az idő, s azóta csak az enyészet birtokolná a vidéket. Különösen igaz ez azokra a homokhátsági területekre, amelyek mezőgazdaságilag sem voltak igazán hasznosíthatók. Ezeken a helyeken csak akkor van *remény* a tanyák megmaradására, ha a vonzó, vagy egyszerűen a civilizációtól háborítatlan természeti környezetnek köszönhetően a *rekreációs adottságok* kerülnek előtérbe. Sok nagyvárosban élő ember vett az elmúlt évtizedben ilyen „istenhátamögötti” tanyát, ahol a hétköznapok monotoníája után a nyári fél-évben a kikapcsolódást keresi. Ugyanis e táj és településforma által lehetővé tett – a napi életritmusba könnyen beilleszthető, de mégis elvonultságot biztosító – pihenési forma széles városi középrétegek igényével találkozott.

S végül van egy *köztes zóna* a két említett térség (a nagyvárosi szuburbán öv és a településrendszer periférikus zugai) között, amely alapvetően a kisebb városok környékét, illetve a falusi térségek frekventáltabb határrészeit fedi le, ahol a tanya, a tanyai élet a jövőben is valódi életforma lehet.

Tanyai életfeltételek:*Tanyai épületállomány és komfort:*

Nem véletlen, hogy tanyáról hallva Magyarországon a legtöbb ember egy alacsony, fehérre meszelt házikócsoporthoz asszociál. Miután az utóbbi évtizedekben – beleértve a rendszerváltás utáni időszakot is – igen alacsony szinten mozgott a külterületi építkezések száma, *a ma álló tanyák zöme olyan 50-100 éves múltra visszatekintő épületegyüttes*, amely még ma is a klasszikus tanyatípus jellegzetességeit hordozza. Azonban *az archaikus formák mögött megmaradtak az 50 évvel ezelőtti lakás körülmények is*. Ma már egy lakóépület elképzelhetetlennek tűnik fürdőszoba és angol WC nélkül, ehhez képest a tanyák harmadában nincs fürdőszobának tekinthető helyiség és csak az udvaron található WC. Sőt nem egy távoli, eldugott tanyában még vezetékes elektromos energia sincs. A korszerűsítések elmaradása elsősorban az államszocialista rendszer tanyaellenességével magyarázható. *A közvetlen építési és átalakítási tilalmak mellett a helyi megélhetés ellehetetlenülésének is következménye, hogy sokan a tanyai életkörülmények javítása helyett inkább a faluba, vagy városba költözésre spóroltak. A tanyán maradó idősebb korosztály pedig már nem látta értelmét nagyobb volumenű tanyakorszerűsítésnek (eddig is megvoltak, ezután is meglesznek valahogy). Csupán azok a tanyák voltak képesek az államszocialista rendszerben a kor lakáskörülményeit követni, amelyek meg tudták őrizni gazdálkodási funkcióikat (szakszövetkezeti és háztáji gazdálkodás). Esetükben megvolt az igény, az anyagi forrás és a korlátozásokat kijátszó lelemény a folyamatos tanyakorszerűsítéshez.*

Tanyai közlekedés:

Mindenképpen ki kell emelni a külterületen jelentkező közlekedési nehézségeket. *A tanyavilágot feltáró dűlőutak ma sem jobbak, mint voltak ötven, vagy száz évvel ezelőtt.* Sőt akkoriban még minden tanyán kötelességnek tekintették a tanyához „tartozó” útszakasz járhatóságának biztosítását. Ezzel szemben ma a dűlőutakat karbantartás hiányában gyorsan benövi a növényzet, vagy tönkreteszik a nehéz mezőgazdasági gépek. Azonban még a megfelelő karbantartás esetén is a mélyebb részeken a sár, magasabb területeken pedig a homok jelent szinte állandó problémát. A téli hóeltakarítás is csak esetleges, s csak a fontosabb dűlőutakra koncentrálódik. Mindez nemcsak a gépkocsik közlekedését nehezíti meg, hanem a kerékpár használatát is behatárolja, ami éppen a gyerekek, az idősek és a szociálisan rászorulóknak hátrányos helyzetét fokozza.

Tanyai oktatás:

A külterületen *közösségszervező központként szolgáló egykori tanyai iskolák* jelentőségét nemigen lehetne eltúlozni. Sokan máig jó emlékekkel gondolnak vissza arra a tanítói elhivatástudatra és törődésre, amellyel ott tanyai diákként találkozhattak. *A tanyai iskolák megszűnésével a tanyavilág egyik „megtartó pillérét” veszítette el.*

Napjainkra sok falusi településen a gyereklétszám (nemcsak a tanyai) olyannyira megcsappant, hogy már a község egyetlen iskoláját is nehezen tudják feltölteni. Így a belterületi iskoláknak még magas tanyai népességarány esetében sincs külterületi alternatívájuk. S miután a tanyán élő iskoláskorú gyerekek rendszeres iskolába hordását nem minden szülő tudja megoldani – még akkor sem, ha a család rendelkezik autóval – marad a napi bejárás (gyaloglás, buszozás), ami pedig egy 6-10 éves gyerek számára semmiképpen sem szerencsés.

Közbiztonság:

Kardinális külterületi problémának számít a közbiztonság. Bár minden tanyán van kutya (sokszor nem is egy), azonban ez önmagában csak rész-megoldást jelent. Gyakori eset, hogy a rossz közbiztonság miatt az ottlakók egy napra sem merik otthagyni a tanyát. Nem egyszer a tanyán egyedül élő idős emberek kórházi kezelés elleni tiltakozása is erre a problémára vezethető vissza.

A városiak és a külföldiek tanyavásárlásai sem kedveztek a közbiztonságnak. Az év nagy részében üresen álló, rendbetett ingatlan csábító célpont a tanyavilágban csellengő bűnöző elemek számára. Hiába a csend, a nyugalom és a kellemes természeti környezet, ha a hobbitanyát évente rendszeresen feltörik és kirabolják.

Ugyanakkor az utóbbi években, miután a vizsgálatba vont terület számos településén *tanyavédelmi programok* indultak el, érezhető a javulás. Úgy tűnik, hogy a *tanyai polgárőrség* munkája és a *tanyán élők összefogása* eredményre vezet.

*Tanyai társadalom:**Elöregedett népességstruktúra:*

Az államszocialista érában, amikor a tanyák nemcsak a megélhetési alapjukat veszítették el, de az építési és korszerűsítési korlátozások miatt a kulturált lét feltételeit sem követhették, aki tehette (különösen a fiatal generáció) elhagyta a tanyát. Ennek következtében *teljesen eltorzult a tanyák társadalmi struktúrája.* Így egyáltalán nem meglepő, hogy *ma csaknem minden harmadik tanyán kizárólag 60 éven felüliek élnek.* Márpedig ez a

településforma – jelen állapotában – nem tudja azokat a körülményeket biztosítani, amelyek a magukra maradó idős emberek számára egy szociálisan gondoskodó államban minimálisan elvárhatók lennének. Nem véletlen, hogy a klasszikus tanyavilágban, amikor még a városi ház tartozéka volt a tanya, az öregek már a városi házban „élvezték munkás életük gyümölcsét”. Manapság az a fajta idősekről való családi gondoskodás, amikor a család magához veszi az idős szülőket egyre kevésbé jellemző. Bár a tanyavilágban – a falvakhoz és városokhoz képest – még mindig relatíve sok többgenerációs családdal találkozni. Ellenben *a tanyán magukra maradó idős emberek helyzetüket, életkörülményeiket önerőből nemhogy javítani, de még fenntartani sem képesek*. Éppen ezért külterületen az egyik legfőbb, legsürgetőbb feladat az idősek gondozásának megoldása.

Azonban van, amin az idősgondozás nem tud segíteni. *A tanya karbantartásának elhanyagolása esetén egy falusi vagy városi portához képest sokkal gyorsabban és sokkal nyilvánvalóbban jelentkeznek a romlás, a pusztulás jelei*. S ha csak minden ötödik, hatodik tanya esetében nem képesek az ott lakó idősök a fenntartást biztosítani, már az is több mint elég, hogy az egész tanyavilág megítélésére (és rövidesen állapotára is) kihasson. Megoldást csak a tanyai népesség korstruktúrájának fiatalodása jelenthetne.

Alacsony képzettség:

Ugyancsak a társadalmi szerkezet torzulásának irányában hat, hogy *a tanyai társadalom és életforma nem tudja megtartani azokat a kezdeményező, „építő” embereket, akik képesek lennének a maguk és ezáltal végeredményben az egész tanyavilág sorsát tudatosan alakítani*. Azok a fiatalok, akik tanultak, akiknek biztos megélhetést jelentő szakmájuk van, rendszerint elhagyják a tanyát. Helyettük a városból olcsóbb megélhetést kereső, szegény családok, vagy éppen problémás csoportok jönnek. Többek között ezzel magyarázható *a tanyai népesség alacsony iskolázottsága*. Még a fiatalabb korosztályokban is a nyolc általános, vagy a szakmunkás végzettség dominál. Kevés az érettségivel rendelkező, s szinte fehér holló a felsőfokú végzettség.

A jövőre nézve további probléma, hogy a tanulás becsülete nem minden külterületi család számára egyértelmű. *Szakképzettség hiányában viszont alapvetően beszűkülnek a kitörési lehetőségek a tanyán élők számára*. Nemcsak azért, mert a képzettség rendszerint az anyagiakban is kifejezésre jut, hanem azért is, mert az iskolázatlanság és az elszigeteltség következtében *kevés a fogadókészség az új, progresszív dolgok iránt*. Az pedig egyértelműen látható, hogy épp az *adaptivitás hiánya és az érdektelenség* a tanya(le)pusztulás egyik alapvető kiváltója.

Szociális problémák:

Általános tapasztalat, hogy *külterületen fokozottabban jelentkeznek, s jobban kiéleződnek a szociális problémák*, mint a falvak belterületén. Erről tanúskodik, hogy számos tanyás községben a szociális segélyek java része tanyákon oszlik szét. Ugyanakkor nem szabad általánosítani. A tanyavilág nemcsak szociális problémákkal küzdő emberekből áll. Tisztes megélhetést tud adni a tanya, ha az ember tud és akar dolgozni. De az sem tagadható, hogy létezik a külterületen – településenként különböző arányban – egy olyan réteg, akik csak alkalmi munkát találnak, alapvetően segélyekből élnek, nagyon szerény körülmények között.

Az aktív korúaknál rendszerint a munkanélküliséggel, s áttételesen a képzetlenséggel függ össze a rossz anyagi helyzet. A kilencvenes évek elején, a tanyán élő, képzés nélküli (szövetkezetekben dolgozó, vagy ingázó) középkorú korosztály tömegesen veszítette el munkáját. Újbóli elhelyezkedésükre nem volt esély, de arra sem, hogy – tőke, szaktudás és piaci ismeretek hiányában – család- vagy önfenntartó gazdálkodásba fogjanak. Nagyobb részük időközben korengedményes nyugdíjba vonult, vagy leszázalékolta magát. Mások, alkalmi munka és segélyek mellett, a tanya körüli gazdálkodásból próbálják fenntartani magukat. Azonban mindkét esetben – különösen az egyedülállók körében – állandósultak a szociális problémák.

A tanyai népesség másik szociálisan rászoruló rétegét képezik a *kisnyugdíjasok*. Ők rendszerint évtizedek (gyakran születésük) óta tanyán élő emberek, akik megtanultak önellátók lenni és megszokták, hogy magukra vannak utalva. Büszkébbek annál, hogy elfogadják a segítséget. A tanyához, illetve a (látszat)önállósághoz való ragaszkodásuk erősebb, mint az a fizikai igény, hogy beköltözzenek a faluba (még akkor is, ha erre lehetőségük lenne).

Az utóbbi időben számos városi, periférián élő, megélhetési problémákkal küzdő család jelent meg a tanyákon. Sokan kifejezetten a „városi aljanépség” kiköltözéséről beszélnek, s ennek számlájára írják, hogy *az utóbbi évtizedben a külterület és a falu között látványosan megnövekedtek a szociális különbségek*. Ezek az emberek az olcsóbb élet reményében, illetve az igénybe vehető segélyekre számítva jöttek vidékre, de mivel a tanyás falvak belterületén döntően fiatalabb építésű, így drágább ingatlanok a jellemzőek, csak a külterület távolabbi, félreeső szögletében találtak maguknak megfizethető (csábítóan alacsony árú) ingatlant. Azonban ilyen körülmények között – messze a településtől, sok esetben a minimális komfortot sem biztosító épületekben élve – csak ritkán találják meg a számításaikat. A gazdálkodáshoz általában nem értenek, a tanyát nem tudják megfelelően rendben tartani, így környezetüket is a lepusztulás jellemzi. Kétség kívül az egyik legnehe-

zebben megoldható problémát e talajvesztett réteg megjelenése jelenti a tanyavilágban. *Különösen a tanyára szoruló kisgyerekes családokban halmozódhatnak a problémák.* Nem ritka, hogy a család alapvető megélhetési forrását a gyerekek után járó állami juttatások képezik. A gyerekek beleszületnek a hátrányos helyzetbe, ahol sokszor a szülőktől is csak rossz példát látnak. Az ilyen háttérrel induló gyerekek a nyolc általánoson túl nemigen jutnak, miáltal rögtön elhelyezkedési problémával kezdik felnőtt életüket. Marad az alkalmi munka, a bizonytalan kereset, a perspektíva nélküli élet. Ez egy olyan ördögi kör, amely *újratermeli a szociális problémákat:* a gyerekek segítség hiányában ugyanolyan problémákkal fognak küzdeni, mint szüleik.

A tanyavilágban keletkező szociális problémák egy része kezelhető. Ebben nagy szerepe van a falu- vagy tanyagondnokok, a szociális- és családgondozók munkájának. Ugyanakkor *a növekvő létszámú, egyre lejjebb csúszó, lumpenizálódó réteggel egyelőre nem tudnak mit kezdeni az önkormányzatok. A hátrányos helyzetűek tanyán még hátrányosabb helyzetbe kerülnek:* nehezebben tudnak munkát találni, fokozatosan elszigetelődnek a világtól és magukra maradnak. Éppen az *az önálló gondolkodás és tenni akarás hiányzik* belőlük, ami egykor a boldogulni akaró tanyai ember nélkülözhetetlen tulajdonsága volt.

Tanyai közösség:

Mióta a tanyák léteznek mindig felmerült az elszigeteltség problémája. Gyakran csak a térbeli elszigeteltség fogalmazódik meg, de éppolyan súlyal van jelen a *társadalmi-közösségi elszigetelődés* is. Korábban éppen az egymásra utaltság jelentette a legnagyobb összetartó erőt a tanyavilágban. Azonban *napjainkban nemcsak közösségekről nem beszélhetünk, de annak előfeltételéről sem, hiszen sok esetben a közvetlen szomszédsági kapcsolatok is tartalmukat veszítették.* Az egymás szomszédságában megjelenő erősen különböző társadalmi csoportok rendszerint nemigen keresik egymással a kapcsolatot. Mindenki önállóan próbál boldogulni, s amiben nem tud egyedül változást elérni, azt adottságnak fogadja el. Összefogás és együttműködés nélkül ebben nem is lesz változás, s a tanyán élők speciális problémáikkal továbbra is magukra maradnak.

Azonban a társadalmi közöny egyáltalán nem csak a tanyai lakosságra jellemző. Sajnos a legtöbb tanyás faluban, miután az elmúlt évtizedek funkció nélküli alvótelepülésekké degradáltak azokat, ma is csak helyelközzel találni némi közösségi életet. Tehát valójában települési szinten sincs olyan társadalmi-kulturális motiváció, ami integrálhatná a tanyán élőket.

Ennek fényében egyáltalán nem meglepő a tanyai lakosság település problémák iránt tanúsított közömbössége.

Tanyai megélhetés:

Sohasem volt könnyű a megélhetés tanyán. Az itt élők anyagi körülményei összességében ma is alacsonyabbak a falusi átlagnál. A falvakban a szolgáltató szektor, vagy az ipar igen korlátozott jelenléte miatt rendszerint nincs túl sok lehetőség az elhelyezkedésre. Így *a tanyán élő munkaképes korú népesség megélhetését vagy a családi gazdálkodásban, vagy napi ingázás révén valamely közeli városban találja meg.*

Azonban annak, akinek nem a tanyai gazdálkodás jelenti a megélhetést, kimondottan terhesnek is tekinthető a zárt településtől távoli élet. Ha például egy egzisztenciáját megalapozni kívánó fiatal nap mint nap ingázásra kényszerül, sok esetben már csak nyűg számára a tanyai élet.

Bár a tanyák hagyományosan a mezőgazdasági termelés üzemközpontjai, s történetük során mindig is a gazdálkodás volt az itt élő emberek megtartója, ennek ellenére *manapság a mezőgazdasági termelésből csak a tanyai háztartások kisebb hányadában származik érdemi (bevállásra kötelezett) jövedelem*, s mindössze minden ötödik-hatodik tanyán gazdálkodnak élethivatás-szerűen. Azonban az a tény, hogy a tanyák mintegy 40 %-ában rendelkeznek az ott lakók (az önálló mezőgazdasági tevékenység után kedvezményes adózást lehetővé tevő) östermelői igazolvánnyal, arra utal, hogy a mezőgazdasági tevékenység még szervesen hozzá tartozik a tanyai életformához és korántsem szabad elhanyagolni a megélhetéshez való hozzájárulását. De az is igaz, hogy ezeknek az östermelő tanyáknak a többsége csak alkalmi piaci szereplő. Nagyobb részük bizonytalan jövőjű kisgazdaság, amely csak kiegészítő jövedelem előállítására képes. Termelésük nem piacorientált, jobbra önellátásra termelnek, s csak a felesleget viszik piacra. De a nagyobb gazdaságokban is gyakran gyenge piacképességű árúk termelésével erőlködnek.

Sok bizonytalanságot okoz az a körülmény is, hogy *termelői integráció hiányában az egyéni gazdák kiszolgáltatottak* a felvásárlóknak és a feldolgozóknak. A kiszámíthatatlanság miatt nem lehet előre tervezni, nem lehet nyugodt szívvel hosszabb távon megtérülő befektetésekbe és fejlesztésekbe fogni.

A legnagyobb gond mégis a *forráshiány*. Nincs pénz az elavult technika cseréjére, a korszerűbb technológiák bevezetésére. Ennek hiányában pedig nem sok esély van versenyképes, jövedelmező gazdaságok kialakulására. De legtöbbször nem is ez a cél, hanem a meglévő gazdaság fenntartása. Ilyen körülmények mellett érthető, hogy a fiatal generáció sem lát már

perspektívát a tanyai családi gazdálkodás folytatásában. Így számos, ma még működő tanyai gazdaság esetében nincs, aki tovább vigye a gazdálkodást.

Tanyai kötődés:

Egy-egy település, vagy településforma jövője szempontjából egyáltalán nem érdektelen, hogy a lakók mennyiben tudnak azonosulni a lakhelyükkel. Ehhez képest elég kilátástalan jövőt sejtet az a vizsgálati eredmény, mely szerint az itteni *embereket ma legnagyobb arányban a megszokás köti a tanyához és a tanyai élethez*. Azaz a tanyák jelentős részében egyszerűen megszokott lakhelyről van szó minden különösebb konkrétum nélkül. A tanyán élés kézzelfogható indokai között *a megélhetés egyre kisebb mértékben van jelen* (már csak 40 %-ban említik), ellenben a természeti környezet, illetve *a természetközeli élet lehetősége erősödő köteléknek bizonyult*. Annak ellenére, hogy az Alföldet a felületes szemlélő igen egyhangúnak tartja, kiderül hogy a tanyasiak harmada igenis vonzó és marasztaló környezetként éli meg. Ugyanakkor *a népesség ötöde számára, akik bevallottan az anyagi korlátok miatt (is) kénytelen itt élni*, a természeti körülmények nem sok vigaszt nyújtanak. Ugyancsak sokatmondó az az eredmény, miszerint a szűkebb lélettérhez (tanyához) fűző kötelékek közül legkevésbé éppen az *emberi, közösségi kapcsolatok* mutatkoztak fontosnak. Mi tarthatna össze egy települést, ha nem az ott élők közössége?

A tanyai élet számos nehézségének és negatívumának ismeretében joggal tételezhetnénk fel, hogy a legtöbben szívesen maguk mögött hagynák a tanyát. Ennek ellenére *a tanyán élők nagy többsége nem szándékozik elköltözni*, még akkor sem, ha azt az anyagi helyzete a mainál jobban lehetővé tenné. Persze sokan nem is tudnának hova menni, mások pedig annyira „belegyökereztek” ebbe az életformába, hogy máshol már nem tudnák elképzelni életüket.

Akik mégis elköltöznének, azok egyrészt a megromló egészségükkel, másrészt a nehéz életkörülményekkel, harmadrészen pedig kifejezetten a térbeli elszigeteltséggel indokolják elhatározásukat. Ők már nem a tanyához kötődnek, hanem a faluhoz, vagy a városhoz, ahová dolgozni, bevásárolni járnak, s a gyereket iskolába hordják. A tanyát már csak „ideiglenes” lakóhelynek tekintik, amelynek fenntartására is csak alig áldoznak. Inkább a gyerekeknek, illetve maguknak építik (lakóház formájában szó szerint is) a jövőt a faluban, vagy valamely közeli városban. A tanyát elhagyni szándékozókban azonban az mindenképpen közös, hogy egyáltalán nem kíváncsiak a nagyvárosi körülmények után (lakótelep, bérház, autóforgalom stb.).

A „tanyaiügy” egyoldalú megközelítése és gazdátlansága:

Egy tanya határrész esetében mind a táji környezet, mind a térbeli helyzet, mind a környező települések jellege alapvető szerepet játszik abban, hogy a tanya milyen perspektívával bír, és milyen problémákkal küzd. Más településformákhoz képest a tanya esetében sokkal inkább meghatározóak e körülmények: keretfeltételek helyett létfeltételek. Azonban e létező viszonyrendszer figyelembevétele az elmúlt fél évszázadban feledésbe merült. Míg korábban – funkcionálisan és társadalmilag egyaránt – szinte elválaszthatatlan volt a tanya és az anyatelepülés, addig *ma a tanya falvak legtöbbször nem tud mit kezdeni a tanyavilágával.* A tanyavilágnak a települések jövőbeni életében gyakran, s lényegében „nem sok helye van” (csak nyűg és kolonc). Szinte minden téren csak alárendelten, perspektíva nélkül jelenik meg.

Azonban nemcsak helyi (települési) szinten áll fenn a tanyavilággal kapcsolatos „tanácstalanság”. *Nagyobb területegységekben gondolkodó fejlesztési tervek számára is mindezekig „megfoghatatlan” maradt a tanyavilág.* Ez elsősorban annak a következménye, hogy ma Magyarországon a területfejlesztés egyoldalú és ad hoc beruházásokban merül ki. Márpedig az *effajta, összefüggéseikből kiragadott, parciális beavatkozásoknak a tanyavilágban nincs eredményük. A tanya terek fejlesztése komplex intézkedés-sorozatot igényelne.* Sajnos ma e komplex beavatkozásoknak sem a feltételei, sem az eszközei nincsenek meg Magyarországon.

Tanyavilágra vonatkozó jövőképek

A helyzetértékelésekből összességében egy *igen differenciált és sokszínű tanyavilág* képe rajzolódik ki. Világosan kitűnik *a tanya elérhetőségének, térbeli helyzetének fontossága,* hiszen tendenciaszerűen érvényesül, hogy minél távolabb található a tanya valamely kiépített úttól, s ezáltal a települési központoktól, annál gyengébb mutatókkal jellemezhető jószerével minden téren. A mezőgazdaság szerepe is sajátos. *Nagyon széles az a tanyai réteg, akik számára a gazdálkodás többet jelent, mint kiegészítő tevékenység, de messze áll a piacorientált árutermelő jellegtől.* Vajon ez egy átmeneti állapot, vagy tartósan számolni kell e sajátos tanyai gazdasági forma továbbélésével? További kérdést vet fel, hogy a tanya azon fele, ahol pusztán lakóhelyről van szó (némi házkörüli kertészkedéssel) képes lesz-e a jövőben megtalálni azt a „tanyai arculatot”, ami szórványként valamilyen téren többet tud adni lakóinak, mint egy falusi kertés porta? És vajon mi lesz a sorsa minden harmadik tanyának, ahol ma már csak idős emberek élnek? Annyi azonban bizonyos, hogy *van a tanyai társadalomnak egy olyan*

„magja”, amely számára a tanyai életvitel nem kényszer, s nem pusztán megszokás, hanem tudatos életstratégia része. A vizsgálatok szerint e magot a 30-50 éves családos generáció alkotja. Úgy tűnik, ők azok, akik meg tudják találni számításukat a jelenlegi – sok tekintetben mostoha – tanyai körülmények között is. Ellenben a frissen családot alapított fiatalok (20-30 év közötti családkategória) számára már inkább kényszer a tanyai lét. Nem igazán találják a helyüket, ami a jövő tekintetében aggodalomra ad okot.

A tanyavilág felemás állapotát jól tükrözi, hogy míg a tanyán élők egy része számára még ma is pozitívumokkal rendelkező, valós tartalmat hordoz, addig a tanyai emberek másik fele csak egy atomjaira hullott társadalmi-települési képződményt lát benne, aminek ilyen formában nincs sok jövője. E két alapvetően eltérő szemlélet azonban egyáltalán nem zárja ki egymást.

Az egyik véglet – kemény tényekkel támogatva – a jelenlegi tendenciákra alapozza negatív kilátásait: „hogyan is lehetne a tanyáknak felívelő jövője, amikor a kor követelményeit nemhogy követni, de még megközelíteni sem tudják?”. A tanyán élő idős korosztályok magas aránya éppúgy nem a megújulásnak kedvez, mint a városi „szociális menekültek” nagyszámú betelepülése. A tanyai gazdálkodás sem folytatható gazdaságosan a jelenlegi szétaprózott, nagyjából önellátó formában. Nagyon kevés a jól működő családi gazdaság, amely az Európai Unió kihívásaira is képes lesz válaszolni. Ami pedig a tanyaépületeket illeti, jelentős részükben még ma is 50-70 évvel ezelőtti állapotok uralkodnak. Kevés a korszerűsített, átépített, fejlődőképes tanya. A megfelelő infrastruktúra és komfort hiányában a tanyák további elértéktelenedése, leromlása várható. A már ma is leromlott állapotú tanyák pedig teljesen eltűnnek.

E véleményt vallók nem látnak esélyt a tanyavilág saját erőből történő talpraállásra, hiszen ehhez se tőke, se tudás, se elhivatottság. Az elmúlt években a külterületen megvalósuló fejlesztések (szuburbán tanyák építése, rekreációs célú felújítások, turisztikai beruházások, néhány farmjellegű birtokközpontok kialakítása) bár rendszerint látványosak, de csak esetlegesek és pontszerűek, ezért a városok szűkebb környékének kivételével nincs a tanyavilágra nézve átfogó hatásuk.

A másik oldal optimista hangvételű meglátásaiból inkább valamiféle pozitív elfogultság tűnik ki, mintsem határozott meggyőződés. Alapvetően a mezőgazdaság újra biztos megélhetési forrássá válásától várja a tanyavilág megújulását, hiszen a tanya, mint „minden ízében” gazdálkodásra speciálizálódott településforma, a mezőgazdasági termelésnek – egyben a kultúrtáj fenntartásának – a jövőben is életképes kerete lehet.

Ugyanakkor egyre többek szerint *a tanyavilág jövője nem alapozható pusztán a tanyai gazdálkodásra*. Ugyanis a hagyományos tanya ma már nem állítja elő azt a gazdasági hasznot, amelyet napjaink egzisztenciája megkíván. A falvak körül – jelenlegi tendenciák szerint – kialakuló néhány tucat farmszerű tanyai gazdaság pedig nem igazán tekinthető majd az egykori „tanyarendszer” utódjának. Éppen ezért „alapvető életviteli változásoknak kell bekövetkezni” a tanyavilágban, ha életben akar maradni.

Erre látnak is esélyt, hiszen a természetközeli határrészekben számos pusztulásra ítélt tanya kapott – a pihenésre, vagy békés nyugdíjas évekre vágyó városiak és külföldiek révén – újabb esélyt a fennmaradásra, s egyre többen vannak, akik nem kényszerből költöznek tanyára. Ők ugyan már csak ritkán kívánnak élethivatásszerűen gazdálkodni, azonban fontos számukra az a természetközeli lét, amit a tanyai élet nyújtani tud. Tehát e vélemények szerint *még korai elsíratni a tanyavilágot, bár abban egyetértenek a pesszimistákkal, hogy a stabilizáció során még számos tanya fog eltűnni*.

A jövő feltételei

Nehéz vállalkozás az alföldi tanyavilág jövője felől bármit is mondani. Annyi azonban bizonyos, hogy *általánosságban nem lehet megítélni a tanyavilág jövőjét. Az adott földrajzi helyzet (város közelsége, kövesút távolsága), illetve földrajzi környezet (táji jelleg) adottságai meghatározzák az ott folytatható életet és tevékenységeket, s ezáltal más-más irányba mozdítják a tanya területek alakulását*.

Biztos megélhetési alap:

Világosan látható, hogy a tanyavilágban *a mezőgazdaság szerepe ma sok tekintetben átértékelésre szorul*. Azonban a tanyai gazdálkodást nem szabad leírni, hiszen ez biztosítja a táj gondozását, s jelent közvetlen, mindennapi kapcsolatot az ember és a táj között. Márpedig éppen ez az, amiben a tanyarendszernek az egyik meghatározó sajátossága rejlik.

Ma is vannak életre kelő, virágzásnak induló tanyák, ahol sikeresen gazdálkodnak. Azonban a sikeres gazdálkodás feltétele a folyamatos fejlesztés és korszerűsítés, amit ma csak kevés tanyai gazdaság tud felvállalni. *A megerősödő, korlátozott számú tanyai farmgazdaság mellett kézenfekvő alternatív lehetőségként kínálkozik a hagyományos termelési módszerek felelevenítése, az öko- és biogazdálkodás meghonosítása*. Azonban ma még nagyon kevés tanyai gazda van tisztában az öko- és biotermelés megkívánta ismeretekkel. Állandó tanácsadói segítségre, sokoldalú termesztési-gazdálkodási ismeretekre, biztos piaci kapcsolatokra

lenne szükség. Másrésről a mainál erősebb országos kontroll kellene, ami garanciát jelent az áru minőségére és eredetére.

A Kiskunság nagy kiterjedésű gyenge minőségű földterületei egyébként sem kedveznek az egyoldalú, intenzív szántóföldi művelésnek, viszont lehetőséget nyújtanak – megfelelő támogatás mellett – *az extenzív, tájfenntartó gazdálkodás nagyobb arányú térhódítására*. Ennek megfelelő támogatás mellett – különösen az érzékeny természeti területek környezetben lenne perspektívája. E hasznosításhoz jól kapcsolhatók mind az Unió pályázati lehetőségei, mind a hazai agrár-környezetvédelmi programok, amelyek a területek táji értékeit őrző, környezetbarát művelését hivatottak támogatni. Ezáltal kisebb tanyai gazdaságok fennmaradása is lehetővé válik, akár úgy is, hogy a gazda már nem főfoglalkozásban gondozza a tanya körüli területeket.

Tehát a térség mezőgazdasága előtt megvannak ugyan a fejlődési lehetőségek, de ezek maguktól nem fognak realizálódni. *A tanyai gazdálkodási rendszer eredményes átstrukturálására csak szervezett kezdeményezések mentén, szervezett keretek között történhet meg. Ezt a keretet a mezőgazdasági integráció jelenthetné.* A szövetkezés a mainál versenyképesebb helyzetbe hozhatná az egyes gazdálkodókat, hiszen a közös értékesítésen túl lehetőséget teremtene az eddig egyénileg megfizethetetlen mezőgazdasági szolgáltatások igénybevitelére, a közös érdekeket szolgáló beszerzésekre és fejlesztésekre (pl. terménytároló), sőt akár saját név alatt megjelenő, feldolgozott, csomagolt termék előállítására is.

Azonban azt is látni kell, hogy a tanyavilág léte és jövője ma már nem alapozható kizárólag a mezőgazdaságra. *A gazdálkodás a tanyák egyre nagyobb hányadánál válik kiegészítő tevékenységgé.* Ezért *szükség van a tanyai feltételekhez igazodó olyan alternatív foglalkozási lehetőségek elterjedésére, amelyek a külterületen a nem élethivatásszerűen gazdálkodók számára is biztos megélhetést nyújthatnak.* Ennek hiányában – a néhány jól működő farm-, illetve tájfenntartó gazdaság mellett – munkanélküliek és szociálisan rászoruló lakta tanyák kerülhetnek többségbe. Egyrésről megoldást jelenthetne – felfutó mezőgazdasági termelés mellett – helyi specialitásokat előállító élelmiszerfeldolgozó családi vállalkozások és kisüzemek nagyobb számú megjelenése a térségben. Ez a közvetlen munkahelyeken túl számos kiegészítő, háztáji gazdálkodás boldogulását is biztosítaná. Másrésről azon családok révén, akik már nem a gazdálkodásból kívánnak megélni, de olyan készséggel vagy képességgel rendelkeznek, amely tanyai körülmények között is gyakorolható, új funkciók, illetve foglalkozások is helyet kaphatnak a külterületen. Ez korántsem fikció, hiszen

manapság a megélhetés terén egyre nagyobb hangsúlyt kap az egyéni adottságokat kamatoztató önfoglalkoztatás, ami alapvetően átértékeli a korábbi foglalkoztatási sémákat. Persze ennek komoly társadalmi és élet-körülményekbeli feltételei vannak.

A tanyai megélhetés természetesen a jövőben sem képzelhető el az ingázás lehetősége nélkül. Azonban a mainál lényegesen jobb közlekedési feltételek (több kiépített dűlőút és kerékpárút, nagyobb tanyai gépkocsi-állomány, vagy helyileg megszervezett szállítás lehetősége) esetén nagymértékben egyszerűsödne a munkaalkalmat kínáló településekre történő bejárás. A korszerű ingázás ily módon már nem jelentene olyan terhet a külterületi élőknek, amit ne tudna kompenzálni az olcsóbb, természetközeli, kertes külterületi ingatlan (feltéve, ha a kínált életkörülmények alapján sem marad alatta az elvárható színvonalnak).

Arról sem szabad elfelejtkezni, hogy további munkaalkalmat és jövedelemforrást jelenthet – akár főfoglalkozásban, akár mellékállásban – a kedvező természeti adottságú tanyás településeken a tanyai vendéglátás és szállásadás is.

Társadalmi megújulás:

A tanyavilágnak akkor lesz jövője, ha nem csak azok maradnak, akiknek nincs lehetőségük elmenni. Különböző minden külső igyekezet ellenére a külterület hátrányos helyzete fog mindinkább dominánssá válni, s valóban az egyes települések koloncává, szégyellnivaló „hátsó udvarává” válik a tanyavilág. Ezért nem lehet kérdés, hogy a tanyavilág megújulásához elkerülhetetlen a társadalmi megújulás. Csak a mainál fiatalabb, összetételében progresszívebb tanyai társadalom számára válhatnak igazán megélhetővé azok a lehetőségek, amelyeket a tanya, mint települési rendszer nyújtani képes.

Mindenekelőtt belülről kell megkezdődnie a tanyai társadalom átalakulásának. Kizárólag külső dinamizáló erőre várni reménytelen. *Szükség van olyan emberek jelenlétére a tanyavilágban, akiknek komoly terveik vannak és ez irányban nagy eltökéltséggel is rendelkeznek. Ugyancsak elengedhetetlen a jelenleg atomizált tanyai társadalom összefogása, hiszen egy jól szervezett közösség számos helyi probléma kezelésére képes. Különösen a fiatalabb családok közösség iránti felelősségvállalása vezethetne eredményre. Ehhez azonban meg kellene találni azokat a közös alkalmakat és feladatokat, amelyek mentén a tanyavilágban élők egymás közötti kapcsolatai sokszínűbbé és szorosabbá válhatnának.*

A megerősödő helyi identitástudat, a kézzelfogható pozitív példák és egy széles körben tudatosított, valós eredményeken alapuló, pozitív jövőkép sokat segítené a tanyavilág vonzóvá tételében. Így el lehetne érni, hogy

magasabb egzisztenciájú társadalmi rétegek számára is valós alternatíva legyen a tanyai lét. Sok városi, vagy falusi ember egyáltalán nem érzi számára idegennek a csoportos településtől független életet, de jelenleg ennek nem látják biztosítottak az objektív feltételeit. A mostoha közlekedési és infrastrukturális feltételek mellett kétszer meggondolja az ember a kiköltözést, még akkor is, ha rá van szorulva. Viszont jelzésértékű, hogy az elmúlt évtizedben a városi középrétegek nagy számban vásároltak infrastrukturális szempontból halálra ítélt tanyákat nyári, hétvégi kikapcsolódás céljából. Ez is mutatja, hogy *vannak pozitívumai a tanyának, amire van is társadalmi igény.* Azonban önmagában a tanyai romantika még nem elég a tanyavilág megújulásához. Sokkal komplexebb feltételrendszernek kell teljesülnie.

Az infrastrukturális és ellátásbeli feltételek javítása:

Ahhoz, hogy széles körben vonzóvá váljon a tanyavilág, el kell érni, hogy életfeltételekben, komfortban a ma embere számára joggal elvárható követelményeket biztosítani tudja. *A tanyavilágban rejlő lehetőségek kizárólag a kor elvárható infrastrukturális színvonalának biztosítása után válhatnak nyilvánvalóvá.* Ebbe éppúgy beletartoznak a vezetékes közművek, mint a közműpótló berendezések, vagy a korszerű külterületi úthálózat.

Jelenleg a *külterületi úthálózat fejlesztése*, karbantartása a forráshiányos önkormányzatok kötelessége. Azonban a földutak évenként egyszeri pusztító útegyengetése semmilyen téren nem jelent megoldást. Valódi eredményt csak a fontosabb dűloutak kiépítése hozhatna. Ez azonban önkormányzati forrásokból nem képzelhető el. Az útépitések tetemes költségeit csak központi, vagy Uniós pályázatokból lehetne előteremteni. Ezáltal mindazok a dolgok (munkahely, iskola, szolgáltatások, hivatalok stb.), amelyek a tanya szórvány volta miatt helyben nem biztosíthatók, különösebb nehézség nélkül elérhetővé válnának (akár saját gépkocsival, akár önkormányzati mikrobuszal). A tanya térbeli helyzete, településtől való távolsága már nem jelentene igazi hátrányt, s előtérbe kerülnének a tanyai lét megélhető előnyei.

Amennyiben a dűloutak kiépítésére nincs reális lehetőség, *kerékpárutak* építésével is javíthatók a közlekedési feltételek. Azonban ez a fejlesztés csak akkor hozna érdemi eredményt, amennyiben a kerékpárutak néhány kilométer után nem érnének véget, hanem összefüggő hálózatot alkotnának a tanya külterületen.

Az út- és kerékpárút-fejlesztések mellett szükség van a *közműellátottság javítására* is. Itt elsősorban a vezetékes víz és gázellátás biztosítása jöhet szóba, amely a tanyasorokon, vagy a sűrűbb tanyahálózattal rendelkező területeken egyáltalán nem elképzelhetetlen. Ott, ahol a vezetékes hálózatok

kiépítése már nem gazdaságos, szóba jöhetnek az ún. közműpótló berendezések. Tanyára telepített gáztartályt már sokfelé látni, azonban a tanyán keletkező szennyvíz kezelése még előreláthatóan sokáig megoldatlan marad. Sajátos – Nyugat-Európában már több helyen bevált – megoldást jelenthetne egy-egy sűrűbben lakott tanyai határrészen a helyben keletkező mezőgazdasági hulladékokat hasznosító lokális hőközpont építése, amely akár 50-100 tanya fűtését és melegvízellátását is képes lenne fedezni.

A külterületen elvárható életkörülmények biztosítása szempontjából – az út és kommunális infrastruktúra mellett – nem kevésbé lényeges elem az *alapellátás színvonalának emelése*. Ennek egyik lehetséges módja a *településközpontok megközelíthetőségének javítása*, melynek feltétele a külterületi burkolt út és a tanyákon rendelkezésre álló gépkocsi. A másik lehetőségről, amely a *határ legfrekvenciáltabb részein egyfajta kis szolgáltatóközpontok kialakítását* feltételezné, a mai költségracionalizált korban nem illik beszélni. Pedig egyes sűrűn lakott külterületi határrészeken lenne realitása olyan *ellátást szervező, de egyben közösségi térként is működő épületegyütteseknek*, ahol bolt, kulturált vendéglátó hely, tanyai idősek napközi otthona, és közösségi alkalmaknak helyet adó további helyiségek szolgálnák a környékben élőket. Egy-egy ilyen „központi hely” a külterületi közösségformálásban is aktív szerepet játszhat. Sőt egy település idősek otthonának sem feltétlenül kellene a belterületen állnia. Külterületen megfelelően elhelyezve, az amúgy is szükséges egészségügyi felügyeletével, melegkonyhájával a környék tanyai lakosságát is szolgálhatná. Azaz egyáltalán nem biztos, hogy egy tanyás önkormányzat minden közösségi létesítménynek csak és kizárólag a falu közepén kell állnia, pláne egy olyan községben, ahol a lakosság tetemes része ma is a külterületen él.

Az iskola mindig sarkalatos pontja volt a tanyavilágnak. Sokan a tanyasi iskolák megszüntetésétől számítják a tanyavilág pusztulását. *Napjainkban azonban megkérdőjelezhető, hogy egyáltalán lenne-e igény külterületi (alsótagozatos) iskolára, s ha lenne további kérdést vetne fel a megfelelő oktatási színvonal biztosíthatósága, illetve a fenntarthatóság gazdaságossága*. Miután a megkérdőjelezett tanítók és iskolaigazgatók tapasztalatai szerint a legtöbb településen ma a tanyasi gyerekek között relatíve több a „problémás” gyerek, féltő hogy a külterületi iskola gyorsan a hátrányosabb helyzetű gyerekek „gettójává” válna. Egy jól működő, központi (belterületi) iskola mellett egy teljesen átlagos nevelést adó, kizárólag a külterületet kiszolgáló alsótagozatos iskola létesítése ma valószínűleg sehol sem lenne szerencsés. Viszont *ha bizonyos területeken mást, többet tudna nyújtani, mint a „konkurens” belterületi iskola, akkor – akár még napjainkban is, de*

egy fejlettebb tanyavilágban már mindenképpen – *lehetne realitása*. Egyébként speciális oktatási-nevelési módszert követő alsótagozatos kiskisiskola külterületi működésére ma is van példa, bár az is igaz, hogy oda elsősorban a közeli városból hordják ki a gyerekeket.

Nemcsak erkölcsi kötelesség, de a tanyavilág jövője szempontjából is lényeges feladat az *idősgondozás* megoldása. A teljesen magukra utalt, világtól elzárkózó idősök léte semmiképpen sem vet jó fényt a tanyavilágra. A *tanyagondnoki hálózat*, illetve a *házigondozói szolgálat* kialakítása nemcsak az időskorúak ellátásában nyújthat nélkülözhetetlen szerepet, hanem a teljes elszigetelődés megakadályozásában, az emberi kapcsolatok fenntartásában is. Bár ez utóbbi már inkább az *idősök napközijének* feladatát képezi, amelynek minden faluban működnie kellene, hogy közösségformálásával biztosítsa az idős emberek társadalmi integrációját.

Rekreációs szerepkör:

Manapság nagyon sokan vélik úgy, hogy a tanyának – különösen a Kiskunság területén – az egyik legvalószínűbb jövőbeli megtartó pillére a rekreációs szerepkörben rejlik. Azonban *a tanyavilág jövőjét nem lehet pusztán a tanyai turizmussal vagy „második otthon” jellegű átalakulással megalapozni*, még ott sem, ahol az effajta hasznosításra a legkedvezőbbek a feltételek. A turizmus önmagában nem képes a tanyai megélhetést biztosítani, a rekreációs tanyák pedig az év nagyobbik részében üresek, s ezzel a tanyavilág létét kérdőjelezzik meg. Azonban kedvező természeti feltételekkel rendelkező településeken (erdős-ligetes táj, nemzeti park szomszédsága, termálfürdő közelsége stb.) a tanyák turisztikai hasznosításának, illetve a hobbitanyák elterjedésének *van perspektívája*. De komolyabb idegenforgalom mindaddig nem fog gyökeret verni, ameddig a lakosság nem beszél – legalább minimális szinten – idegen nyelvet, amíg nincs kulturált mellékhelyiség, amíg rossz a tanyák megközelíthetősége, s amíg nincsenek helyi programok a tartalmas időtöltéshez. *A tanyai turizmus önmagában nem alkalmas arra, hogy átfogó fejlődést indukáljon, ezért csak fejlettebb tanyavilágban lesz igazán realitása*.

A tanyavilág ügyének felkarolása

Mindenekelőtt helyi szinten kell felismerni, hogy szükség van a tanyavilágra, s nem „felesleges kolonc” az önkormányzat nyakán. Egyrészt azért, mert szorosan hozzá tartozik a terület múltjához, jelenéhez, s ezáltal a kiskunsági táj megőrzése nélküle nem lehetséges, másrésztől sajátos településstruktúrájával olyan lehetőségeket rejt (akár a (hobby)turizmusban,

akár a gazdálkodásban, akár pusztán természetközeli lakóhelyként), amelyek több szempontból is unikálisak, s amikből a környék falvai is profitálhatnak.

Az értékek felismerésén túl helyi szinten kell a tanyavilág létét veszélyeztető problémákat feltárni, és megoldásukat kezdeményezni. Azonban a lokális szint a problémák megoldását már nem képes felvállalni. A települési önkormányzatoknak széles hatáskörük van ugyan, de hiányosak az eszközeik, és erősen korlátozottak a forrásaik. Tehát az önkormányzat feladata a helyi kezdeményezések felkarolása, illetve azok hiányában maga a kezdeményezés.

A vizsgált terület még ma is többé-kevésbé összefüggő tanyás térség, ahol a tanyák helyzete, jellege, problémái csak ritkán specifikálhatók egyetlen önkormányzat közigazgatási határára. Éppen ezért *a tanyák fejlesztését célzó programokat leghatékonyabban önkormányzati összefogással, kistérségi keretek között lehet koordinálni.*

Sokan az *országos, kormányzati szinttől* várják a megoldást. Ugyanis a mindenkori kormányok centralizációs törekvései miatt *jelenleg nincs olyan egyéb területi szint, ahol komolyabb források felett dönthetnének.* Ráadásul az interjúalanyok jelentős része szerint a mezőgazdaság problémáinak megoldása is elsősorban a kormányzati ráhatástól függne. De hasonló helyzetről beszélhetünk a Homokhátság elszivatagosodásának megállítása ügyében, illetve (a terület adottságaihoz leginkább igazodó) természetközeli gazdálkodás meghonosítását célzó agrárökológiai programok finanszírozása tekintetében.

Mindazonáltal végső soron – mint azt sokan meg is jegyezték – komplexen kezelendő a tanyavilág ügye. *Önmagában sem a helyi, települési, sem az országos, kormányzati szint nem tud hatékonyan beavatkozni. Mindegyik szintnek megvan a maga feladata.* A településeknek magukévé kell tenni a kérdést, a kistérségeknek koordinálni kell a beavatkozásokat, a kormánynak célirányos programok indításával, megfelelő pályázati lehetőségek és források (feltételek) biztosításával kell közreműködnie.

Érdekes módon a régiós szint szerepe teljesen kimaradt. Ez is jelzi mennyire jelképesek csak a régiók Magyarországon. Még a fogalmi meghatározás sem tiszta: a legtöbben bizonytalanok mind értelmezésében, mind kompetenciakörében. Jelenleg az országos szint van felruházva mindazon feladatokkal, amelyeket az Unió gyakorlatban a régiók látnak el.

Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a helyi szinten a civil szervezetek csak elvétve kerültek megemlítésre. Úgy tűnik, mintha fel sem merülne, hogy közösségi szerveződések képesek lennének érdekeiket képviselni, közvetí-

teni, illetve aktívan közreműködni a helyi problémák megoldásában. A legtöbben a helyi vezetőktől (polgármesterek) várják a megoldást.

A tanyás terek tervezési kérdései

Nyugodtan állíthatjuk, hogy a címben megjelölt tervezési fajta (sem mint fogalom, sem mint gyakorlat) nem létezik. A közismert „területi tervezés” fogalma általában nagyobb területi egységek esetében használatos, a „településtervezés” pedig a zárt településekre van kitalálva. A kifejezetten tanyás térségekkel, illetve a tanyavilággal (is) foglalkozó tervek közül legfeljebb a külterületi rendezési terveket, illetve az ideális tanyaépület-terveket lehet megemlíteni.

Külterületi rendezési terv készítése nem kötelező. De a tanyás önkormányzatok közül is csak kevés érzi szükségességét. A külterületi rendezési tervek az optimális térszerkezet meghatározásán túl elsősorban a területhasználatban próbálnak meg kereteket szabni, illetve a külterületi építkezések szabályozásával kísérlelnek meg irányt mutatni, korlátozott eredményekkel. Ez természetes, hiszen a problémák önmagukban egyszerű hatósági leszabályozással nem oldhatók meg.

A kor követelményeit kielégítő, de a hagyományokból építkező tanyai épülettípusok bevezetésére a nyolcvanas évek második felében, a tanyai építési tilalmak feloldása után tettek kísérletet. A szándékot valós probléma felismerése szülte, hiszen az évtizedes tiltásoknak és korlátozásoknak köszönhetően egyszerűen nem alakult ki egy olyan épülettípus, ami a megkívánt komfort biztosítása mellett a gazdálkodási sajátosságokhoz, a táji karakterhez és az építési hagyományokhoz is igazodott volna. Aki tanyán épít rendszerint városi, falusi (azaz urbánus) formákat adaptál és/vagy divatot követ. Az ideális tervek – a jószándék ellenére – már csak azért sem járhattak eredménnyel, mivel a tanya még annyira sem tipizálható, mint egy városi, vagy falusi ház. *A tanya, mint épületegyüttes lényege mindigis az organikus szerveződés volt, ami sajnos megrekedt még valamikor a XX. század első felében, és nem találta meg a továbblépés útját.*

Tervezési analógia:

Az előbbieket alapján joggal merül fel a kérdés, hogy *lehet-e a tanyás térségekben tervszerűen beavatkozni, s ha lehet, akkor hogyan?* A válasz nem is olyan nehéz, ha abból a geográfiai településértelmezésből indulunk ki, amely nem a település jogi státuszát és formai jegyeit tekinti kiindulópontnak, hanem a település életét meghatározó négy szféra (társadalmi, gazdasági, környezeti és műszaki rendszer) állapotát és egymásra gyakorolt

hatását. Ez az elmélet egy négyoldalú térbeli testként (tetraéder) modellezi a települést, ahol az oldalak az említett négy fő településalakító szférát jelképezik. *Minden települési forma lényege* – legyen az város, vagy éppen tanya – *alapvetően ebben a négydimenziós összefüggésrendszerben keresendő*. Ebből viszont az is következik, hogy a különböző településformák esetében tapasztalt hasonló tünetegyüttes gyökere sem lehet alapvetően más. Márpedig ekkor a „válságkezelés” mikéntjében is megtalálhatóak azok a pontok, amelyek településformától függetlenül érvényesek. Mindezek alapján a fizikailag és társadalmilag előregedett városi lakónegyedek revitalizációja és a tanyás terek lehetséges megújítása közötti párhuzamok keresése hasznos tanulságokkal szolgálhat.

Közismert, hogy amikor egy városi lakóterületet – valamilyen oknál fogva – huzamosabb ideig elkerül a városfejlődés, elveszti önfenntartó képességét, s egyfajta negatív „fejlődési spirálba” kerül: fizikai és társadalmi értelemben egyaránt fokozatosan leépül. Miután a kor megkívánta élet-körülményeket és feltételeket egyre kevésbé képes követni, a lakosság progresszív elemei elhagyják a területet, s a mindjobban leértékelődő ingatlanokat fokozatosan alacsonyabb társadalmi rétegek veszik birtokba. Idővel nemcsak szó szerint, de képletesen (társadalmi értelemben) is beszűrül a terület és elveszti korábbi egyéniségét, teljesen elhomályosulnak korábbi értékei.

Mégis számos példa bizonyítja (nemzetközi és hazai egyaránt), hogy lehetséges a megújulás. Ennek egyik oka kétségtelenül ezen városrészek – centrumközeli fekvésből fakadó – potenciálisan magas ingatlanpiaci értéke: az épület teljesen értéktelenné válhat, de a telek, amelyen áll őrzi helyzeti értékét. A sikeres revitalizációk másik része viszont egyértelműen a települési tér újra értékévé váló történetiségére és egyediségére vezethető vissza.

Fontos tanulság, hogy egy-egy város lepusztult belső lakónegyedének megőrizni való voltát rendszerint nem az épületállomány indokolja. Az egyes épületek jószerevével értéktelenek, viszont a jellegzetes települési szerkezet, a gazdag történelmi hagyományok, vagy egyszerűen a karakteres építészeti arculat révén az utcák és terek, házak és udvarok pusztán anyagi mivoltuknál jóval több értéket képviselnek.

További tanulság, hogy minél előrehaladottabb a fizikai és társadalmi leépülés, annál kevésbé van példa arra, hogy az adott városnegyed átfogó megújulása spontán, belső indíttatású folyamatként menjen végbe: a néhány kitüntetett helyre irányuló *szervetlen fejlesztés hatása korlátozott marad. Átfogó eredmények elérésére csak a revitalizációs folyamat megfelelő szervezése és koordinálása esetében van remény*. Mindenekelőtt a terület

adottságaival (lehetőségeivel és korlátjaival) kell tisztában lenni, majd – ezek függvényében – az elérni kívánt állapotot meghatározni. Ezt követően a kitűzött cél és felvázolt jövőkép eléréséhez szükséges lépések és feltételek biztosítása következik (pl. új szemléletű rendezési tervek, átfogó építészeti koncepció, lakáscsere-program, alpinfrastruktúra megteremtése, beruházás-ösztönzés, önerős korszerűsítési szándékok támogatása stb.) Csak mindezen lépések után lehet a területben fantáziát látó beruházókra, illetve a spontán helyi kezdeményezésekre bízni a megújulást.

E gondolatsor szinte minden pontjában átfordítható a tanyás térre. A tanyarendszer jelenlegi felemás állapotában is számos lehetőséget rejt, hiszen *mint történelmi múlttal rendelkező speciális településformának megvannak a saját – bár sok esetben látens – értékei*. A tanyavilágban sem a fürdőszoba nélküli, rogyadozó épületek jelentik a konzerválni való értéket, hanem a tanyai épületegyüttes és a táj között fennálló harmonikus viszony. A tanyai életformának sem az elszigeteltség kellene hogy a legfőbb jellemzője legyen, hanem annak a „független”, természetközeli életvitelnek a lehetősége, amely máshol (falu vagy város) ilyen mértékben nem megvalósítható. Éppen ezek azok a tényezők, amelyek a tanyának – akár gazdálkodnak a tulajdonosok, akár nem – a jövőjét jelentheti.

Összegzés

A sokszínű természeti és mezőgazdasági adottságokkal rendelkező magyar Alföld az elmúlt évszázad folyamán alapjaiban formálódott át. Azonban a mesterséges átalakító mechanizmusok (az át nem gondolt vízrendezések, a mezőgazdasági hasznosítás túlerőltetése, a településrendszer hierarchiazálása, a szerves gazdaságfejlesztés stb.) többnyire figyelmen kívül hagyták azokat a finom összefüggésrendszereket, amelyek az Alföld természeti, gazdasági és társadalmi rendszerei között fennálltak. Így ma már a legtöbb helyen a korábbi (táji, gazdálkodási, társadalmi) sokszínűségnek és gazdagságnak csak a nyomát lehet fellelni. Manapság egyre többen emelik fel a szavukat az egykori *sokszínű Alföld* értékeinek újbóli felelevenítése mellett. Ebben a gondolatmenetben pedig alapvető helye van a tanyavilágnak, mint az Alföld egyik speciális táji, gazdálkodási és társadalmi rendszeralkotójának. Viszont a tények arra mutatnak, hogy e *tanyai rendszer helyzete ma számos ellentmondással terhelt*. Fél évszázada még nélküle nem lehetett beszélni az Alföldről, mára viszont már csak árnyéka önmagának. Jelen állapotában értékeket alig lehet mellette felhozni, viszont a hátrányok és problémák sora nyilvánvaló. Ahhoz, hogy ne csak a pusztai fizikai öröksége maradjon a jövőre, átfogó megújulási folyamatra van

szüksége. Felelőtlenség arra várni, hogy majd az idő mindent megold. *Tudatosan és szervezeten kell fellépni annak érdekében, hogy a tanyavilág újra megtalálja helyét az Alföld XXI. századi keretei között. Erre pedig csak akkor van lehetősége ha fel tud mutatni olyan saját, egyedi értékeket, amelyek XXI. századi kontextusba illeszthetők.* A tanya nem önmaga fizikai mivoltában képviseli ezt az értéket, hanem a *környezetével fennálló harmonikus viszonyában.* A tanyai életformának nem a térbeli-közösségi elszigeteltség kellene, hogy a legfőbb jellemzője legyen, hanem az a *kölcsönös táj-ember kapcsolat,* amely más településformák esetében ilyenformán nem értelmezhető. E téren érdemes keresni a tanya jövőjének feltételeit, s *erre alapozva kell a tanyavilág számára megteremteni azt a vonzó, régi-új arculatot,* amely egy konkrét tanyai revitalizációs folyamat kiindulópontja lehet. E *komplex jövőtervezés és jövőépítés során szélesebb alapokra kell helyezni a tanyai megélhetést, meg kell találni a mezőgazdaság helyét és szerepét, meg kell teremteni az egészségesebb társadalmi struktúra kialakulásának feltételeit, újra önszerveződésre és érdekképviselőre alkalmas közösségeket kell összekovácsolni, és nem utolsósorban gondoskodni kell a tanyai társadalom idős, valamint hátrányos helyzetű rétegeiről.* Csak ekkor lehet a jövőben is élő, működő településforma a tanya.

IV. TANULMÁNYOK A TANYAKOLLÉGIUMBÓL

IV.1. A BUGACI TANYAVILÁG FELMÉRÉSE AGRÁRGAZDASÁGI SZEMPONTBÓL

Bartos Mónika¹ – Kripner Veronika²

Bevezetés

Az Európai Unió csatlakozás komoly kihívást jelent a magyar mezőgazdaság számára. Elsősorban azoknak a gazdáknak az egzisztenciája kerül veszélybe, akik nem lesznek majd képesek az új követelményeknek megfelelő versenyképes gazdálkodást folytatni. A tanyán élők talán a legkiszolgáltatottabbak, hiszen sok esetben információs, infrastrukturális és gazdasági-társadalmi hátrányban vannak a többi termelőhöz képest.

Az európai mezőgazdasági modell – amelyet Magyarország is elfogadott – egyik fő eleme és célkitűzése a versenyképes termelés. Ennek feltétele, hogy az agrárágazat ne legyen túltámogatott, és csak olyan területeken termeljenek, ahol gazdaságos, és adottak a természeti feltételek is.

A Bács-Kiskun megyei Homokhátság, így Bugac természeti adottságai sem a legjobbak a hagyományos szántóföldi kultúrák termesztéséhez. A talajok minősége gyenge, elenyésző hányaduk éri el az 1-től 8-ig terjedő osztályozásban (1-es a legjobb, 8-as a legrosszabb) a 4-es vagy annál magasabb szintet. A kedvezőtlen talajadottságokhoz társul az a tény is, hogy az aszályal küzdő települések életét megkönnyítő Duna-Tisza csatorna építése is késik.

Anyag és módszer

Annak érdekében, hogy a jövő tervezhető legyen a múltat és a jelen állapotot is meg kell ismerni. Kutatásunk célja, hogy megvizsgáljuk a Bugac tanyáin élő emberek jövőbeni lehetőségeit, fennmaradásuk, helyben maradásuk, és ahol lehetséges, versenyképes gazdálkodásuk esélyeit.

Bugacon és Bugacpusztaházán (az utóbbinak van külön önkormányzata, de közigazgatásilag társult Bugachoz, ezért a külterületüket együtt vizsgáltuk) összesen 120 tanyát látogattunk meg. Célunk az volt, hogy reprezentatív mintát vegyünk, ezért területileg elszórtan és különböző használatú tanyákat kerestünk fel. Egy általunk készített, 13 összetett pontból álló kérdőívet

¹ PhD hallgató, Szent István Egyetem, Környezetgazdálkodási Intézet, Tájökológia Tanszék, Gödöllő

² munkatárs, Országos Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ, Budapest

beszéltünk át a tanyasiakkal. Leginkább a tanyasi gazdálkodásra voltunk kíváncsiak, ezért a termelőket aprólékosan kikérdeztük tevékenységükről: terület, növény, állat, értékesítés, költségek, gépállomány, beszerzés, támogatás, hitel, információk, versenyképesség, Európai Unió.

Eredmények

Az elsődleges szempont számunkra a tanyák jövőbeni fenntarthatóságának vizsgálata, azonban nem hagyhattuk ki kutatásunkból azokat a tanyákat sem, amelyek ilyen formában nem versenyképesek és nem jelentenek megtartó erőt az ott élők számára. Azért fontos ezeknek a tanyáknak a feltérképezése és megismerése, mert az itt élő emberek további sorsa nagymértékben függ a vidékfejlesztés jövőbeli irányától.

Felmérésünkkel számos kérdésre kaptunk választ, leginkább mezőgazdasági témában. A legtöbb tanyasi gazdálkodók: főállásúként vagy jövedelmük kiegészítéseként, ezért a magyar mezőgazdaság alakulása őket is (léttüket) érinti. Ugyanakkor a tanya nemcsak gazdálkodási egység, hanem egyben élettér is, s mint ilyen az optimális földhasználat, a tájképbe illő gazdálkodás és a természeti-társadalmi értékek megőrzése is feladata kell, hogy legyen.

Eredményeinket az MTA RKK-val együttműködve SPSS programmal kívánjuk feldolgozni, amivel lehetővé válik az adatok összehasonlítása, a kapcsolatok feltárása és a továbbiakban praktikus felhasználásuk. Ez a munka még folyamatban van, ezért az eredmények jelentős részét egy későbbi alkalommal tudjuk közölni. Azonban a már meglévők is fontos támpontként szolgálhatnak.

Az 1. táblázat a tanyahasználat jellegére ad választ és azt szemlélteti, hogy a tanya, mint gazdálkodási forma, mennyire biztosítja napjainkban a család megélhetését, a vizsgált tanyák közül mennyi önellátó.

1. táblázat: A tanyahasználat fő jellege

A tanyahasználat fő jellege		a tanyák száma (db)	a tanyák megoszlása (%)
Mezőgazdasági jellegű tanya		83	69,2
ebből	csak gazdálkodással foglalkozó	34	28,3
	gazdálkodással is foglalkozó	49	40,8
Lakótanya		33	27,5
Hobbitanya		4	3,3
Összes		120	100,0

A megkérdezetteknek közel háromnegyede gazdálkodik, és mint ahogy az a táblázatból is kitűnik, a tanyáknak csupán negyede az, ami csak gazdálkodással foglalkozik, így önellátó. Önellátónak vettük azokat a családokat, ahol a jövedelem kizárólag termelésből származik, illetve GYES, GYED vagy családi pótlék járul a forrásokhoz. A gazdálkodással is foglalkozók egyéb, állandó (biztos) fizetéssel rendelkeznek, és csak jövedelmüket egészíti ki termelési bevételük.

2. táblázat: A tanyai gazdaságok ágazatok szerint

Mezőgazdasági ágazat	csak gazdálkodás (db)	gazdálkodás is (db)	összes (db)	megoszlás (%)
Állattartás	4	11	15	18,1
Állattartás takarmánytermesztéssel	10	17	27	32,5
Növénytermesztés	0	8	8	9,6
Állattartás és növénytermesztés	3	3	6	7,2
Fóliás zöldségtermesztés	13	6	19	22,9
Egyéb tevékenység	4	3	7	8,7
Gazdálkodás mellett egyéb tevékenység is	0	1	1	1,2
Több lábon álló összesen (dőlten szedett)	13	21	34	40,9
Összes	34	49	83	100,0

A dőlten szedett adatokból megtudhatjuk, hogy a gazdálkodók negyven százaléka nem egyféle tevékenységet folytat. Úgy vélik, hogy a több lábon állás biztonságosabb és talán jövedelmezőbb is egyben. A tanya ideális hely egyszerre több tevékenység végzésére is.

Gazdálkodás és fejlesztés:

Az egyre erősödő kihívásoknak való megfelelés szükségessé teszi, hogy a termelő akarjon és tudjon fejleszteni; folyamatosan kövesse nyomon a piaci változásokat, és tőle telhetően a legjobban állja meg helyét a versenyben.

A lakótanyák tulajdonosainak többsége azért nem fejleszt, mert nincs pénzüik, illetve bizalmuk a jövőben, hogy hitelt vegyenek fel. Negyedük szinten tartja, hiszen még hosszú ideig ott szeretnének élni. Gazdálkodásba négyen fognának, ha látnának jövőt benne, vagy lenne elegendő pénzüik.

Az önellátó gazdaságok megmaradásához elengedhetetlen a fejlesztés, ezt a megkérdezettek fele ugyancsak így látja. Ők vagy csak állatokkal foglal-

kozna (libanevelés, libatömés, juhtartás), vagy csak kertészettel (fóliás zöldségtermesztés), de vannak olyanok is, akik – és ez már a többlábon állás irányába mutat – saját maguk által megtermelt takarmánnyal etetik jószágaikat. Legtöbbjük földje 0-10 hektár közötti, ezért a technológia korszerűsítése a fejlesztés elsődleges szempontja.

3. táblázat: Fejlesztési hajlandóság a tanyákon

Tanyatípus		Fejlesztési szándék				
		van		nincs	szinten tart	összes
		lakóépület	gazdaság			
Hobbitanya		–	–	2	2	4
Lakótanya		3	4	18	8	33
Csak gazdálkodással foglalkozó		5	15	11	5	36
Gazdálkodással is foglalkozó		–	16	25	8	49
A fejlesztési szándék szerint összesítve	tanya	43		56	23	122
	%	35,2		45,9	18,9	100,0

A gazdálkodással is foglalkozók közül a legtöbben nem kívánnak fejleszteni, mivel nem látják a jövőjüket a mezőgazdaságban. Nagy részük kistermelő: az utóbbi évek időjárása, az Uniós bizonytalanság és a hazai agrárhelyzet miatt gondolkodnak így. Ellenben a megkérdezettek harmada szükségesnek látja gazdaságának fejlesztését, valószínűleg éppen a versenyhelyzet miatt.

Gazdálkodás és az Európai Unió bővítés:

Szorosan összefügg a bugaci tanyasiak fejlesztési szándéka a magyar agrárpolitikával, de még inkább az Európai Unió csatlakozással. Megkérdeztük, hogyan vélekednek mezőgazdaságunk, illetve saját gazdaságuk versenyképességéről, és mit tesznek – egyáltalán tesznek-e valamit – annak növelése érdekében.

Egyértelműen nem várják a csatlakozást a bugaci tanyasiak, illetve bizonytalanok és nincsenek tisztában, mi várhat rájuk az integráció után. Szembetűnően ellenzik a csatlakozást a gazdálkodók, legtöbben a sokkal erősebb versenyhelyzettől, az újszerű követelményektől és az importárak dömpingjétől tartanak. Viszont sokan közülük belátják (a gazdálkodással is/csak foglalkozók harmada), hogy nem lehet ölbe tett kézzel várni a bővítés

következményeit, illetve nem lehet csak a kormánytól kérni segítséget, ők maguk is készülnek, de legalább tájékozódnak, információt „kutatnak”.

4. táblázat: A tanyán élők Európai Unió felkészültsége

Tanyatípus	A csatlakozás megítélése				összes	ebből készül a csatlakozásra	
	várja	nem várja	bizonytalan	nem válaszolt			
Hobbitanya	–	3	–	1	4	–	
Lakótanya	4	13	14	2	33	–	
Csak gazdálkodással foglalkozó	4	20	9	1	34	12	
Gazdálkodással is foglalkozó	10	28	9	2	49	14	
A csatlakozás megítélése szerint összesítve	tanya	18	64	32	6	120	26
	%	15,0	53,3	26,7	5,0	100,0	21,7

Az eredmények értékelése, javaslatok

Minden tanya magában rejti annak lehetőségét, hogy a legideálisabb gazdálkodási forma legyen. Azonban a mezőgazdaság jelenlegi állapota, a gazdasági körülmények és a tanyasiak sokszor hátrányos helyzete nem kedvez ennek. Az eredmények jól mutatják, hogy a tanyán lakóknak csupán 28 százaléka önellátó (azaz mezőgazdaságból tud megélni a család), de hasonló a lakótanyák aránya is (azaz gazdálkodással nem foglalkoznak, egyéb állandó jövedelmük van). Ez azt mutatja, hogy megváltozik a tanya eddigi, gazdasági funkciója és ez által megváltozik az a sokszínű, minden darabjában egyedi életter és gazdálkodási környezet is, amit a tanya fogalom takar.

Egyértelmű választ adni arra, hogyan tarthatók fenn a tanyák, nem lehet. A tanya komplexitása abban rejlik, hogy életter, munkahely és gazdálkodási környezet is egyben, így sokféle tevékenység, funkció megvalósítására alkalmas, sőt a multifunkcionális mezőgazdaság modellje is lehet.

A tanyasi gazdáknak megvan a szándék, hogy akár életük végéig gazdálkodjanak, és ez – bár az utolsó órákban vagyunk az Unió csatlakozásig – szerencsésen párosul a fejleszteni akarással, a tájékozódás igényével.

Az állam és a törvényhozók számára elengedhetetlen feladat, hogy olyan feltételeket biztosítsanak a tanyán élők számára, amelyek elősegítik a több lábon állás megvalósítását és kiaknázzák a tanya adottságaiból fakadó többfunkciós területhasználat lehetőségeit.

IV.2. A HARMADIK SZÜLŐ – KELLENEK-E ÚJRA TANYAI ISKOLÁK Dulai Sándor³

A Tanyakollégium záró konferenciáján többen érintették a tanyai iskolák ügyét. Szólt fontosságukról *Andrásfalvy Bertalan*, *Csatári Bálint*, *Nemcsók János* és *Nógrádi Zoltán*, a házigazda *Lezsák Sándor* s a költő *Buda Ferenc*. Az ajánlások közé is bekerült: törekedni kell arra, hogy egyes (még jelentősebb népességgel bíró) külterületi részeken a tanyasi oktatás újra elinduljon, új tanyai iskolák létesüljenek.

A mélyinterjúk kérdéseinek összeállításakor magam is szorgalmaztam, hogy a témakörök között szerepeljen a tanyai iskola. Tettem ezt azért, mert egykor ilyen – kiskunsági – iskolába jártam, s hálás vagyok érte ma is. Igaz, mikor középiskolába kerültem, egyáltalán nem volt könnyű. Meg is szöktem néhány hét után, és ezzel nem voltam egyedül. Mégis azok közül, akik a hetényipusztai népiskolából, *Kamondy Kálmán* tanító bácsi keze alól kikerültek, csaknem húszan szereztünk diplomát, érettségit, szakmunkás bizonyítványt pedig legalább kétszer ennyien. S amit tanítónk a legtöbbre tartott: tanítványai mind becsületes, dolgos emberekké váltak.

Iskolánk helyét sajnos ma már csak egy kereszt jelzi a szántóföldön. Ám a Kiskunságban még több helyen állnak a régi iskolaépületek. Örvedetes, hogy néhol visszavásárolják ezeket az önkormányzatok, közösségi háznak, tanyaklubnak, tanyai művelődési központnak. De hátha akad köztük, amelyikből iskola lehet még egyszer.

Hogy kellenek-e újra tanyai iskolák, arról azonban megoszlanak a vélemények a meginterjúváltak körében; annak ellenére, hogy a régi iskolákról és tanítóikról szinte kivétel nélkül elismeréssel szóltak. Egy középkorú tanár, egykori tanyasi kisdíák, például ekképpen:

„Az az iskola nem választható el a tanyai életformától, előnyeit és hátrányait is ennek megfelelően kell nézni. Tulajdonképpen egyetlen lényeges hátránya volt; az, hogy szakosítatlansága miatt a felső osztályokban kevesebb ismeretanyagot adott. Annál több volt az előnye, főleg alsóban. Csak felsorolásszerűen: jó közösségi emberré nevelt; megtanított szüleink, az idősebbek és gyermektársaink tiszteletére; példaképeket adott; időben fény derült a tehetségre; ki miben tehetségesnek mutatkozott, abban gyorsabban fejlődhetett; önállóságra, kreativitásra nevelt; erős kötelességtudatot alakított ki.”

³ egyetemi adjunktus, Szent István Egyetem, Környezetgazdálkodási Intézet, Kultúrokológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszék, Gödöllő

Részlet egy tanyai tanítóról elhangzott jellemzésből (az interjúalany 60 éves parasztember):

„Erélyes kézzel nevelt a tanító úr, de szív volt őbenne mindig. Készségesen segített mindenkinek, meghallgatta a legegyszerűbb embert is, tanácsokat adott, kérvényeket írt. A diákot megtanította a hazaszeretetre, földszeretetre, munkaszeretetre, a dolgozó ember tiszteletére. Hányszor elmondta: nem azt kell csak tisztelni, aki fényes gúnyában jár, hanem azt is, akinek kérges, hólyagos a tenyere. Nemcsak szavakkal nevelt, hanem maga is példát mutatott, s ebben jó társa volt a felesége. Az iskolában, az udvarán, meg azon a két holdon, ami hozzátartozott, mindig gyönyörű rend volt. Parkosítva az udvar, szép pázsit, virágágyások... Azt akárki megnézhetette.”

S egy másik visszaemlékezés részlete, ugyanarról a tanítóról:

„Nemcsak a gyerekek tanulhattak tőle. Szívesen 'elpolitizálgatott' a szülőkkel is. Széles látókörű ember volt, sokat olvasott, szerette a mezőgazdaságot, és értett is hozzá. Adtak a szavára. Neki köszönhető például, hogy nálunk már a negyvenes évek elején elterjedt a lucerna. A tehének így lényegesen több tejet adtak, mint a kopár, szikes legelőkön. Arról is ő győzte meg az embereket, hogy a krumplinak előnyösebb, ha barázdába vetik, mint ha aztán töltögetni kell, és ezzel kiszárítják a talajt. Traktorszövetkezetet is alapítottak (a Mezőgazdasági Kamara segítségével vásároltak egy Hoffert), a tanító bácsi volt a pénztáros.”

S mi minden volt még a tanyai tanító. Könyvtáros, olvasókörovezető, kántor, násznagy és keresztapa, ügyintéző és lelki vigasztaló, a tanyán élők jóbarátja. S ahogy egy idős fülöpházi interjúalany fogalmazott: „a harmadik szülő”. Merthogy: „ismert minden családot, a helyzetüket, ott nem volt olyan, hogy mást hallott a gyerek otthon és mást az iskolában.” Pedagógiai szakkifejezéssel azt mondhatjuk: megvalósult a nevelő hatások egységének elve.

Az elismerő, szép szavak után miért gondolja mégis a megkérdezettek többsége, hogy a tanyai iskolák már csak a múlt, és semmiképp sem a jövő. Főként azért, mert a tanyák jövőjében sem bíznak igazán, annak ellenére, hogy négyből hárman nem akarnak elmenni a tanyáról. Nem véletlen, hogy a legtöbben ott érzik szükségét tanyai iskolának, ahol a tanyák leginkább megmaradtak, s lakóik látnak perspektívát maguk előtt.

Tanyai iskolákra persze nemcsak azért van szükség, hogy a gyerekeknek ne kelljen olyan messzire járni. Az egyre inkább részekre szakadó világban s a részletekbe mind jobban belevesző oktatásban a lényeglátás és a teljességre törekvés első lépcsőfokai lehetnek. Különösen fontos ez egy olyan korban, amikor a természeti környezetet és az emberi társadalmat fenyegető

veszélyek katasztrófák rémképét vetítik elénk. Korunknak immár fő kérdésévé vált a fenntartható fejlődés, s felértékelődik az a minta, amely a tanyavilágot jellemezte. A mértékletesség és a felelősségtudat, a paraszti bölcsesség, a természet és a másik ember megbecsülése... Olyan tulajdonságok, amelyekre a tanyai tanítók s a szülők együtt nevelték az utódokat.

Úgy gondolom azonban, tanyai iskolán nem kizárólag a tanyákon levő iskolát kell értenünk. A Homokhátságon jó néhány olyan település található, ahol a lakosság többsége ma is tanyán él. Ezekben a helyeken a falusi iskolák tanulóinak nagyobbik része tanyasi szülők gyermeke. Ezt a tényt nem szabad figyelmen kívül hagyni; nyilvánvaló, hogy más tartalmú oktatásra-nevelésre van szükség itt, mint mondjuk Budapest belvárosában.

S a szemléletváltásnak folytatódnia kell az egész oktatási rendszerben. Különösen azokban a középiskolákban és főiskolákban, egyetemeken, ahol a vidéki értelmiséget képzik. A vidékhez a tanyák is hozzátartoznak, az oktatási intézményeknek ezért részt kell vállalniuk a tanyai tudás átadásában, az elszakadt tudásláncszemek újbóli összekapcsolásában.

A szerves kultúrát a tanyavilágban csak azok tarthatják fenn, akiknek ott gyökereik vannak. A tanyák jövőjére nézve sorsdöntő, hogy akik onnan indultak, értelmiségivé válásuk során ne szakadjanak el ezektől a gyökerektől, hanem megerősítsék azokat. A Tanyakollégium, melynek munkájában a Szent István Egyetem 120 hallgatója vett részt, sokat tett ezért.

**IV.3. A KÜLTERÜLETI ÜZEMEK GAZDÁLKODÁSÁNAK
SAJÁTOSSÁGAI AZ EZREDFORDULÓN BÁCS-KISKUN MEGYÉBEN**
Farkas Jenő Zsolt⁴

Az írás tényadatok hiányában nemcsak a klasszikus értelemben vett tanyai gazdálkodással, hanem minden olyan mezőgazdasági üzemmellel kénytelen foglalkozni, melynek székhelye tanya. A vizsgálat ezen gazdálkodási egységek főbb jellemzőinek megismerését, a gazdálkodás üzemi-vállalati keretei osztályozásának lehetőségeit, majd ezen kategóriák fő tulajdonságainak összefoglalását célozza.

A munka alapjául szolgáló adatbázis az FVM 2002. évi gazda regisztrációjának szűkítésével készült oly módon, hogy a kifejezetten tanyai elhelyezkedésre utaló székhelycímek lettek kigyűjtve⁵. A 28 280 egyedi termelői bejegyzés közül 1.618 felelt meg a fenti kritériumoknak (2002. október eleji állapot), ami a regisztráltak 5,72 %-át jelenti.

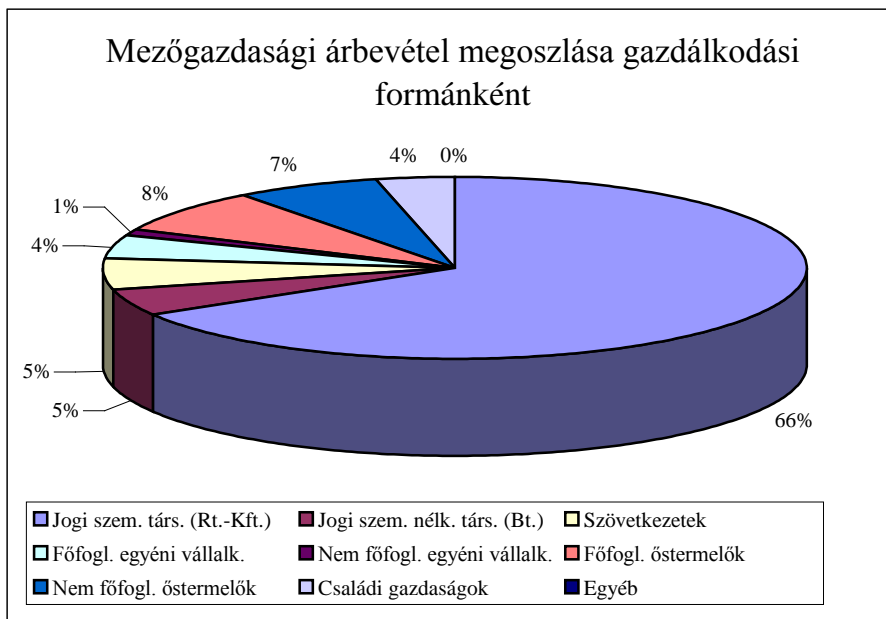
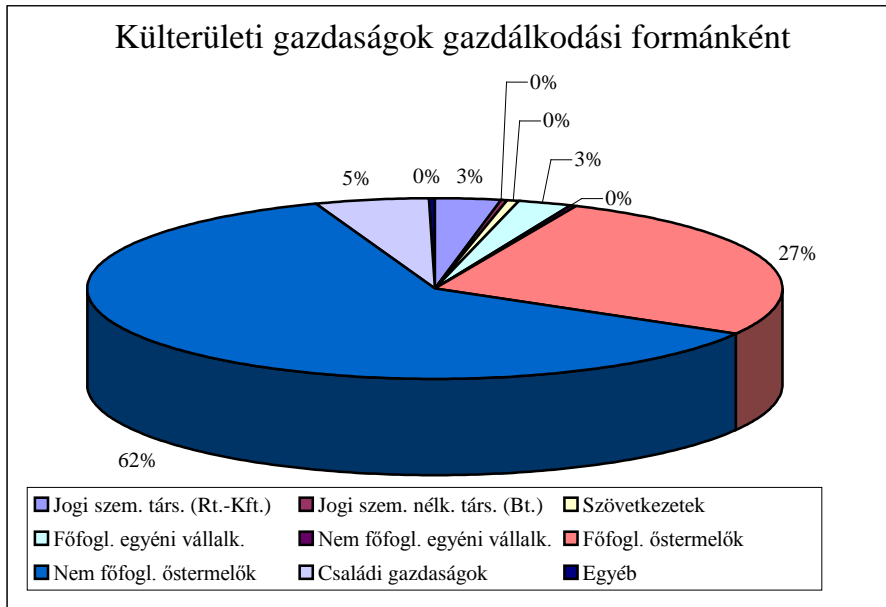
A külterületi gazdaságok néhány jellemzője

Az 1618 kiválasztott gazdaság üzemszerkezeti megoszlását és árbevételi jellemzőit az alábbi diagrammok és táblázatok foglalják egybe:

Gazdálkodási forma	gazdálkodó		összes árbevétel		ebből mezőgazdasági árbevétel	
	darab	%	m Ft	%	m Ft	%
Jogi személyiségű társ. (Rt., Kft.)	48	2,97		74,4		66,35
Jogi szem. nélküli társ. (Bt.)	8	0,49		3,62		4,83
Szövetkezetek	7	0,43		4,46		5,38
Főfoglalkozású egyéni vállalkozók	41	2,53		3,55		4,30
Nem főfoglalkozású egyéni vállalkozók	5	0,31		1,28		1,02
Főfoglalkozású őstermelők	431	26,64		5,29		7,73
Nem főfoglalkozású őstermelők	987	61,00		4,84		6,79
Családi gazdaságok	87	5,38		2,55		3,59
Egyéb	4	0,25		0,01		0,01
Összesen	1.618	100,00	14.929	9,22	10.198	8,48
Összes regisztrált	28.260	5,72	161.825	100,00	120.163	100,00

⁴ munkatárs, FVM Bács-Kiskun Megyei Földművelésügyi Hivatala, Kecskemét

⁵ A legyűjtés kulcsszavai: ker, tanya, dűlő, puszta, szállás, lapos, telep, halom.

Az adatok elemzése előtt célszerű visszatérni a bevezetőben a címmel kapcsolatosan említett problémára, mely szerint a külterületi üzemekkel és nem kizárólag csak a tanyákkal kívánunk foglalkozni. Ennek oka, hogy a rendelkezésünkre álló adatok nem teszik lehetővé a két kategória szétválasztását, mert az Rt. és Kft. bejegyzésűek között is találunk olyanokat, melyek lényegében megfelelnek a tanya klasszikus fogalmának (lakó- és munkahely egysége). A probléma feloldása nem lehetséges mert, a tanya definíciók mindegyike tartalmazza a lakó funkció említését, vagy legalábbis erre alkalmas épület vagy épületrész meglétét, melyet adatok hiányában kiszűrni nem tudunk.

A táblázat alapján elmondható, hogy a külterületi székhelyű gazdaságok egyik legfontosabb jellemzője, hogy számarányuknál nagyobb mértékben részesednek a regisztrált termelők árbevételéből, mint a többi gazdaság. A 9 % körüli érték iránymutató jellegű lehet ezen üzemek termelési súlyának megítélésénél. A külterületi gazdaságok közül a társas vállalkozások ezen belül is jogi személyiségű gazdasági társaságok viszik a vezető szerepet az árbevétel összehasonlítások alapján. A gazdaságok száma szerint viszont a nem főfoglalkozású őstermelők jelentős aránya tűnik fel, illetve, hogy a magántermelők jelentős része megélhetési célból, kiegészítő jövedelem szerzéséért folytatott ún. „szociális mezőgazdasági” termelő az árbevételi megoszlások alapján. A szociális mezőgazdaság körébe tartozik a házköri termelés, részmunkaidős és kisegítő gazdaságok, főfoglalkozású családi gazdaságok egy része.⁶ Alátámasztja ezt, ha gazdálkodási formánként megvizsgáljuk az igényelt mezőgazdasági támogatásokat is az új mezőgazdasági gép vásárlás támogatás példáján. Az 1.618 üzemből a jogi személyiségű társaságok 145 millió Ft-ot, a nem főfoglalkozású őstermelők 30,3 milliót, a főfoglalkozású őstermelők pedig 31,3 milliót igényeltek ilyen jogcímen. A családi gazdaságok határhelyzete itt is tükröződik, hiszen 102,5 millió Ft támogatást vettek igénybe összesen a fenti címen.

Területi elhelyezkedésüket tekintve Kecskemét-Kiskunfélegyháza térségéből kiindulón jórészt félkörívben a Homokhátság vonalát követve Bajának tartó vonulatot alkotnak, délen a Szeged környéki tanyavilággal összekapcsolódva.

⁶ Dorgai L.-Kovács G.-Stauder M.-Tóth E.-Varga Gy.: Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében in: Varga Gy. Szerk.: Agrárgazdasági Tanulmányok 1999./8.

Üzemkategória osztályok

A Dorgai L.-Kovács-G.-Stauder M.-Tóth E.-Varga Gy. által készített üzemkategória osztályozás alapján próbáltam a kiválasztott 1.618 gazdaságot osztályozni⁷. Az eredeti kategóriákat és elnevezésüket teljesen megtartottam. Az osztályozási kritériumok közül inkább az árbevételre helyeztem a hangsúlyt a komplex mutatórendszer figyelembevételére helyett (földterület nagysága, művelési ág megoszlás), mivel ez sok ellentmondást hordozott magában a feldolgozás folyamán. A gazdálkodási forma ismeretében és az árbevétel alapján nagy pontossággal beilleszthetők a termelők a megfelelő osztályba, azonban még így is vannak olyan esetek, melyek nem sorolhatók be sehová.⁸

A rendszerben négy üzemkategória létezik:

1. nem üzemszerű házkörűli termelés (házkörűli gazdaság)
2. részmunkaidős és kiegészítő gazdaságok
3. családi gazdaság
4. mezőgazdasági vállalkozás

A házkörűli gazdaságok jellemzői:

Az 1.618 gazdaság közül 513 tartozik ide, ami az összes 31,7 %-át jelenti. Az 513-ból 465 nem főfoglalkozású őstermelő, 48 pedig főfoglalkozású őstermelő. A termelők átlagéletkora 54,6 év. Összes árbevételük 77,2 millió Ft, ami az összes 0,75 %-a. Az egy termelőre jutó átlagos bevétel 146 e Ft. 0-5 ha földdel rendelkezik 63 %-uk, akinek ennél több van az általában gyep és legelő művelési ágú. Jellemzőek a egyes gazdaságok (növénytermesztés és állattenyésztés együtt), a specializáció nem jellemző, de ha van, akkor az állattartás. A növénytermesztés növényei zömmel állattartáshoz szükséges termények termelését jelenti (triticale, kukorica, búza, burgonya). Az állattartásban a sertés, a liba és a kacska jellemző. A gépellátottság minimális, nagy teljesítményű gépek nincsenek.

Részmunkaidős és kiegészítő gazdaságok:

Ebbe a kategóriába tartozik 650 gazdaság (40,2 %), amelyből 629 őstermelő és 21 családi gazdálkodó. A termelők átlagéletkora 51,14 év. A csoport összes

⁷ Dorgai L.-Kovács G.-Stauder M.-Tóth E.-Varga Gy.: Mezőgazdaságunk üzemi rendszere az EU tapasztalatainak tükrében in: Varga Gy. Szerk.: Agrárgazdasági Tanulmányok 1999./8.

⁸ Több esetben is előfordult az adatbázisban, hogy adott gazdaság például jelentős nagyságú szőlő és gyümölcs ültetvény mellett alig produkált árbevételt, vagy jelentős árbevételt ért el, de ennek alapja a regisztrációból nem derült ki.

árbevétele 512 millió Ft (5,02 %). Az egy termelőre jutó átlagos bevétel 778.115 Ft. 30 %-uk 1-5ha közötti, 60 %-uk 5 hektárnál nagyobb birtokot művel. A specializáció itt sem jellemző, bár meg kell említeni, hogy 23 termelő (nem rendelkeznek földdel) az állatállomány 1/3-át birtokolja. A gazdaságok több mint 95 %-a vegyes gazdaság. A 5 hektárnál többel rendelkezők birtokolják a szántók 93 %-át az állatok 1/3-át és a gépek 85 %-át. Termesztett növények itt is takarmánynövények: triticales, kukorica, búza, burgonya. Az állattenyésztésben a sertés, a liba és a kacska jellemző.

Családi gazdaságok:

Családi gazdaság besorolást kapott 357 üzem, ebből 281 östermelő, 49 családi gazdálkodó és 27 egyéni vállalkozó. A termelők átlagéletkora 46,44 év. A családi gazdaságok összes árbevétele 1,36 milliárd Ft (13,6 %). 3.65 millió Ft jut egy családi gazdaságra átlagos árbevételként. Az üzemek 30 %-nak területe kisebb mint 5 ha, viszont ezek birtokolják az állatállomány 50 %-át, ezek állattenyésztésre szakosodtak. A termelők 46 %-a 5-30 ha földdel és az állatok 19 %-val rendelkeznek. A gazdaságok 24 % 50 ha feletti, és a kategória földterületének 81 %-át, míg az állatállomány 20 %-át, gépek 52 %-át birtokolják, szemmel láthatóan inkább a növénytermesztésre szakosodtak. A termesztett növények közül itt is elsősorban a takarmánynövények triticales, kukorica, búza és új kategóriaként az ipari növények jellemzőek: napraforgó, szója. Az állatállományt a sertés, a liba és a kacska tenyésztés uralja.

Mezőgazdasági vállalkozások:

Mezőgazdasági vállalkozások közé jogi személyiségű és nem jogi személyiségű gazdasági társaságok, szövetkezetek és főfoglalkozású egyéni vállalkozók kerültek (70 db, 4,36 %). A kategóriába tartozó személyek átlag életkora 49,41 év. Együttes árbevételük 8,24 milliárd Ft (82 %), átlagos árbevételük 135 millió Ft. Ezen mezőgazdasági üzemek közül 20 %-nak nincs földje, viszont az állatállomány 55 %-val rendelkeznek. A gazdaságok 25 %-a 1-30 ha földterületet művel és állatok 33 %-át birtokolja (a két csoport együtt az állatállomány 88 %-át bírja). Tehát elmondható, hogy a kategória 25 %-a kifejezetten állattenyésztési szakosodású. Termesztett növények: búza, kukorica, napraforgó, repce, őszi árpa, szántóföldi zöldség, szója, illetve jelentős az ültetvények területe (1.226 ha szőlő, 353 ha gyümölcs). Állattenyésztésben a sertés, a liba, a pulyka, a tyúk és a szarvasmarha jellemző.

Összegzés

Az egyes üzemkategóriákhoz tartozó gazdálkodási formák jól elkülönülnek, jól jellemzik az adott kategóriát. Az első két kategória a szociális mezőgazdaság jellemzőit mutatja. Az átlagos árbevétel nem képezheti a megélhetés alapját, viszont a meglévő jövedelmeket (bér, nyugdíj, szociális juttatás) jól kiegészíti. Tipikusan ide tartoznak az idősek által lakott tanyák, akik a nyugdíjuk kiegészítésére vagy akár csak a tradíciók miatt gazdálkodnak, illetve a tanyán élők, de emellett főállásban máshol dolgozók gazdaságai, és a hétfégi hobbi tanyák, melyek jó jövedelem kiegészítést nyújtanak a tulajdonosoknak. A házkörűli gazdaságokra az árbevétel alapján inkább az önellátás lehet a jellemző, kiegészítve a felesleg esetleges értékesítésével, míg a kisegítő üzemenél az önellátás mellett a bevételszerzés is dominál. Az idősek házkörűli gazdaságaitól a komolyabb termelést mutató kisegítő részmunkaidős gazdaságok jól szétválaszthatók még a gazdálkodók átlagéletkora alapján is, illetve összességében elmondható, hogy a kifejezetten („professzionálisan”) mezőgazdaságból élők átlagéletkora (családi gazdaságok családfői) alacsonyabb. A második két kategória jórészt, vagy csak a mezőgazdaságból élőket foglalja magában és természetesen az üzleti vállalkozásokat. A családi gazdaságok átlagos árbevétele, már képezheti az egzisztencia alapját, azonban az átlag alatti gazdaságok, még a szociális mezőgazdaság jegyeit viselhetik magukon, míg az átlag felettiek komoly árutermelő üzemnek számítanak. A gazdaságokban megjelenik a szakosodás, míg az előző két kategóriában a vegyes gazdaságok a jellemzők. A növénytermesztésben a takarmánynövények mellett az ipari növények is jelentősek náluk. A mezőgazdasági vállalkozások árbevétel alapján a termelés 80 %-át adják, míg mintabeli arányuk csak 4 %. Ez a termelési volumen erős koncentrátságára utal. Az ipari növények mellett, itt további speciális termékek jelennek meg tyúk-, tojáságazat, szarvasmarha. Az állattenyésztés erős szakosodásként jelentkezik náluk.

IV.4. MEGÉLHETÉS A TANYÁN A MEZŐGAZDASÁG TALAJÁN Molnár Melinda⁹

A 2002 szeptemberében induló Tanyakollégium 24 a Duna-Tisza közén elhelyezkedő alföldi település tanyavilágát igyekezett felmérni. A cél egyrészt az volt, hogy probléma- és tényfeltáró adatgyűjtéssel keresztül információt szerezzünk a tanyavilág társadalmi-gazdasági viszonyairól, másrészt, hogy a problémák összegzésével megjelöljük a kitörési pontokat. Ez a tanulmány, valamennyi felmerülő kérdésre nem adhat választ. Célul a mezőgazdasági alapon való megélhetés viszonyainak bemutatását tűzi ki. A lehetőségek és korlátok megfogalmazásához a megelőző tanyai gyűjtések tapasztalatai (elsősorban a Nagykunszágban), valamint a Tanyakollégium nyárlőrinci, és egy egyetemi falukutató¹⁰ tábor fülöpjakabi tanulságai szolgáltak adalékkul.

Néhány szó a rendszerváltás utáni agrárium szervezeti átalakulásáról

A mezőgazdaság rendszerváltás utáni átalakulásában a magántulajdonra építő új agrárpolitikai irányelv alapvető váltásnak számított. Kezdetben ugyan a teljes körű foglalkoztatást biztosító családi gazdaságok megteremtése volt a cél, de az átalakulás folyamatában valójában egy igen heterogén, sokszereplős bonyolult szervezeti rendszer jött létre az agrárszférában. Ez a bonyolult szervezeti rendszer Kovács Teréz felosztásában négy üzemi formába sorolható: *nagygazdaság* (Rt., Kft.), *családi gazdaság* (Kft., Bt., östermelő, egyéni vállalkozó), *megélhetést segítő gazdaság* (házkörüli gazdaság, hobbigazdaság) és *szociális gazdaság*. Magda Sándor csoportbontásában a *mezőgazdasági kistermelést, az egyéni vállalkozást, a szövetkezetet, a gazdasági társaságokat*, valamint az állami tulajdonú *tangazdaságokat* különböztethetjük meg. Galó Miklós rendszerében pedig *egyéni vállalkozásokról* (családi vállalkozás, östermelés), *gazdasági társaságokról*, valamint *szövetkezetekről* beszélünk.¹¹ A mezőgazdaságban tehát nem szűnt meg a „nagyüzem”, noha ezek a különféle „társas vállalkozások” nem azonosíthatóak az egykori termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, szakszövetkezetek szervezetével. Ez utóbbiak legfőbb jogi előzményei a később kialakuló gazdasági

⁹ egyetemi adjunktus, Szent István Egyetem, Gazdasági- és Társadalomtudományi Kar, Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézet, Gödöllő

¹⁰ A Falukutató tábor a SZIE Szociológia Tanszék Falukutatás című tárgyához kapcsolódóan folyt Fülöpjakabon

¹¹ Kvanecz J. 2002.

társaságoknak, szövetkezeteknek. A mezőgazdaságban ma a családi és a társas vállalkozás tehát egyaránt jelen van. Nem csupán az egyéni gazdaságok száma nőtt az utóbbi időben. A mezőgazdasági népszámlálásról a KSH által 2000-ben közzétett adatok arról tanúskodnak, hogy a társas vállalkozások száma is jelentősen gyarapodott. 2000-ben, majdnem tíz évvel a rendszerváltás után az 1991. évi regisztrált társas vállalkozások száma megötszöröződött. (Az más kérdés, hogy ezek egy része nem használ termőterületet, csak mezőgazdasági szolgáltatással, agrárkereskedelemmel stb. foglalkozik.)¹²

A tanyai gazdaság és a rendszerváltás

A mezőgazdaság rendszerváltás utáni szervezeti átalakulása természetesen a *tanya*, tanyai gazdaság szerepét is átírta. Az átalakulás folyamatának elemzése során érdemes onnan kiindulni, hogy a tanya olyan magántulajdonú, eredendően családi birtoklású külterületen létesített épület-együttes, melyben a lakó- és munkahelyfunkció (eredendően a mezőgazdasági tevékenység) szoros kapcsolatba lép egymással.¹³ A tanyák élete mindig is szorosan kapcsolódott a mezőgazdasági kistermeléshez.

A klasszikus tanyai kistermelésben az államszocializmus évtizedei súlyos deformációt okoztak. Abban, hogy e kor nem éppen kíméletes tanya-politikája ellenére a tanyavilág ha töredékekben is, de fennmaradt; nagy szerepe volt annak, hogy a hatvanas évek végétől támogató volt az agrárpolitika a családi gazdaságokkal szemben.¹⁴ Természetesen azonban ezek a családi (tanyai) gazdaságok is részei voltak a nagyüzemi rendszerű mezőgazdasági termelésnek, mintegy szimbiózisszerűen kiegészítették annak tevékenységét. A korabeli tanyakutatók leírása szerint a tanyákon folyó „háztájizás” révén a tanya a hetvenes-nyolcvanas években az anyagi gyarapodás sajátos színhelyévé vált, ahol például a fiatalok is néhány év alatt elő tudták teremteni a jövőtervekhez szükséges pénzalapot. (Igaz, általában ez a jövőterv nem a tanyai gazdasághoz kapcsolódott. A néhány év alatt megszerzett jövedelem tette lehetővé, hogy a fiatalok végleg városba költözhessenek.)¹⁵

A tanyák rendszerváltás utáni életére alapvetően két lényeges folyamat hatott. Az egyik, hogy a szövetkezeti és állami tulajdonú nagyüzem szervezeti rendszerének felbomlása megszüntette a tanyai gazdaságnak a

¹² Romány P. 2000.

¹³ Molnár M. 2001.

¹⁴ Harcsa I.- Kovách I.- Szelényi I. 1994.

¹⁵ Bellon T. 1973

háztájizásra építő formáját. Megszűnt a tanyai kisgazdaság nagyüzemi formával való szimbiózisszerű kapcsolata. A másik jelentős hatás, mely a tanyák életét alapvetően befolyásolja, hogy a rendszerváltást követően fölerősödött a tanyák nem mezőgazdasági tevékenység(ek)re építő átalakulása is. Megváltoztak az igények, a természet közeli élettér felértékelődött; a tanyának mind a lakó, mind a gazdasági funkciója átrajzolódott. A tendencia ma az, hogy a tanya részben egy sajátos, mezőgazdasági tevékenységet nem, vagy gyakorlatilag nem folytató sajátos lakóhelyé alakul, vagy csupán a szabadidő eltöltésére alkalmas hobbi-, pihenőhelyé válik. A tanya egy másik részének gazdasági jelentősége pedig a vendéglátáshoz, turizmushoz kapcsolódik, ilyenformán a mezőgazdasághoz csak részben vagy egyáltalán nem kötődik. Ezt a tendenciát erősíti, hogy a mezőgazdaság szinte minden ága többé-kevésbé állandó termelési-értékesítési nehézséggel küzd a rendszerváltás óta. Ez a tény még az eredendően mezőgazdasági tevékenységre építő tanyák tulajdonosait is a jövő újragondolására készíti. Mindezekből adódóan a tanya piaci értékét napjainkban sok esetben nem a korábban jellemző mezőgazdasági adottságok, hanem sokkal inkább a közlekedés-földrajzi, a turisztikai szempontok határozzák meg.¹⁶ Egymás után jönnek tehát létre a turisztikai célra használt tanyák, a második otthonnak használt tanyák, a vendégfogadásra átalakult tanyák, a szuburbán városi övezetek lakótanyái, ahol a mezőgazdasági tevékenység nem, vagy csak kiegészítő jelleggel jelenik csupán meg.¹⁷

A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a tanyai mezőgazdasági termelés mégsem szűnik meg egészen. Ennek az egyik legfőbb oka, hogy az Alföldnek megvan az ilyen irányú adottsága, a másik legfőbb ok pedig, hogy a legtöbb alföldi településen a mezőgazdasági tevékenységből való megélhetéssel szemben egyelőre más szektor nem képes komolyabb alternatívát kínálni az itt élők tömegeinek (köztük a tanyaiaknak).

A különböző adottságú tanyás térségekben a tanyai átalakulás más és más módon zajlik. Vannak térségek, ahol ma is a tradicionális tanya-értékek, a mezőgazdaságból való megélhetés jellemzik elsősorban a tanyákat. Ugyanakkor főleg Szeged, Kecskemét közelében tipikusan, a (nagy)városok zöld-övezet után vágyó lakói, a tanyában turisztikai értéket sejtő vállalkozók, ennek hazai és külföldi szereplői egyaránt jelentősen formálják a tanyavilág jövőjét. A tanyai átalakulás következménye, hogy egyes számítások szerint

¹⁶ Molnár M. 2002.

¹⁷ Csatári B. 1999.

az ország klasszikus őstermelésre berendezkedett tanyái az összesnek ma csupán körülbelül *ötödét* teszik ki.¹⁸

A gazdálkodó tanyák

Nagy utat tett meg szemléletében, tevékenységében, szervezeti működésében az elmúlt másfél évtized alatt a tanyás települések mezőgazdasági megélhetésű társadalma, benne a tanyai népesség is. A tsz-ek, állami gazdaságok átalakulásával megszűnt a korábbi velük való kooperáció lehetősége. Másfajta piacon, másfajta módon kell a termelőknek ma megmérettetni.

A mezőgazdasági tevékenységet folytató tanyák között érdemes különbséget tenni aszerint, hogy alapvetően *önellátásra* rendezkedtek-e be, a termelést *őstermelői* keretek között folytatják, illetve hogy *valódi árutermelő* mezőgazdasági vállalkozás(ok) színhelyei-e. Ez egy olyan differenciálódás, mely egy sajátos piramist rajzol: a piramis alján az önellátásra, őstermelésre berendezkedett tömegek állnak, míg felül a nagyvállalkozók vékony rétege van. A rendszerváltást követően a piramis „felépítése” folyamatosan változott. Az alapja kiszélesedett, a teteje kicsúcsosodott. Ez azt jelenti, hogy a kistermelést folytató tanyák egyre nagyobb tömege éli fel tartalékát, csúszik le a csupán önellátást folytatók közé, de a szigorodó piaci verseny, a szűkülő értékesítési nehézségek a piramis tetején levő nagyobb vállalkozók közt is szelekciót végez.

A tanyán zajló mezőgazdasági tevékenységre tehát jellemző, hogy néhány nagygazdán túl uralkodóan a kistermelők tömegeinek gazdálkodása határozza meg. Az általában tapasztalható alacsony fokú gépesítettség, a használt technológia elmaradottsága, a piaci értékesítés nehézségei, a tökeszegénység felveti a kérdést, hogy a jelenlegi feltételek mellett vajon egyáltalán képes lesz-e megerősödni, fennmaradni a tanyai kistermelés. Egyelőre csak azt regisztrálhatjuk, hogy az évek óta lépésről lépésre az EU-követelmény-rendszerhez igazított egyre bonyolultabb és szigorúbb feltételek a mezőgazdaság forrástámogatásában, az értékesítésben a gyenge önerővel rendelkező tanyai kistermelést rendkívül nehéz helyzetbe hozták. Még az önerővel rendelkező gazdák is nehezen jutnak támogatáshoz. A pályázati kiírások bonyolultak, a benyújtásukhoz szükséges okmányok beszerzése időigényes, ugyanakkor a határidő szoros: a kiírás és benyújtás között éppen csak elkészül a pályázat. Ráadásul a technikai, technológiai

¹⁸ Csatári B. 1999.

fejlesztésekhez, a pályázatíráshoz sok esetben nem csupán az anyagi, hanem a szellemi tőke is hiányzik a tanyai népességből.

Akkor hát mi lesz a jövő a mezőgazdaságra építő tanyákon? Annyi bizonyos, a *természetföldrajzi* adottságok (talaj-termőérték, domborzati viszonyok, talaj-vízháztartás stb.) meghatározzák, hogy milyen specifikus mezőgazdasági termelés, milyen földhasználat, gazdálkodási forma alakul(hat) ki egy-egy tanya térségben. Változatlanul érdemes elkülöníteni a történetileg is elváló *homoki*, és *szántóföldi* kultúrára kiépült tanyai termelést és annak perspektíváit. Az előbbit elsősorban a zöldség-gyümölcs-szőlő-termesztés, a másikat uralkodóan a gabonafélék, takarmánynövények, valamint az ipari növények (napraforgó, cukorrépa, dohány stb.) termesztése jellemzi. Természetesen a gabona- és takarmányfélék termesztéséhez különösen szorosan kapcsolódik a jószágartás is.

A tanyai kistermelés jövőjét mind a homoki, mind a szántóföldi kultúrák esetében alapvetően meghatározza, hogy kialakul-e a tanyákon az *egészséges „üzemlélet”*. E tekintetben az egyik legsarkalatosabb pont, hogy a tanyán folyó mezőgazdasági tevékenység, és annak földigénye arányban áll-e egymással. A zöldség-gyümölcskertészet már viszonylag kis területen (tíz hektár körül) is kifizetődő lehet megfelelő intenzív művelés, jól megválogatott fajták és szaktudás mellett. A gabona és takarmánytermesztés, a jószágartás, az ipari növények termesztése nagyobb földigényű. Itt az egészséges földbirtok mérete átlagos talajadottságok mellett hektárban számolva százaz nagyságrendű. A rendszerváltást követően az elindult birtokaprózódás érthetően nem kedvezett az egészséges méretű tanyai kisüzem kialakulásának. A rendszerváltást követő tíz év elteltével azonban megindult a birtokkoncentráció is. Tíz év alatt országosan a felére esett vissza az 1 hektárnál kisebb területtel rendelkező, vagy csak az egy-két jószágot tartó gazdaságok száma.¹⁹ Ugyanakkor tendencia az is, hogy *szétválik a tanya és a föld tulajdonlása*. Azaz bizonyos térségekben (pl. Nagykunság) egészen tipikus, hogy a tanyatulajdonosok zömének elegendő méretű földje nincs a gazdaságos termeléshez, az igazán nagy birtokokkal rendelkező gazdák túlnyomó hányada pedig tanyával, tanyai gazdasággal nem rendelkezik. Így kérdéses, hogy létrejöhet-e életképes tanyavilág, mely családfenntartó, biztos jövedelem alapjává válhatna.²⁰

A természetföldrajzi adottságnak megfelelően fenntartott termelés minőségi és mennyiségi jellegzetességei, a termelői árak egészséges üzemmérettől, gépesítettségétől, a használt technológiától függő alakulása mellett a

¹⁹ Romány P. 2000.

²⁰ Molnár M. 2001.

jövő alapvető kérdése, hogy miként szerez *piacot* magának a tanyai termék. A tanyai kistermelés jövőjét kedvezőtlenül érinti a mezőgazdasági termékeink piaci helyzetének nyolcvanas évek közepe óta tartó bizonytalansága. A rendszerváltás után a mezőgazdaság megújulására, stabilizálódására nem került sor. Ez a szektor ma is átmeneti vagy tartósabb termelési-értékesítési nehézségekkel jellemezhető a növénytermesztés (az utóbbi években különösen az ipari növények termesztése területén), valamint az állattartás (különösen a szarvasmarha, sertésenyésztés) területén.²¹ Mivel a piac bizonytalan, általános a mezőgazdaság termelési-értékesítési problematikája, ezért nehéz a tanyai kistermelés hosszú távú stratégiáját megfogalmazni. Egy biztos, a *fő- és nem főfoglalkozásként* tanyai kistermelésben érdekelt tanyatulajdonosok számára a fentiekben felsorolt bizonytalansági tényezők más és más termelési motivációt, befektetési kockázatvállalást, piaci szerepvállalást jelentenek majd a jövőben.

Milyen lesz a jövő gazdálkodó tanyája?

Amennyire látni lehet, a tanyai gazdálkodás sikertörténetei ma olyan tanyákon íródnak, ahol több százas tehén, vagy több ezres libaállomány, egymás mellett sorakozó fóliasátrak sokasága található. Ezek a tanyák azonban sokkal inkább hasonlítanak valamiféle üzemszerű állattelephez, kertészethez, mint egy klasszikus értelemben vett tanyaéhoz. Ez bizonyos fokig a piaci folyamatok által kikényszerített változás. Ugyanakkor ezt a tendenciát figyelve egyre inkább kérdéses, hogy *a tanya ilyen formában ökológiai, gazdálkodási, társadalmi és települési rendszerként harmóniában tud-e maradni környezetével, múltjával jelenével és jövőjével.*²² A kívülálló a legtöbb aggályt azzal kapcsolatban fogalmazza meg, hogy vajon a nagyüzemi méret, pláne ha intenzív a gazdálkodás, nem veszélyezteti-e a környezetet (fertőtlenítő, növényvédő szerek használata, termelői trágya, komposztálhatatlan növényi hulladék elhelyezése stb.)? Fenntartható-e az ilyen irányú fejlesztés, nem vezet-e a jövő feléléséhez? A gazda természetesen ezt a kérdést egészen másként látja. Amit a bőrén érez, az a megélhetés fenyegetettsége, és annak a látomásnak a nyomasztó érzése, hogy nincs választás. Vagy tőkeerősödés útján bekövetkezik az üzemszerű átalakulás, vagy lényegében fel kell hagyni a termeléssel.

A másik póluson található kistermelést folytató klasszikus tanyai családi gazdaságok, ahol a termeléstől a feldolgozáson keresztül egészen az

²¹ Nowosielski R.-né 2001.

²² Csatári B.-Kiss A. 2003.

értékesítésig egy sajátos egymásra-következés, vertikum épült ki, mára egyre kevesebben vannak. Különösen azok, akik stabilnak mondhatják gazdaságuk anyagi alapját. A tendencia az, hogy mind többen hagynak fel a gazdálkodással. Az ilyen típusú tanyák tulajdonosai közt meghatározó az idős generáció, illetve az olyan tanyatulajdonosok, akiket elsősorban a tökeszegénység tart a gazdálkodásnak ezen formájánál. Ez a sajátos tanyai kistermelés részben az idős generáció kihalása, részben pedig a pénztelenség miatt lassan-lassan visszaszorul, eltűnik. A jelenség felhívja a figyelmet arra, hogy a napjainkban megfigyelhető tanyai átalakulásban a gazdasági trendeken túl érdemes odafigyelni azokra a meghatározó társadalmi folyamatokra, mint az *előregedés* és az *elszegényedés*, mivel e két jelenség súlyos korlátja a tanyai fejlesztéseknek.

Néhány összegző gondolat

Feltételezve, hogy a tanya nem csupán a lakófunkcióját tartja meg a jövőben, a belőle való megélhetéssel kapcsolatban következzen néhány konkrét kérdés:

- Vajon hosszú távon uralkodóan melyik gazdasági szektor (a mezőgazdaság vagy a szolgáltatás) fogja jellemezni, és vajon miként teremti meg a tanyák gazdasági alapját?
- A gazdálkodó tanyák esetében a mezőgazdasági tevékenység a tanyákon milyen formában marad(hat) fenn uralkodóan (önellátás, vagy árutermelés), és ez vajon miként rajzolja át a tanyák életét a jövőben?
- A hagyományos tanyaértékek, tanyai gazdálkodás megőrzése összemzeti ügy. Kérdés, miként lehet mindezt fönntartani? Ezzel kapcsolatban érdemes elgondolkodni azon, vajon összekapcsolható-e a tanyai gazdálkodás tapasztalata a biogazdálkodás jövőjével? A biogazdálkodásban közvetítődő értékszemlélet ugyanis sok tekintetben rokon a hagyományos tanyai gazdálkodásával. Itt is, ott is megtalálható a hagyománnyal való együttélés, a környezettel összhangban való létezés. Egy szűk, de biztos piacot minden bizonnyal fel lehetne találni az így előállított tanyai termékek számára.
- Ha abból indulunk ki, hogy a tanya és a mezőgazdaság ügye minden bizonnyal a jövőben is szoros kapcsolatban lesz egymással, ez egyben azt is jelenti, hogy a mezőgazdaság kilátásai alapvetően meghatározzák a tanyák jövőjét is. A kérdés ilyenformán az, milyen mezőgazdasági jövőképet lehet az Európai Unió csatlakozás küszöbén Magyarországon megfogalmazni?

- Mivel a mezőgazdaság a feldolgozóiparon, a kereskedelmen át egy sajátos vertikumot rendel magához, így annak működőképessége függ a vertikum működőképességétől is. A már sikeresen működő új típusú szövetkezesek is azt példázzák, hogy ha szorosabb lehetne tenni a kapcsolatot a termelő, feldolgozó és kereskedő között, a megélhetési viszonyok mindenképpen javulnának a termelői szinten is. Ezt azonban a hazai termelés, a hazai feldolgozás és hazai kereskedelem ezt célzó támogatása nélkül aligha lehet elérni. Véleményem szerint a forrás-támogatásokon túl sokat nyomna a latban egy olyan hazai termelést, feldolgozást népszerűsítő mozgalom, mely lehetővé tenné, hogy a hazai fogyasztónak fontos legyen, hogy hazai piacon hazai terméket jó minőségben jelen esetben mondjuk „tanyai” védjeggyel ellátva vásároljon, szemben más export-áruval.

Irodalom:

Becsei József: *A tanyarendszer jövőbeli alakulására ható tényezők*. In: Magyar Tudomány 2002. 9.

Bellon Tibor: *Karcag város gazdálkodása*. Földművelés. Szolnok, 1993.

Csatári Bálint: *A tanyák szerepe a vidékfejlesztésben*. In: Falu XIV. évf. (1999.) 4.

Csatári Bálint – Kiss Attila: *A tanyai átalakulás főbb jellegzetességei a Kiskunság felmért településein*. Tanyakollégium 2002-2003. Kecskemét, 2003.

Harcza István – Kovách Imre – Szelényi Iván: *A poszt szocialista átalakulási válság a mezőgazdaságban és a falusi társadalomban*. In: Szociológiai Szemle 1994. 3.

Kovács Katalin – Bihari Zsuzsanna: *Változó agrárgazdaság a térben*. In: Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón (szerk.: Horváth Gyula – Rechnitzer János) Pécs, 2000.

Kvancz József: *A mezőgazdasági őstermelés tapasztalatai*. In: Gazdálkodás XLVI. évf. (2002.) 3.

Molnár Melinda: *A nagykunsági tanyavilág rendszerváltás utáni társadalmi, gazdasági helyzete*. (Ph.D. értekezés) Debrecen, 2001.

Molnár Melinda: *A nagykunsági tanyavilágról jelen időben*. Budapest, 2002.

Nowosielski Róbertné: *A mezőgazdasági termelés alakulása 2000-ben*. In: Gazdaság és Statisztika 2001. 3.

Romány Pál: *Új agrártársadalom született?* In: Gazdálkodás XLIV. évf. (2000.) 5.

V. A TANYÁKON ÉLŐK VÉLEMÉNYE – INTERJÚK DOKUMENTÁCIÓI

V.1. GÁTÉRI TANYA

A tanyai élet:

1988-tól élnek ezen a tanyán. Apa, anya és 3 lánygyermek alkotja a családot. Nem érzik jól magukat a tanyán. Ezt összefüggésbe hozzák a mezőgazdasági termelés válságával. Nem tudnak a földművelésből megélni, így az itt-lakás csak nyűg. A nagyfokú szabadság az, ami itt tartja őket.

Nagy hatással van az életükre a családi háttér. Mind az apa, mind az anya tanyán nőtt fel. Elmondásuk szerint a gyermekeknél ott látszik a tanyai család hatása, hogy sokkal kötelességtudóbbak, szorgalmasabbak, jobb a munkabírásuk, mint a falusi vagy városi társaiknak.

Többletgondot a gyermeknevelés annyiban okoz, hogy az útviszonyok rendkívül rosszak, az időjárás függvényében változnak. Ez óriási nehézség (a belterület kb. 3 km-re van).

Elmondásuk szerint a városi ember nem értheti azt meg, hogy itt nincs sem ünnepnap, sem vasárnap. Itt folyamatosan dolgozni kell, mindig van munka. Kiszolgáltatottság az útviszonyok miatt érezhető, illetve a távolság miatt.

Idézet: „A tanyasi élet legfőbb értéke a szabadság: a szomszéd itt nincs a sarkamban.”

A tanya, mint épületegyüttes:

Megfigyelés: a lakás rendezett, jó állapotú. Az 1-es épület régi, igen kicsi, de jól karbantartott. A 2-es és 3-as épület néhány éve épült. A 4-es épület bontásra ítélt, az 5-ös egykorú a lakóépülettel. Vízellátás: hidrofor, gáz: palackos gáz, villany: vezetékes, telefon: rádiófrekvenciás MATÁV telefon. Fejlesztés az elmúlt 10 évben: 2-es és 3-as épület építése, a lakóépület fejlesztése.

A továbblépés lehetőségét alapvetően meghatározza a lakóépület adottsága: nem igen fejleszthető tovább, esetleg, ha hozzáépítenek. A közeljövőben azonban nincs tervbe véve nagyobb fejlesztés. Oka főleg a pénzhiány. A tanyaporta elmondásuk szerint praktikus, az igényeket kielégíti.

E tanyánál már részében elválnak, ha nem is élesen, a lakóhely és a munkahely.

A megélhetés:

A család megélhetésében a mezőgazdaság kiegészítő jövedelem. Fő foglalkozásuk a család megélhetésének az alapja: a férj kőműves, a feleség felszolgáló. A mezőgazdasági termelésnek korábban nagyobb szerepe volt, de az elmondásuk szerint ebből már nem lehet megélni. A gazdaságot fokozatosan fejlesztették vissza, a gazdasági épületek jórészt kihasználatlanok.

A gazdálkodáson kívül igazából nincs más ötletük a tanya hasznosítására. Foglalkoztak a tanyának a turisztikai célú hasznosításának gondolatával. Nem mertek belevágni. Elmondásuk szerint Gátéren nincs olyan turisztikai vonzerő, ami turistákat csábítana ide. Hiányzik az a turisztikai szolgáltatás-csomag, amihez kapcsolódva vállalkozást lehetne itt indítani, még ha az csak kiegészítő jövedelmet nyújtana is.

A tanyán való boldogulás alapvető feltétele, hogy az itt megszerzett javakat el tudják adni. A piac hiánya óriási gátló tényező. Az összefogás szinte teljesen hiányzik a termelők között. A közösködés szerintük nem célravezető, kizárólag meghatározott feltételek mellett társulnának valakivel (ha perspektívát látna benne, valamiféle garanciát látna, hogy nem csapják be, s számára ismerősök is részt vesznek a szövetkezésben).

A megélhetést mindenképpen nehezíti a rendkívül rossz közlekedési helyzet, az igen nagy távolság, az utak rossz minősége. A megélhetésükhöz nagymértékben hozzájárul, hogy a szükséges élelmiszerek jelentős részét itt termelik meg.

Összességében elmondható, hogy itt a mezőgazdaság csak kiegészítő jövedelem, ennek megváltozására kevés az esély.

A tanya környéke:

A tanya egy rét szélén található, erdő, nagyobb facsoport nincs a környéken. A terület időszakosan érintett belvizek káros hatásaitól. A táj képe: hagyományos alföldi táj, egymástól távol lévő, szórtan elhelyezkedő tanyákkal. Igazi turisztikai vonzerő meglátásom szerint itt nincs, a legnagyobb értéke a csend. A határ a szeméttelap miatt rendkívül szemetes, mindenhol ott van a szél fújta szemét.

A szomszédság: a legközelebbi tanya 50 m, a következő 1000 m. A környéken már nem bontottak le tanyát az elmúlt 10 esztendőben. A főleg idősek által lakott szomszédság már nem cserélődik, ugyanazok élnek itt. A szomszédsági kapcsolatok lazák, csak évi néhány alkalommal beszélnek egymással.

A külföldiek és a városiak tanyavétele kapcsán felemás a kép: külföldinek semmiképp sem adná el a saját tanyáját. Ugyanakkor nincs előítélete velük szemben, pusztán annyi, hogy ők nem nagyon tudnak vagy

akarnak itt beilleszkedni a falu/tanya lakói közé. A városból kitelepülőket nagyon szívesen látják. Elmondása szerint a „gátérik barátságos emberek”.

A tanyai közösség:

„A panaszkodás az, ami az embereket összetartja”. A nehézségekről beszélgetnek legtöbbször. Elmondásuk szerint eltűnt a régi tanyai közösség, a tanyán élők összejárása, ami itt jellemző volt. Az okokat igazából nem tudják. A közösségi kapcsolatokon belül a szomszédsági kapcsolatokban is lazulás figyelhető meg. „Itt nem igazán lehet beszélni tanyasi közösségről”. Elmondásuk szerint ez nem igazából állítható helyre, a tanyavilág régi „összhangja” hiányzik. Ehhez szükség volna több tanyára, teljes családokra, sok-sok gyermekre.

Jövőkép:

Nem elégedettek a helyzetükkel, be kívánnak költözni a faluba. A gyerekeket taníttatni szeretnék. Fontosnak tartják, hogy a gyerek elhatározása lesz majd a mérvadó. A szülőnek támogatnia kell a gyereket.

Az elköltözési szándékukat esetleg a közlekedési helyzet radikális változása módosíthatja.

Mezőgazdaság:

Mezőgazdasági jellegű kérdéseket nem tettünk fel. Egyrészt elzárkóztak a gazdálkodásukba való betekintéstől, másrészt a mezőgazdasági termelés igen kis volumenű és a kérdező számára sem világos a helyzet. Gazdasági épületekkel ugyan rendelkeztek, de gépekkel, eszközökkel nem.

A biotermelés részleteivel abszolút módon nincsenek tisztában. „Igazából nálunk minden bio” mondván nem permeteznek.

V.2. ORGOVÁNYI TANYA

(faluban lakó tulajdonosok gazdálkodásra használt tanyája)

Orgovány külterületén, a tanyavilágban járva többek között egy olyan tanyát látogattunk meg, ahol egy a faluban élő házaspár gazdálkodik. Orgovány falu belterületén lévő házuktól a tanyagazdaság könnyen megközelíthető. Az aszfalozott bekötő úttól jól járható földút vezet a kb. 500 méterre fekvő tanyához. A gazdaságban birkatenyésztést folytatnak. Jelenleg 800 db-os az állatállomány, ebből 10 db kos. A bárányokat nem nevelik, hanem eladják. Ebből élnek. Az állatok állandó felügyeletét saját maguk látják el. Kisegítő munkást csak májusban alkalmaznak, a nyíráshoz. A falusi házuokra egyetlen lányuk vigyáz, aki nem vesz részt a gazdálkodásban.

Kérdéseinket kezdetben félénken, majd egyre növekvő bátorsággal és bizalommal válaszolta meg a feleség.

A gazdaság épületei funkcionális szempontból megfelelnek a birka-tenyésztés feltételeinek. A tanya portajellege felfedezhető a régi tanyarészen, ahol a lakóépület (az eredeti), a kút és az öreg gyümölcsfák állnak. Mivel itt nem élnek jó ideje az állapota leromlott, a tanyakép rendezetlenné vált.

Bár 1993-ban amikor a tanyát megvették (előtte bérelték a szövetkezet-től), akkor felújították az eredeti lakóépületet és a hozzá tartozó gazdasági épületet is, de minket már a lakatlanságból eredő elhanyagoltság képe fogadott.

A tanya előtörténetéről nem tudtak beszámolni, csak annyit, hogy az 50-es években államosították és ők már „termelőszövetkezeti majorként” vásárolták meg hitelre, aminek a törlesztését öt évig fizettek.

Birkával az 1980-as évek óta foglalkoznak. Kezdetben 120 db állattal kezdtek és mellette juhászokdtek is, majd később teljesen átálltak a bárány-eladásra. 1991-ben lett a férj vállalkozó. A vállalkozás miatt a feleségnek fel kellett hagynia a férfi szabó szakmával, amit az eredetileg tanult, mert a vállalkozás teljes embert kíván. A bárányok tartása és gondozása 24 órás feladat, még az eladással is nekik kell foglalkozniuk. Maguk keresik a vásárlóikat a piac mozgásának megfelelően. A bárányokat a tanyaára érkező kamion egyenesen Olaszországba szállítja, ahol a feldolgozás történik.

A tanya 3,6 ha területen fekszik, ehhez 110 ha legelőt bérelnek, saját földterületükhöz még tartozik egy 5 ha-os szőlő. A legelőt a Nemzeti Parktól bérlik, amihez évenként adnak be legelőtámogatási pályázatot az Agrár Környezetvédelmi Célprogram keretében.

A gazdaság általános felszereltsége megfelelő (víz, villany, szükséges gépek). Az Uniós csatlakozás eredményességének érdekében bizonyos hiányosságokat pótolni kénytelenek. Haladékokat 2005-ig kaptak. Hiányosságok pl. kerítés nincs, egészségügyi szakasz nincs, öltöző nincs.

Hozzávetőlegesen 1 millió forint összegű beruházás lenne szükséges. Ez az összeg úgy érzik ellehetetlenítheti a vállalkozásukat. Hiszen elmondásuk szerint tiszta hasznuk csupán az állami támogatásból származik.

A szomszédságról nem voltak ismereteik, csak megemlítsék szinten tudták, melyik tanya kinek a tulajdonosa, de mert nem itt élnek, nem tartják fontosnak a kapcsolattartást. A tanya védelmét önerőből oldják meg, úgy, hogy valaki mindig ott éjszakázik.

A jövővel kapcsolatosan tele vannak bizonytalansággal, félelmekkel. Elképzelhetőnek tartják, hogy a tanyát, ha fel nem is számolják, de a közeljövőben bérbe adják.

V.3. PETŐFISZÁLLÁSI TANYA

A lekérdezett tanya kb. 1,5 km-re van a falutól és kb. 1 km-re a legközelebbi másik tanyától. A tanyát földek veszik körül: szántó, legelő, erdő. Egy család él itt: apa, anya és két gyermek. A család 1988-ban költözött ide. A tanyát vásárlás útján szerezték meg. Az apa ipari iskolát, az anya gimnáziumot végzett. A második gyerek születése után már nem kellett visszamennie dolgozni. Kiköltözésük után az épületeket újjáépítették, gyönyörű összhangot hozva létre.

Minden komfort megtalálható itt, amire szükség lehet, a gazdaasszony szavaival: „Értve ez alatt a gázt, villanyt, vizet. Minden csak másképp.”

Az épületek elrendezése az eredeti maradt, ám rendeltetését tekintve változott. A melléképületeket garázzsá és lakóhelységgé alakították át, az istálló szerepét pedig fóliák vették át. Az udvar gyönyörűen rendezett, parkosított, amelyet szeptemberben meg is csodálhattunk, a kiültetett virágokkal. Minden annyira tiszta és rendezett volt, hogy el sem tudjuk képzelni, hogyan jut erre idejük a rengeteg munka mellett.

A család állatgondozásból él. Az apa emellett polgárőr és a termelőszövetkezetben is dolgozik. A két gyermek iskolába jár. A nagyobbik most készül egyetemre, a kisebbik még általános iskolás.

Jelenleg 20.000 kacsát nevelnek 9-10 fóliában. A gazdálkodást 20-25 kacsával kezdték a megélhetés miatt. A kacsák tőlük egyenesen a vágóhídra kerülnek. Az állatoknak a fóliákon kívül hatalmas terület áll a rendelkezésükre. Erre a célra 12 ha földjük van. A 12 hektárból 0,5 ha erdő és egy kevés szántó. A földek a tanya körül helyezkednek, ezek mennyisége optimális, ezért nem bérelnek földet. A kacsá nevelése eddig még jó üzletnek bizonyul, de egyre nehezebben élnek meg belőle, ettől eltekintve nincs okuk panaszra. Ha mégis megszorulnának, tisztában vannak a lehetőségeikkel (pályázatok beadása támogatások elnyerésére).

Felszereltségét tekintve mindenük meg van. A tanyára be van vezetve az áram, vizet fűrt kútból, a gázt pedig tartályból nyerik. Gépparkjukat egy kistraktor alkotja és van egy személygépkocsijuk. Agregátorral is rendelkeznek az áramkimaradások idejére. Épp a közelmúltban igényeltek hitelt egy nagyobb traktor beszerzésére, valamint terveznek még egy személyautó vásárlást is. A gazdaasszony nagy vágya még egy személyi számítógép, Internet hozzáféréssel. Úgy érzi, hogy ha ez is meglesz, valóban teljes lesz a komfort és „közelebb kerül” a civilizáció.

A szomszédokkal nem tartanak szorosabb kapcsolatot. Interjúalanyunk eléggé zárkózottnak bizonyul e téren. Nincs összeveszve senkivel, de „nem

is dűl a nagy szomszédolási láz”. Ettől eltekintve, ha például kacsákat kell ki- vagy áthajtani valahová, számíthatnak egymás segítségére. A gyermekeket is a szomszéd szülei viszik az iskolába, de velük is megmaradt a viszony ezen a szinten.

A tanyasi iskola felélesztését nem szorgalmazzák, mint mondják: „Jól van így, ahogy van”.

A jövőről alkotott képükben nem szerepel a tanyáról való elköltözés. Titokban reménykednek, hogy a most 8 éves Tamás fiúk veszi majd át az általuk létrehozott gazdaságot, ám a döntést ráhagyják.

A jövőt beárnyékolja az Európai Unióhoz való csatlakozás lehetősége. Ebben szerintük semmi pozitív nincs, sőt úgy érzik, hogy a belépés nem is az ő döntésük lesz majd, hanem már egy előre eldöntött dolog. Ebből a szempontból aggodalommal tekintenek előre, de reménykednek, hogy kitartásuknak és kemény munkájuknak köszönhetően meg tudnak majd felelni az Unió elvárásainak is.

V.4. KEREKEGYHÁZA – KUNPUSZTAI TANYA

A tanyai család:

Férj: 1951-ben született, kerekegyházi, ipari szakmunkásképzőt végzett. A feleség 1957-es, Fülöpházára való, s főiskolát végzett. A gyermekek: a három lány 1978-ban, 1980-ban és 1990-ben született.

A tanyai élet:

A tanya 120 éve épült, de a család csak 13 éve él itt. A férj szerint a tanyasi élet csak „hozzállás kérdése”. Szerinte a mai tanya már más. Nem az az igazi tanya, ami ötven éve volt. Itt is minden megvan ami faluban, városban. A köves úttól 1,5 km-re laknak, autóval megoldható a faluba járás, a lányok is el tudnak járni iskolába. Probléma csak akkor van, ha rossz az út, de az apa szerint ezt a kellemetlenséget ők vállalták. Autóval az iskoláztatás sem okoz gondot, csak decembertől februárig voltak a hó miatt nehézségek. A férj nem tudja, hogy a tanyasi iskolák megoldást jelentené-e az iskoláztatásra, esetleg a régi iskolák, melyekben még az életre nevelték a gyerekeket.

A gyerekek jelenleg még tanulnak, az anya szerint az, hogy folytatják-e a lányok a családi vállalkozást csak a házastársukon múlik.

A tanyai élet kiszolgáltatottsága leginkább a „bűnözésben” nyilvánul meg. A polgárőrséget pénzzel támogatják, s abban bíznak, hogy így védve

lesznek, mert szerintük a rendőrökre nem számíthatnak. Ha pedig az egész család elutazik, akkor megkérik a nagymamát, hogy vigyázzon a tanyára.

A tanya, mint épületegyüttes:

A tanya régebben is a család tulajdonában volt, amit úgy vásároltak vissza, mert ragaszkodnak a gyökereikhez. Mióta megvették, felújították és bővítették is. Nem tudják, hogy szeretnének-e építeni hozzá, inkább a minőséget szeretnék javítani, még komfortosabbá tenni (itt a félreértések elkerülése végett jegyzem meg, hogy a tanyán vízöblítéses WC működött és az épület szépen fel volt újítva). A tanya különböző épületei maximálisan megfelelnek a család igényeinek.

A megélhetés:

A tanyán biogazdálkodást folytatnak. A bio-élelmiszerekre az egészséges táplálkozás miatt tértek át. A férj szerint napjainkban ez tényleg nagyon fontos és nem csak az eladhatóság miatt tértek át rá. A biogazdaságuk 5 éve regisztrált, 15 ha földdel rendelkeznek (ez összefüggő földterület), nem bérelnek földet. Zöldségféléket termelnek, illetve az állatok számára takarmányt. Ott jártunkkor 18 mangalica volt az ólban. Emellett tartanak még két lovat is, amelyek besegítenek a munkában. A gazdálkodás mellett turizmussal is foglalkoznak, ugyanis tanyamúzeumot működtetnek.

Az értékesíthetőség miatt nem aggódnak, a férj szerint eddig minden bioterméket elvittek tőlük, mert van akkora hitelük. A termékeik útját is ismerik, állításuk szerint ezek a bioélelmiszerek mind „jó ismerősi körbe” kerülnek.

A tanya környéke, tanyai közösség a határrészben:

A tanya egy jól kivehető „tanyacsoport” tagja, amelyet erdő, illetve mezőgazdasági terület vesz körül. A szomszédos tanyák igen lerobbant állapotban vannak, lakóik mind idős emberek. Vendéglátóink azt mondták, hogy a szomszédokkal beszélgető viszonyban vannak, de azóta, hogy a szomszéd fia megmérgezte a kutyáikat megromlott közöttük a viszony. A szomszédi kapcsolatok mindenképp lazultak, már nincs olyan összetartás. A feleség szerint az emberek nem fognak a tanyán maradni, mert „a személyi normatíva” nem forog vissza, nem látnak fejlődést, ezért fog tönkremenni a magyar tanyakultúra.

Az anya azt is elmondta, hogy nem olyan rég a kommunális adót 2.000 Ft-ról 7.000 Ft-ra emelték, ami véleménye szerint nem lenne olyan nagy baj, de ezért ugyanúgy nem kapnak semmit. A tanyasi lakosokkal tehát nem járnak össze, inkább a falubeli barátokkal, üzlettársakkal találkoznak.

Véleményük szerint a külföldi tanyatulajdonosok azért részesítik előnyben a magyar tanyákat, mert olcsóbbak és értékesebbek itt a földek és még nem szennyezett a környezetük, ami nagyon fontos.

A tanyán élők elképzelése a jövőjükéről, perspektívák:

Mindenképp fejlődni szeretnének, főleg a turizmusban, illetve a helyben értékesítésben. Szerintük olyan pályázatokra lenne szükség, amelyek komplexen átfogják a népi-tanyai kultúrát, támogatva azt. A pályázatokra igyekeznek rákapcsolódni. Már máskor is nyertek pályázatot. A feleség intézi ezeket az ügyeket, a férj szerint néha csak elolvassák a felhívásokat és csodálkoznak, hogy hogyan lehet ennyi követelménynek megfelelni ilyen rövid idő alatt.

Újabb beruházásokat is terveznek a gazdaságban. Most például egy homoktövis ültetvényen törik a fejüket, valamint a már meglévő traktorhoz, a további termesztéshez szükséges eszközöket szeretnének. A feleség elmondta, hogy az Uniós csatlakozásnál nagyon oda kell figyelniük, hogy jobb legyen nekik. A családi Kft.-t is azért alapították, mert úgy gondolják, hogy ezzel az Unióban csak előnyük származhat.

Bekapcsolódnak mindenbe, amibe csak tudnak. Több egyesületnek is tagjai, kiállításokra járnak, még az Interneten reklámozzák magukat. Több újságban és könyvben is szerepeltek már mintagazdaságként.

Összegzés:

Úgy gondolom, hogy ez egy nagyon jól működő szép tanya, aminek van jövője. Lakói egyszerű emberek, de nagyon tájékozottak. Szerintük általában lenézik a tanyán lakókat a városiak. Úgy érzik, hogy ők csak másod-harmadrendű állampolgárok.

V.5. BUGACI TANYA

A tanyai élet:

Ez a tanya „csak” egy gazdaság. A tulajdonos soha nem élt tanyán. Csak gazdálkodásra használja. Családi gazdaság: a szülők kezdték és a fiútestvérek, de azok családja is itt dolgozik. Az interjút az idősebbik fiútestvérrel készítettük. Mindkét generáció (mindhárom család) a faluban lakik, egy nagy házban. Az interjúalany szerint a tanyán lakók nagyon kiszolgáltatott helyzetben vannak. A várostól/falutól ilyen távol nem is tudná elképzelni az „állandó” életet.

A tanya, mint épületegyüttes:

Van egy kis lakóépület, ez a tulajdonképpeni tanya. Ez a telek szélén egy kis füves résszel elkerítve áll. 5 db hatvan méteres szín van még a területen. 3-ban kecske, 1-ben libatenyésztés folyik, az ötödik szín a takarmánytároló. Ottlétünkkor is zajlottak a fejőházas kecskeszín meghosszabbításának építési munkái.

A tanya környezete:

A tanya szűkebb környezete rendezett, határán az építkezés miatt volt némi felfordulás. A rövidebb ideig lakófunkcióra is alkalmazható ház eltörpült a gazdasági épületegyüttes mellett. Mindenhol volt libatoll is bőven, de ez velejárója a kifutón lévő libáknak és a nagy szélnek, ami ekkor fújt. A tanya környékén található a gazdaság földterületei is. A 20 ha saját és a 5 ha bérelt föld is a tanya mögötti területen van.

Ez a faluszéli tanyasor egyik utolsó épületegyüttese. Villany, sőt még gáz is van a tanyán. A gázt egy néhány éve lefektetett település-összekötő gázvezeték lefektetésekor tudták bekötni. „Szerencse, hogy pont erre vezették”.

Megélhetés:

Az egész család a gazdaságból él. Kecske- és libatenyésztéssel foglalkoznak. A tojást és a tejet értékesítik. A libákkal a szülők kezdtek el foglalkozni közel 30 éve. Ez a profil komolyabb háttérrel rendelkezik és biztos megélhetést nyújt. Habár „mostanában a liba leszálló ágban van”, ezért kezdte el 3 éve az idősebb fiú vezényletével a családi gazdaság a kecsketenyésztést. A szülők a kezdetekkor libatöméssel foglalkoztak. Ezt 10 évig csinálták, de túl megterhelő volt és áttértek növendékliba nevelésre. A nevelésre kevesebb pénzt kell fordítani, de a haszna a májtermeléshez hasonló. A májtermelésnél túl nagy a takarmányköltség, ezért nem éri meg. Tíz év libanevelés után most törzsállomány-tenyésztésre tértek át. Franciaországból és Gödöllőről hozták a tenyésztet törzsállományát. A tojásokat a kiskunfélegyházi keltető vásárolja fel, de nem tojás szerint, hanem a tojásból kikelt első osztályú kislibák után fizetnek. Hetente két alkalommal szállítják el a tojásokat.

Az idősebbik fiú korábban saját, külön gazdasággal rendelkezett, ezt felszámolta és ekkor kezdett a nagyobb családdal együtt a kecsketenyésztésbe. Több mint 300 kecskét tartanak. A három kecsketartó színen belül is külön-külön kecske-csoportok vannak. Erre azért van szükség, mert a kecskék kis koruktól fogva ezekben a csoportokban nevelkedtek. Összekeveredés esetén a kiscsoportok szigorú rangsora felborul és kitör a tömegverekedés. Akár

egy tenyészállat eltávolítása is csoporton belüli rivalizáláshoz vezet és ez végződött már kényszervágással is.

Az idősebb fiú családja főleg a kecskéből, az „ősök” a libából élnek, de együtt viszik a gazdaságot, így ezt nem lehet ilyen pontosan elhatárolni. A kecsketejet egy kecskeméti vállalkozó vásárolja fel. 2-3 naponta érkezik, hogy elszállítsa a tejet, amelyből sajt és gomolya készül.

A földterületek hasznosítása:

A saját földterületen szálatakarmányt termelnek, hasonlóan a bérelt földeken is. Ezeket szívesen megvásárolnák. Az egész birtokot sorozatos felvásárlásokkal gyarapították a mai méretre, ezt szeretnék folytatni. Hosszú távon gondolkodnak, minél több földet szeretnének venni.

Fejlesztések:

A géppark, ami vetőgépből, tárcsából, fűkaszálóból, ekéből, traktorból és egy Roburból áll a jelenlegi gazdaságméret mellett, pont megfelelő. Régebben bérelték a traktort, de most pályázaton hozzájutottak egy újhoz. Ezeket főleg csak akkor használják, ha a szálatakarmányt kell learatni és behordani a földekről.

A gazdasági épületeket minden évben kiegészítik. Most is készül egy hosszabbítás a fejőházhoz. Színeket húznak fel, amibe sok alternatív hasznosítási lehetőséget biztosítanak. Az épületekre nem pályáznak, saját pénzből fedezik az építkezéseket. Saját pénzből hamarabb megvan. Pályázatból nem készülne el az épület addigra, amikor kell és különben is bizonytalan a siker a pályázatban. Az aktuális fejőház-fejlesztés az eddigi bővítése, a cél hogy 400 kecskét is meg tudjanak egyszerre fejni a mostani 160 helyett.

A fejőház, gépeivel, tereivel együtt saját fejlesztés. Magyarországon szinte egyedülálló. Egyes részeit a gépésztechnikus fiú tervezte, és úgy csináltatták meg. A készülék lelke egy Hollandiából származó fejőgép, ami eredetileg tehenekre készült, de a fejőkelyheket kisebbre cserélték és az egész szerkezetet a kecskék igényei szerint alakították, egészítették ki saját fejlesztésű részekkel. Jól működik a rendszer és modern.

Nyáron Spanyolországba utaznának, hogy az ottani hasonló kecsketelepeken szerezzenek tapasztalatokat és esetleg tenyészállatokat is. A kecsketejnyésztők szövetségétől is szereznek információkat, Franciaországból, Ausztriából, Pápáról. Más kecsketejnyésztőkkel is tartják a kapcsolatot. Az Internetről is szereznek információkat. A tejfelvásárló révén sok olyan gazda jön a gazdaságot megtekinteni, aki kecsketejnyésztésbe kíván fogni. A család szívesen segíti ezeket a jövőbeli gazdákat tapasztalatainak megosztásával

és technikai tanácsokkal. A gazdaság fennmaradásának kulcsa az, hogy nagyon rugalmas. A színek sok mindenre alkalmasak. Esetleges csődveszély fennállásakor „pillanatok alatt” át lehet állni valami jövedelmezőbb vállalkozási profilra.

A gazda „önmagát” is szeretné fejleszteni. Szívesen végezne el egy főiskolát. Fontosnak tartja, hogy nyelvet is tanuljon a közelgő EU csatlakozásra való tekintettel. A gazdaság fennmaradása azon áll vagy bukik, hogy állandóan fejlesszék a gazdaságot. A biológiai gazdálkodás feltételrendszerével tökéletesen tisztában van. Ő maga érdeklődött már a Biokontroll-Hungáriánál.

Tökéletesen megvalósíthatónak tartja gazdasága biová alakítását. Sőt erre még a kecsketej felvásárlója is biztatta. Tárgyalt is vele, de a felvásárló nem lett volna hajlandó magasabb felvásárlási árat fizetni a biotermékért. Pedig majdnem dupla annyiba kerülne a biokecsketej előállítás. Ha megfizetnék biztosan átállna biora.

Kapcsolatok:

A gazdaságban egy házaspárt alkalmaznak segítségként. Jövőre 3 személyt szeretnének felvenni a fejéshez. Ez elsősorban női munka. Nőket könnyebb is találni. Probléma azonban a megbízhatóság. Kölcsönösen segíti a termelőtársait is. A környékbeli tanyákon is nagygazdálkodók vannak. A tanyasor után már csak „jövő nélküli” szórványtanyák vannak.

A környezet:

A tanyasor utcaszerű és a falu szélén található. Nem vonják azonban belterületbe, mert a település inkább a kiskunfélegyházi kövesút mentén terjeszkedne. A közbiztonság kielégítő. Eddig 2 kecskét próbáltak „elvonsozni”, de ez sem sikerült. Az állatveszteséget főleg a rókák okozzák. Évi 100 libát is ellopkodnak ezek a vadállatok.

Jövőkép:

Mindenképpen az állandó fejlesztés biztosítja a hosszú távú fennmaradást. Az EU csatlakozástól nem fél. Próbálja a jó oldalát nézni. Külföldre is vinné szívesen az áruját. Az előírásokat előbb vagy utóbb bevezetnék Magyarországon, EU ide vagy oda. Betartásuk nem jelent többlet gondot.

V.6. TISZAKÉCSKEI TANYA

A lakóház és környéke:

A lakóház 16 × 6 m (belső falméret), kb. 2 m-es a belmagasság. Cserép tetőzete van, amúgy vályog épület. Jó állapotban van, igaz a belvív megromgált egyes falakat, de a rongálást sikerült kijavítani. A góré a tulajdonos építette 1970-ben. Jelenleg nem használják, az állapota felújításra szorulna. A sertésólakat a tulajdonos elmondása szerint az 1970-es években építették. Vályog épület, ránézésre alapozás nélkül, cseréptetőzettel. Jelenleg üres, most nem tartanak disznókat. Az istálló is az 1970-es években épült, elmondásuk szerint az ólakkal egy időben. Most üresen áll, régen tartottak lovat. A gémeskúthoz a tanya jelenlegi tulajdonosa fúrta a kutat 1957-ben. Elmondása szerint kb. 10 méter mélyen vízzáró réteget talált (kőpadozat) melyet dornival, és vésővel szakított át. A kutat belülről beton gyűrűvel erősítette meg a beomlás ellen. A régi vályog WC-t nem használják, a lakás rendelkezik vizesblokkal.

A konyhakertben, illetve a veteményeskertben mindent megtermelnek, ami a konyhára kell. A telek 1.600 m² nagyságú, konyhakerttel együtt. A portát rend és tisztaság jellemezte, mindennek megvolt a helye, nem láttam szétdobált konyhai szemetet, vagy egyéb vas, és másfajta hulladékot.

A tanyai élet:

A tanyán a 80 éves bácsi és felesége él, aki valamennyivel fiatalabb. Jó egészségben élnek, nagyon fitteek, és él még bennük a tenni akarás. Éppen mosás alatt értem a tanyára, az előszobában, mosott a néni kézzel. Nem először jártam ezen a tanyán. A szeptemberi kérdőíves kérdés alkalmával már találkoztam a bácsival, és feleségével. Akkor is, és most is, nagyon jól elbeszélgettünk. Azt vettem észre, hogy felettébb tájékozottak a világ dolgai-ban, érdeklí őket a napi politika, és a gazdaság. Most úgy fogadtak, mint egy régi barátot, ami nagyon megérintett. Azonnal kávéval, és cigarettával kínáltak, ahogy elkészült a kávé, a néni is abbahagyta a mosást, és leült közénk, elkezdődött a beszélgetés.

A néni elmondta, hogy 10 („családot”) gyermeket neveltek fel ezen a tanyán, melyre nagyon büszkéek. A gyermekek közül ketten ma is tanyán élnek. A bácsi és felesége a helyi termelőszövetkezetben dolgoztak nyugdíjazásukig. Mondták, hogy egész életüket végigdolgozták, becsülettal, néha nagy szegénységben.

Számukra a tanyasi életformán kívül nem létezik alternatíva. Nem költöznének el a tanyáról, még a faluba sem, nem hogy városba. Itt születtek a tanyán, itt öregedtek meg. A néni szavai szerint: „Itt születtünk Kedves, itt

éltük le az életünket, nincs az a lakás, amiért bemennénk”. Számukra nem okozott gondot a gyermekek felnevelése, mindig megoldották a problémáikat.

Jól érzik magukat, kiszolgáltatottnak soha nem is érezték magukat. Szeretik a földet, szeretik a mezőgazdasági munka minden formáját, és tudják értékelni szépségeit. A bácsi szavai szerint: „A szőlővel el kell beszélgetni a metszés, és kapálás alkalmával, különben nem fog jó termést hozni”. Így csak az az ember beszél a földről, akinek egy kicsit többet jelent a földművelés, mint a megélhetés egyik formája. Tiszteli, és szereti a munkát. Szerintem ez az a plusz, ami a tanyasi embert átsegítette a nehézségeken. Talán ez az egyik sajátosság, amiért nem mennének el városba, vagy faluba semmi pénzért sem. Mondták, a tanyasi életforma azoknak a fiataloknak való, akik tisztelik, és szeretik a földművelést, és van szakértelmük a termeléshez. Talán ez jelentené a tanyasi élet újbóli felvirágozását.

Amikor odaérkeztem, akkor is rádiót hallgattak, szólt a Petőfi, és beszélgetésünk alatt is amolyan háttérként szólt. A bácsi elmondta, éjjel nappal hallgatják a rádiót, onnan értesülnek a világ dolgairól. Olvassák a Petőfi Népét, amit az unokák, vagy a fiaik lányaik hoznak rendszeresen a tanyára. Beszélgettünk felvásárlási árakról, banki kamatlábakról, sőt tőzsdeárfolyamról is! Mindent nagyon jól el tudtak helyezni oda, ahová való volt!

A tanya, mint épületegyüttes:

A tanya kb. 100 éve épülhetett. A lakóház aljzatbetonozását kb. 20 évvel ezelőtt végezték el, addig döngölt agyag padlós volt a lakóház. A lakóház régen magtár volt, ők alakították át a jelenlegi funkcióra. Azt mondják, mióta a gyerekek kirepültek, nincs szükségük akkora helyre, mint régen. Megmutatták a régi gyermekszobákat, 2 egymásba nyíló, külön bejárattal rendelkező szobák, melyből a kamra nyílik. Tisztaság, és rend volt mindenhol, mindennek megvan a maga helye. A család igényeinek megfelelően bővítették a lakóépületet, vizesblokkal, és szobákkal. Most már az előbb említett gyermekszobákat nem fűtik, és ők nem is nagyon használják.

Meglátásom szerint a lehető legraktikusabban rendezték el a melléképületeket. A bácsi elmondta, hogy úgy építette meg, olyan formában, és anyagokkal, ahogy azt az apjától tanulta. Az építés technológiája apáról fiúra szállt, s ez itt mindig így volt. Ez a tudás, ami megadja a tanyai épületek jellegzetességeit. (A tanyasi udvar hasonló épületelrendezése és a külső jegyek is bizonyítják ezt.)

Az istálló oldala kidőlt, és a lakóházat is megrongálta a belvíz, de sikerült kijavítani a kidőlt falakat, „jöttek a fiaim, és megcsinálták”.

Megélhetés:

A bácsi és a felesége nyugdíjas. Az asszony 9.000 Ft-ot, Andor bácsi 42.000 Ft nyugdíjat kap egy élet termelőszövetkezeti munkája után. A néni elmondta, hogy annak idején minden munkát a férje nevére „írtak”, és így neki csak nagyon keveset ad az állam. Csak később mondták nekik, hogy nem jó ez így, de akkor már nagyon sok „munkaegység” vészett el. Marhát, birkát, és anyadisznókat tartottak a 80-as évek végéig, a TSZ időszak alatt (intenzív állattartást folytattak). Mióta nyugdíjasok, már nem tartanak állatokat, mert „annyi takarmány sincs, amin meg lehetne hizlalni őket”.

Idén vágtak disznót, és most is szeretnének egyet venni, hogy legyen kolbász és egyéb „disznójava” a háznál. Azt mondják, ennyit még elbír tartani ez a kis föld. 1,5 ha föld van a tanya körül, saját tulajdonban, amit ők maguk művelnek. Saját erőből művelik, nincs gépük sem. A segítséghez pénz kell: 5.000 Ft a szántás, 4-5.000 Ft a vetés, 5.000 Ft a tárcsázás, ezek a főbb költségek, amelyeket nehéz kigazdálkodni. Tavaly 20.000 Ft-ot költött a bácsi műtrágyára, nem segít nekik senki, az állam támogatására, és más támogatásokra sem számíthatnak. „Talán az EU meghozza a támogatást másnak, nekem már mindegy”, „úgy gondolom kb. 50-60 q lesz a 1,5 hektáron, ha nem jön az aszály”.

„Tavaly elsült a vetés. Nem jók a kilátások most sem. Nem volt hó, porol a föld, és folyik az eke után. Nincs a gyümölcsnek sem jövője, tavaly is, és az idén is elfagyott”. Permeteznek, használnak gomba, és rovarölő szereket, „muszáj védekezni a hagyma, és a barack kártevői ellen”.

A tanya környéke:

A termelőszövetkezet megjelenése előtt tanyacsoport volt itt, de 60-tól 80-ig erőteljesen rombolták a tanyákat. Megindult a belterületi földosztás, és aki tehetett, beköltözött a faluba. A termelőszövetkezet kedvezményesen adta a belterületi parcellákat, házhelynek. Régen a dűlőút mentén sok tanya volt, a szomszédok ismerték egymást, gyakran összejártak, és megosztották egymás között gondjaikat. Mára, már csak három tanyában laknak az egész dűlőn.

Jó a szomszédi viszony, nincsenek haragosaik, „úgy élünk, hogy ne legyenek soha haragosaink”, nem irigykednek másokra, és soha nem is tették. „Az iskolán túl laknak idősek, de ők csak az orvoshoz járnak be nagynéha a városba”. A fiatal szomszédnak leégett a tanyájuk, és mindenük odaveszett.

A tanyától kb. 400 m-re Tiszakécske szeméttelpe. Mára a tanyához vezető műút mentén is, és a tanyához vezető földút mentén is nagyon sok szemét volt eldobálva. A szeméttelép művelése meglátásom szerint rossz, a föld felett rakják le a szemetet (nem gödörművelés), és nem terítik be a

lerakott szemetet földréteggel. A tanya előtt található gémeskút vize szerintem veszélyben van, igaz, nem kérdeztem meg, hogy mikor vizsgálták be utoljára. A tulajdonos szerint ezen a vízen nőttek fel a gyerekek, és soha semmilyen gond nem volt a minőségével.

A szomszédos tanyák sincsenek jó állapotban, a fiataloké leégett, az idősek, (az iskolán túl) nem nagyon tartják rendben tanyájukat.

Meglátásuk szerint a tanyák népessége fogyóban van. Nem nagyon költözik ki fiatal, aki gazdálkodni szeretne, mert nem lát alternatívát a megélhetésre. „A kispénzű embereké a tanyavilág. Sok lumpen alak költözik mostanában tanyára”.

Ezen a részen egyre fogy a tanyasi népesség, szerintük itt egyre kevesebb működő tanya lesz. „Mi is meg fogunk egyszer halni, és a gyerekeink nem fognak ideköltözni”.

Tanyai közösség a határrészben:

Nincs tanyai közösség, már csak alig tartják a kapcsolatot a szomszédokkal, nem segítenek egymásnak a tanya körüli munkákban, vagy másban. „Mindenki magára számíthat, és nekünk szerencsénk van, mert számíthatunk a családra, és az unokákra, ha valami gondunk van”.

A jövő:

Szükség lenne egy olyan szervező erőre, amely megoldja pl. a termékértékesítés problémáját. „A tanyasi embert ne lehessen kihasználni, és ellehetetleníteni a felvásárlási árak manipulálásával.” Elmondta, hogyha azokat a terményeket, amelyeket egy tanya meg lehet termelni, azt jó áron el lehetne adni, akkor lenne jövője a tanyavilágnak.

Amíg a mezőgazdasági termelés itthon vegetál, addig a tanyavilág halálra van ítéelve, és ezen nem fog segíteni az EU csatlakozás, bár lehet, hogy lesznek olyan tanyák, amelyek nyertesei lesznek, de azok nem mi vagyunk. „Én már nem akarok mást, csak békés öregkort”.

V.7. SZENTKIRÁLYI TANYA

A tanyai élet:

A tulajdonos 35 éves, korábban Törtelen lakott. Szülei a településen a helyi értelmiséghez tartoztak. Mivel édesapja állatorvosként dolgozott, a kötődése már korán kialakult a mezőgazdasághoz. Aktív sportolóként, fogathajtóként is az állatok szeretete hatotta át. Volt saját lipicai négyes fogata, a lovakat két éve eladta, de tavaly újra vett négy lipicai csikót, amelyeken ezen a tanya tart.

1999-ben kötött házasságot, ettől az időtől kezdődően mezőgazdasági egyéni vállalkozó lett. Az elhatározásban nagy szerepe volt annak, hogy középfokú mezőgazdasági végzettséggel bírt, valamint házastársa családja nagy mezőgazdasági birtokkal rendelkezik. 1999-ben a feleségével vásároltak Szentkirály határában 100 ha szőlőültetvényt, jelenleg is ezen gazdálkodnak. A feleség még felsőfokú tanulmányait folytatja az egyik jogi karon. Mivel az állandó lakhelyük Kecskeméten volt, illetve van, ezért szükség volt egy közel lévő gazdasági telephelyre. Ezért vásárolták meg a meglátogatott tanyát, amelyet 2002-ben a fiatal agrárvállalkozók pályázatán elnyert összegből teljesen rendbe hoztak, illetve a szükséges átalakításokat is elvégezték. A tanyaához tartozó 6 ha szántót körbekerítették, az egyetlen távműködtetésű kapu kialakítása is rendkívül impozáns. Mivel ez nem a klasszikus tanya, illetve nem itt van az állandó lakhelye és még gyermeke sincs, ezért a tanyasi élet nehézségeiről saját tapasztalata nincs.

Kérdésünkre úgy véli, hogy autóval nincs távolság, anélkül bizonyosan nehéz az élet. Mivel a kövesútról saját építésű zúzott kővel borított út vezet, így az időjárás valóban nem okozhat nagy gondot a közlekedésben. A tanya lakóépülete minden kényelemmel el van látva, összkomfortosnak tekinthető, tehát semmilyen hátránya sem lenne, ha a család itt lakna.

A tanya, mint épületegyüttes:

A tanyaporta sematikus beosztású. Az épületek rendbetétele során tulajdonképpen nem változott jelentősen a funkciójuk. A volt lakóépület ma is az, bár nem lakják, hanem irodaként szerepel. Kívül-belül igényesen kijavították, a belső kialakítás teljes kényelmet biztosít. A berendezési tárgyak is jó ízlésről tanúskodnak.

A volt nyári konyha épülete az egyik állandó alkalmazott lakása, az is teljesen felszerelt. Az istálló korábban is az volt, ott nem kellett semmit átalakítani, a belső boxokba csak be kellett vezetni a lovakat. Kívül a többi épülethez hasonlóan rendbe tették a tetőt, a vakolatot, és lefestették. Talán az egyetlen szubjektív kritika az lehet, hogy az általában jellemző fehér helyett sárgásra festették az épületeket.

Az „udvar” határoló negyedik épület korábban gazdasági épület volt, ma egyik felében garázs, a másikban raktár van. Az udvar a garázs előbb burkolva van, a többi része gyepesítve. Az épületegyüttes teljes mértékben megfelel a funkciójának, nem szorul újabb átalakításra, egy ideig karbantartásra sem. Esztétikai szempontból is nagyon kellemes látványt nyújt.

A közeljövőben tervez a tulajdonos az erő- és munkagépek számára egy fedett színt, amelynek a helye a garázs mögött lenne. Törekvése teljesen indokolt, az elhelyezése bizonyára nem fogja rontani az összképet.

A megélhetés:

A családfő regisztrált családi gazdálkodó, a 100 ha szőlő tartja el őket. A tanya a telephely, a család ellátásában (zöldség, hús, stb.) nincs szerepe. Tehát specializált szőlészet a profilja, amit nagy hatékonysággal végeznek, a szükségleteket pedig ők is vásárolják, mint egy átlagos városi ember. A feleség is részt vesz a munkában, ő végzi az adminisztrációt, emellett tanul, rövidesen jogi végzettsége lesz. Gyermeük még nincsen.

A tanya környezete:

A tanya a Kecskemét és Tiszakécske közötti országút mentén van, ahol viszonylag sűrűn vannak a tanyák. A területen szántók, gyepek és ültetvények váltják egymást, erdőszült területek errefelé nincsenek, egy-egy kisebb facsoport fordul csak elő. A föld minősége első ránézésre közepes lehet, nem homoktalajok, sötét fekete színűek. A szomszédokról nem sokat tudunk meg, mivel ő sem ismeri őket.

Feltehető, hogy a vagyoni különbség miatt nehezebben fogadják el, esetleg „újjgazdag” betolakodónak tekintik. Ezen túlmenően nyilván mások a napi gondjai, a feladatai, az érdeklődési köre, mint a szomszédoknak. Ezzel együtt lassan kialakul a kapcsolat. A házigazdánk törekszik erre.

A felkeresett tanya „jó” helyen van, errefelé nem csökkent a lakosság, bár kissé előregedett. Várhatóan ez a határrész mindig keresett lesz, megmaradnak és fejlődhetnek a tanyák. Persze a funkcióban várható változás, véleménye szerint a gazdálkodás helyszínéeként (telephely) egyre több tanya kel el. Ezeknek lakó funkciója már nem lesz. A városiak hobbi-tanyája mindig meg fog jelenni, de nem nő tovább a számuk errefelé sem. A külföldiek vásárlása szerinte megállt, mert rosszak a már ittlévők tapasztalatai a vagyonsbiztonságot illetően. Sorozatban feltörik a tanyáikat, amikor nincsenek itt. Ezért az utóbbi években külföldi nem vett tanyát errefelé.

A tanyai közösség a határrészben:

Az előzőekben leírtak szerint szinte nincs kapcsolat a szomszédokkal, ezért nem tudtuk meg, hogy van-e valamilyen közösségi kapcsolat az itt élők között. Annyit hallott, hogy a szomszédok furcsállták, hogy bekerítette a 6 hektáros tanyát, szinte jelképesen elválasztotta magát tőlük. Pedig csak a vagyonsbiztonság motiválta és nem más.

A tanyán élők elképzelése a jövőjükéről:

Abban a formában, ahogy ők csinálják szerintünk van jövője a tanyának. Nem a kényszer, hanem a tiszta gazdasági érdek miatt vették meg. Nagyon becsülendő, hogy nem új (esetleg tájidegen kivitelű), modern telephelyet építettek fel, hanem egy régebbi épület együttes kapott esélyt a fenn-

maradásra. A szabályzókkal segíteni kellene ezt a folyamatot (illeték kedvezmény, pályázatban előnyben részesítés stb.). Van egy alig kimondott terve: a szépen kialakított környezet, a lovassportban való jártasság, a meglévő eszközök lehetővé tennék a vendégfogadást is.

Egyelőre azonban a meglévő szőlészetre kell koncentrálni, csak ezután lehetséges csak másba is belefogni.

Végleges kiköltözésük nem valószínű, számukra nem gond a távolság, anyagilag nem megterhelő a gépkocsik fenntartása. A gazda sok időt tölt itt, éjszakára is mindig van itt valaki. A biztonságot növeli az új kerítés, a nagy termetű kutyák és az állandó jelenlét.

A mezőgazdasági tevékenységgel kapcsolatos információk:

A gazda regisztrált családi gazdálkodó, a lehetőség kezdetétől fogva. Ezt a tevékenységet 1999 óta folytatja. A terület saját tulajdon, nem tervez bővítést, új telepítést szeretne viszont a tanyát körülvevő 6 hektáron. Azért ezt a kultúrát választották, mert korábban is volt néhány ha szőlőjük, a szakmai tapasztalat megvolt. Csak a nagyságrend változott meg. Bár szereti csinálni, de néha elkeseríti a felvásárlási árak késői meghirdetése és nyomott volta. Ezért nehezen tervezhető előre.

A gazdaság jól felszerelt, 4 univerzális új traktor és minden szükséges munkagép megvan. Tervezi, hogy őszre szőlő betakarító kombájnt vásárol, mert így optimális időben, gyorsan, jó minőségben szüretelhet. Csökkenthető az időjárásból adódó kockázat, valamint nem kell kb. 100 idénymunkással vesződni.

Tervezi, hogy fokozatosan felújítja az ültetvényt korszerűbb fajtákkal, illetve új nyugati termesztéstechnológiára áll át. Mindez a támogatásoktól függ. A jelenlegi támogatási rendszert megfelelőnek tartja, bár gondot jelent a késői meghirdetés és a rövid határidők.

A fő problémája az, hogy nem időben tudja meg a felvásárlási árat, illetve nincs megfelelő szintű védőár. Tudja, hogy a minőségre kell törekedni. Folyamatosan hozzájut minden információhoz, tagja a hegyközségnek, a Magosz-nak, a falugazdással is állandó a kapcsolata. Követi a szakirodalmat, járátja a szaklapokat, eljár a szakmai rendezvényekre, használja az Internet adta információs lehetőségeket.

A megtermelt szőlőt több éve ugyanaz a felvásárló veszi meg, vele van tartós kapcsolata, más cégekkel nincs. Mindig az ár és a fizetési feltételek szabják meg az üzleti partner személyét. A bér munkásokat is ő keresi, rossz tapasztalata van a közvetítő cégekkel.

A gazda optimista beállítottságú ember, hosszú távon fejleszteni akar. Most még meg kell erősödni, aztán kíván fejleszteni. A segítséget a

kormánytól az időben kihirdetett, stabil, megfelelő védőárak kialakításában, valamint az időben meghirdetett, koncepciózus támogatási rendszerben látja. „Az Eu-ban jobb kell, hogy legyen. Minőséget kell termelni, mert csak az eladható”. Erre készül fel. A csoportunk véleménye szerint tudja a leckét, konok alföldi ember, ő nyerni fog. Mi szurkolunk neki.

V.8. BUGAC – FELSŐMONOSTORI TANYA

A tanyai élet:

A kétgyermekes család 15 éve költözött ki a tanyára. Maga a tanya 120 éves. Amikor kijöttek egészen másfolyen volt, sok év munkájával újították fel és alakították át a mostani állapotra. A kiköltözést követően 6 évre rá kezdtek el mostani tevékenységüket.

Szerintük a tanyai élet egyik legfőbb előnye, hogy 500 méteren belül nincs szomszéd, senki sem szól bele a másik dolgába, az emberek nem élnek egymás szájában. Mindemellett ebből adódik a hátránya is, hiszen kevesebb szórakozási lehetőség van, a gyerekeknek nincsen közel játszótársa, az iskola messze van, télen különösen nehéz lehet a megközelítése.

A másik hátrány, hogy akárki bejöhet. Ha valamelyik gazda elutazik, a lovakra és a tanyára ránéz a szomszéd. A közbiztonság elég rossz, szinte semmilyen rendőrt szinte soha nem is látnak, de a faluban sem tud mit csinálni. Bűntény esetén bizonyítékok hiányában – még ha tisztában is van azzal, hogy ki az elkövető – nem tudnak semmit sem tenni. A magyar embernek magának kell megvédeni az értékeit. A baj az, hogy őt büntetnék meg a garázda helyett, ha fegyvert használna értékei megvédésére. Ennyiben az itt tanyát vevő német turisták előnyben vannak, mivel ő nagy biztosítást köt, és baj esetén fizet a biztosító.

A tanya, mint épületegyüttes:

A 120 éves tanyát élnek kiköltözésük után helyrehozották. Mostanában fejlesztésre nem gondolnak, mert nem tudják pontosan, hogy milyen előírásoknak kell megfelelni az Európai Unióban. „Elvannak”, amíg pontos információk nem érkeznek. Az elmúlt 10 év fejlesztései között szerepelt a fűtés, szellőztetés korszerűsítése, etető és itatóhely kialakítása a tanyán lévő állatállomány számára.

A tanya a köves út mellett helyezkedik el. Ennek nagyon örülnek. Ez főleg télen jelent előnyt, amikor a havat takarítják a körzetben.

A megélhetés:

A mostani tevékenységüknek 6 évvel azután fogtak neki, hogy a tanyára kiköltöztek. Libatenyésztéssel foglalkoznak, 3.000 állatot tartanak. Teljesen (100 %-ban) a gazdaságtól függenek anyagilag. Mással nem foglalkoznak. Esetleg turizmussal tudnának, de nincsen turista.

Ennek oka az, hogy Magyarország elég drága ország ilyen szempontból, inkább mindenki a környező országokba megy nyaralni. A bugaci napok során lehetett találkozni sok külföldivel, de ezek már 3 éve megszűntek. Az önkormányzatoknak az egész rendezvény ráfizetéses volt. Nagyon kiszolgáltatottak az időjárásnak és a felvásárlóknak.

Egy hirtelen jött nagy vihar, hosszú ideig tartó mostoha időjárás mindent elvihet, tönkretetheti az egész gazdaságot. Az árut lekötik, előre megegyeznek a vevővel. A gond az, hogy nincs semmi, ami védené őket a felvásárlóval szemben, a piac mechanizmusai is sokszor közbeszólnak, esetleges árcsökkenést mindig be kell kalkulálni. Ha az árut nem tudják eladni, a gazdálkodó tönkremegy. Az árdifferencia az évek során nem mozdult el, a kereskedő minden esetben többet keres, mint aki megtermeli.

A gazda egy vadásztársaság tagja. A társaság területén járnak vadászni rendszeresen, rendőri tevékenységet is folytat. Ebből a munkából is kap egy kevéske pénzt, de ez nagyon minimális.

A tanya környéke:

A tanya nem része a tanyasornak, önmagában áll. 500 méteres körzetben nincsen szomszéd. A legközelebbi szomszéd egy német házaspár, akik pihenni jöttek országunkba. Nekik engedélyezik a tanyavételt. Főleg a szép környezet miatt költöznek ide külföldiek, nyaralónak kell nekik a tanya. Nem folytatnak semmilyen termelő tevékenységet. A legtöbb esetben a régi épületeket lebontják és újat építenek a helyébe. Megtehetik, hiszen szép nyugdíjat kapnak Németországból. Jól megélnek belőle itt. Az esetek többségében nyugdíjasok költöznek ide, akik élvezik a környék által nyújtott szolgáltatások előnyeit (majsai termálvíz stb.). Bugacon sok külföldi lakik (kb. 170 személy).

A szomszédság nem nagyon változott az utóbbi években. A fiatalok nem nagyon jönnek ide lakni, mert nagy a bizonytalanság. Sok kiszámíthatatlan tényező van, nagyon bátor az, aki ebbe a fajta életbe belevág.

Tanyai közösség:

A szomszédokkal tartják a kapcsolatot, sűrűn összejárnak. A baráti körükbe közel 15 család tartozik, együtt ünneplik a névnapokat, születésnapokat, házassági évfordulókat. Mindemellett egymás gyermekének a

bérmakeresztszülei. Gyakran rendeznek bográcsozást, eljönnek fröccsözgetni. Vannak 20 éves barátságok is, de 30 éve tartják a kapcsolatot a hajdani katonatársakkal is.

A szomszédokkal való kapcsolatban fontos a kölcsönös bizalom. Az új lakóknak könnyű a beilleszkedés, amennyiben képesek elfogadni a tanyai normákat. A fő dolog az, hogy az illető nyitott legyen, ne hazudozzon. Könnyen meg tudják állapítani, hogy ki a „lökötő”, ki nem mond igazat. Ha valaki bajba jut, bárkit felhívhat, mindenki azonnal segít neki.

Ezen kívül a férfiak együtt járnak vadászni, mindannyian ugyanabba a vadászközösségbe tartoznak. Vadászni az jöhet, akinek földje van és van fegyvere. Általában minden hónapban többször is találkoznak. A tanyai élet mozgalmasabbá tételére hozták létre a Gazdakört. Felújították a régi hagyományokat. Szüreti bál, felvonulás van szeptemberben, annak ellenére, hogy szőlő már nincs, vagy alig van. Minden évben megrendezésre kerül a Valentin-bál, arató-felvonulás, szilveszteri buli. Igyekeznek összefogni a nyugdíjasokat is. Az önkormányzat nagyban támogatja kezdeményezéseiket. A Gazdakör tagjai főleg tanyasi gazdálkodók, számuk 100. A gazdálkodók között kertészek és állattenyésztők is vannak. A falu vezetősége rendszeres időközönként szervez nekik gyűléseket.

A tanyán élők elképzelése a jövőjükéről:

Nem sokat tudnak arról, hogy mi lesz velük az Európai Unióban. A falu vezetősége rendszeresen tájékoztatja őket az újonnan bevezetendő támogatási rendszerekről. Mindezek mellett vannak olyan információk, amik nem jutnak el időben a termelőkhöz. Szinte semmit sem várnak az Európai Unióba való belépéstől. Nem lesz jobb, hiszen nagyon sok olyan követelmény van, amit nem tudnak teljesíteni. (A libatömés és -kopasztás állatkínzásnak minősül, ha ezt betiltják, sok termelő kerül nehéz helyzetbe).

A gyerekek a jelenlegi lehetőségek és körülmények között nem hiszi, hogy átveszik a gazdaságot. Talán akkor, ha jobb lesz a helyzet. Megítélni ezt most még nem lehet. A helyzet nagyon bizonytalan. A bizonytalanság mellett a másik indok, hogy nem veszik át a gazdaságot, a kis jövedelmezőség, minimálisak a támogatások. A fiúk szakács, az biztosabb megélhetést jelent. Ez a tanyai munka teljes embert kíván, nem lehet mellette más munkát végezni.

Hozzáteszik: a tanyai élet vonzóbb lenne, ha jók lennének az utak, biztosabbak lennének a lehetőségeik (pl. biztos felvásárlás).

A mezőgazdálkodással összefüggő kérdések:

A család libatenyésztéssel foglalkozik, 3.000 libát tartanak. Régen nyáron tartottak libát, télen csirkét, de most már ezzel felhagytak, mert a csirke nem kell senkinek. A terület, felnevelés feltételei megvannak, de régen jövedelmezőbb volt. Régen volt 1 hold paprikájuk is, de nem tudták eladni, így abbahagyták termelését.

A gyümölcsösük tönkrement, az 1 éves fák kifagytak. A föld gabonafélék, kukorica termesztésére kevésbé alkalmas (mivel ősszel nem szórtak rá műtrágyát, úszott az ez évi támogatás). A munkájukat, kárukat így senki sem téríti meg. 10 aranykoronán alul nincsen támogatás. A gazda földjei éppen ekkora aranykorona értékűek.

Összesen 50 ha földdel, erdővel rendelkeznek. Van gyep és szántó, amelyen gabonafélék termesztése folyik 4 táblán. Megélhetésüket 100 %-ban ez a gazdálkodási forma jelenti. Mással nem foglalkoznak, nincs rá lehetőségük. Szerintük „egyfélélt csináljon rendesen az ember, a többféle forma elveszi az ember idejét és erejét.”

Régen foglalkoztak birkatenyésztéssel is, de abbahagyták, mert az állatokkal egész évben ott kellett lenni. Mindemellett aki birkapásztornak elszegődött, az a munkáját nem szívvel végezte. Az a jó, ha az ember mindent maga végez. Bár a gyerekek is besegítenek a munkába.

A tanya tulajdonosai a most alakuló termelő és értékesítő szövetkezet (TÉSZ) tagjai. A Gazdakör akar alakítani egyet zöldségre, de a gazda arra gondolt, hogy ők is alakítsanak. A szomszédban már egy TÉSZ alakult, a hűtőház is készül. Állami támogatást csak akkor kapnak, ha együtt lépnek fel, mint TÉSZ-tagok.

Bérmunkát egyelőre nem vesznek igénybe, csak nagyon ritkán (pl. kopasztás, szállítás, trágyázás). Hobbiból van egy halastavuk is, és 2 lovat is tartanak, melyeket a szüreti felvonuláson használnak szekerezéshez.

V.9. MÓRICGÁTI TANYA***A tanyai élet:***

A megkérdezett család Móricgát egyik legnagyobb gazdaságával rendelkezik (több, mint 10.000 kacska, 600 birka stb.), tehát az anyagi körülményeik a többi tanyasi családéhoz viszonyítva jónak mondhatók (leszámítva a külföldi tulajdonosokat természetesen...), és ez egy lényeges momentum az interjú szempontjából.

A válaszadó feleség gondolkodása a tanyasi életről ennek a viszonylagos anyagi jólétnek az ellenére nem mindenben pozitív. Ezt valószínűleg a városi származása teszi, ő teljesen még nem illeszkedett be ebbe az életformába. Hátránynak érzi, hogy a tanyán gyakorlatilag egész nap munka van, pihenésről szó nem nagyon lehet. Problémaként hozta fel, hogy a gyerekek az iskolában-óvodában hátrányos megkülönböztetésben részesülnek, tanyasi származásuk miatt gyakran csúfolják őket parasztnak. Ezen kívül a buszközlekedést is negatívumként hozta fel.

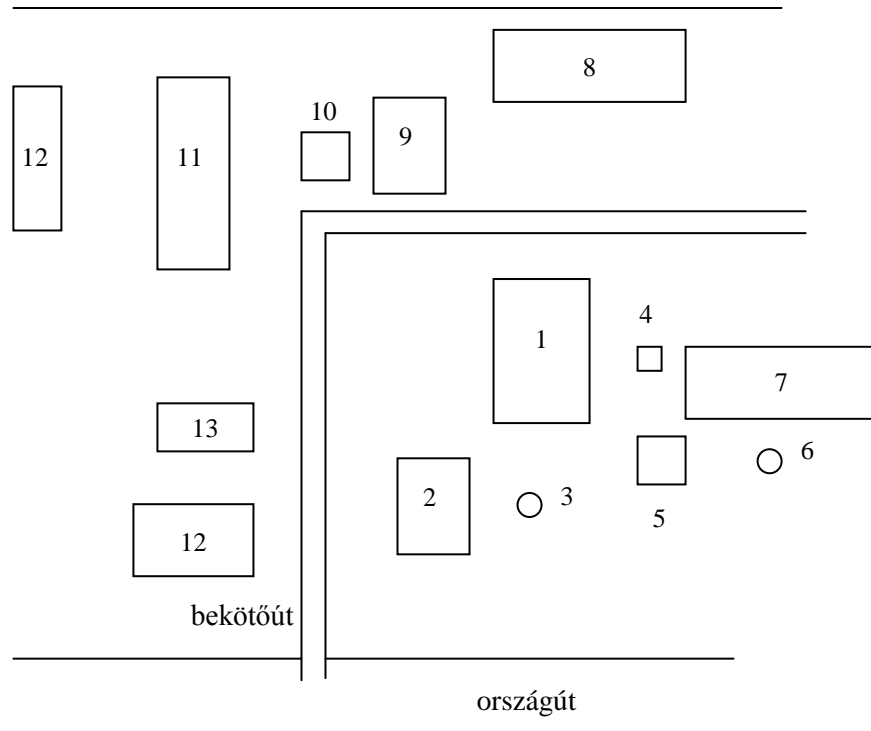
A tanyasi iskola újraélesztését nem tartja jó ötletnek, mivel a jelenlegi alacsony gyermeklétszám miatt osztályösszevonásra kényszerülne az iskola, ami mindenképpen a tanulás rovására megy. (Kevesebb idő jut egy-egy évfolyamra, mint rendes esetben.)

Kiszolgáltatottnak a tanyai élet miatt összességében nem érzik magukat, ez valószínűleg a gazdaságuk jövedelmezőségének köszönhető. A falutól, várostól való távolságot hátránynak érzik, úgy vélik, az úthálózat jelentős fejlesztése sem oldaná meg a távolságból fakadó problémákat. Az esetlegesen előnyként felhozható tiszta levegő nem elég ahhoz, hogy kompenzálja a gazdálkodás nehézségeit.

A tanya, mint épületegyüttes:

Az épületek egy részét 6-7 éve korszerűsítették, illetve újakat építettek hozzájuk. Újonnan épült 3 fóliasátor, amiben kacsákat tartanak, és egy szénatároló. Így a jelenlegi épületegyüttes és azok elrendezése kielégíti a gazdálkodás igényeit, bár kisebb létesítményeket még terveznek a közeljövőben építeni (kerítést, kerékművet). Ezen kívül szeretnék egy magtárat és egy trágyatárolót is építeni, de ezek egyelőre még csak távoli tervek, a finanszírozásuk bizonytalan.

A tanya alaprajza:

Az épületek:

1. Felújított, jó állapotú lakóépület
2. Régebbi, elhanyagolt épület, a hidrofór tárolására szolgált
3. Régi gémeskút
4. WC
5. Elhanyagolt fészter, szerszámtároló
6. Régi kerekes kút, elhanyagolt
7. Új fóliasátor a kacsák részére
8. Új fóliasátor a kacsák részére
9. Régi lóistálló (kissé felújításra szorul)
10. Régi disznóól (kissé felújításra szorul)
11. Régi birkahodály (kissé felújításra szorul)
12. Új fóliasátor a kacsák részére
13. Régi, felújításra szoruló istálló a kosoknak
14. Új, korszerű szénatároló

A megélhetés:

A család alapvetően a tanyai gazdaságból él, mind a férj, mind a feleség itt dolgozik, más jövedelmük a családi pótlékot leszámítva nincsen. Egyéb vállalkozásba nem fognának, a megélhetést a gazdálkodás biztosítja, még ha sokszor nehéz, fáradtságos körülmények között kell is dolgozniuk. Igyekeznek aktívan tenni azért, hogy a helyzetük javuljon, folyamatosan pályáznak, figyelik a támogatásokat – hol sikerrel, hol nem. Az állatokat a saját terményből gyakorlatilag el tudják látni, csak néha szorulnak plusz gabona vásárlására. Ez a viszonylagos függetlenség nagy előny a számukra.

A tanya környéke:

A szomszédos tanyák a környéken szórtan helyezkednek el, a tanya nem mondható egyedülállóan. Erdő a környéken nincs, a tanyát szántók és legelők ölelik körül, csak néhány fa található elszórtan.

A szomszéd tanyák lakossága az utóbbi évtizedben nem változott, nem cserélődött, de általánosságban a tanyasiak száma csökken, a fiatalok elhagyják lakhelyüket és a faluba, városba költöznek; kevés a gyerek. Tudnak említeni olyanokat is, akik városból költöztek ki a tanyára, de szerintük ők nem értenek a gazdálkodáshoz, még akkor sem, ha egyébként tanulták azt. Úgy gondolják, papíron nem lehet megtanulni gazdálkodni.

A külföldiek tanyavásárlását illetően olyan irányú fenntartásaik vannak, hogy nem szeretnék, ha túl sok földet vásárolnának fel, de egyébként nem gond, ha ide települnek, hiszen egy-egy tanyáért nagyon jó árat fizetnek. Kapcsolatuk a külföldiekkel nem intenzív, de alapvető probléma e téren nincs, jó viszonyban vannak.

Tanyai közösség a határrészben:

A közösségi életet jónak ítélik meg. A feleség példaként említette a nemrég megrendezett óvodásbált, ahol a 180 meghívottból 150 megjelent. Problémát ezen a téren az jelent, hogy az embereknek egyre kevesebb az idejük a sok munka miatt, és így nehéz alkalmat találni arra, hogy összejöjjenek. A kapcsolatok tehát a gazdálkodás nehézségei miatt gyengültek az utóbbi évtizedben.

A tanyán élők elképzelése a jövőjükről:

A gazdálkodás helyzetét illetően bizakodóak. Igyekeznek a pályázatokat, támogatásokat kihasználni, az EU-csatlakozástól is sokat remélnek ezen a téren. Azzal is tisztában vannak azonban, hogy a csatlakozás után nehéz lesz megfelelni a kihívásoknak, előírásoknak. Próbálnak készülni ezekre, de problémaként merül fel, hogy sok esetben még az sem rendelkezik konkrét,

megbízható információkkal, akihez tanácsért fordulnak. (Pedig ő elvileg illetékes lenne az ügyben.)

Úgy ítélik meg, a fiatalok inkább elköltöznék a tanyaáról. Ők maguk is azt szeretnék, ha gyerekeik majd városba költöznének, és nem gazdálkodásból akarnának megélni majd.

Ők maguk személyesen valószínűleg folytatják majd a gazdálkodást, bizonyítják ezt a tervezett kisebb-nagyobb fejlesztések, ám a feleség, ha rajta múlna, szívesebben élne a városban. A férj viszont ragaszkodik a gazdálkodáshoz. A feleség is úgy gondolja, több ideje lenne, ha nem tanyán élnének és emiatt nem kellene ennyit dolgoznia. Így többet tudna a gyerekekkel lenni.

A mezőgazdasági tevékenység jellemzése:

Mint a bevezetőben említettük, a család gazdasága az egyik legnagyobb, legjobban menő gazdaság a faluban.

A földterületek elhelyezkedése a tanyaépületek körül optimális, hiszen a közvetlen közelben vannak. Bérelnek is földet, ezt ugyanúgy gyepként és szántóként hasznosítják, mint a saját tulajdonú területeket. Szeretnék megvásárolni a bérelt földeket, ám a tulajdonos pesti, és túlságosan sokat kér értük.

Fő profiljuk a kacsatenyésztés és a birka-, illetve báránynevelés. A szántó és a gyep a takarmányellátást szolgálja.

A gazdaság nagy mérete miatt a bizonytalanság nem olyan nagy mértékű, viszont hátrányként említik, hogy akkora érték van már befektetve, hogy egyszerűen nem lehetne kiszállni a termelésből.

Gépekkel jól ellátott a gazdaság, bár szükségük lenne egy trágyaszóróra (csak abban az esetben, ha trágyatárolót is sikerül építeni), és egy új traktorra is. A vásárláshoz tervezik támogatás igénybevételét is.

A támogatásokról, pályázatokról a feleség édesanyjától tájékoznak, aki pályázatírással foglalkozik.

A felvásárlási ár változásait nehezen követik, úgy gondolják, javulás ezen a téren nem nagyon várható.

A termékeik későbbi sorsát illetően arról van tudomásuk, hogy a bárányokat Olaszországba viszik, a kacsák pedig előbb Kiskunhalasra, majd onnét Németországba, Franciaországra és a Távol-Keletre kerülnek. A felvásárlók zömmel állandó partnerek, akikkel jó a viszonyuk, jók az ismereteik a piacról.

A termelési-értékesítési célú összefogásról úgy vélik, hogy lenne értelme, de egyrészt nem nagyon van hasonló méretű gazdaság a faluban, akivel érdemes lenne összefogni, másrészt a sok munka miatt (kacsatömés) nem is

érnek rá megbeszélni ezeket a dolgokat, harmadrészt pedig nincs olyan ember, aki összefogná erre a célra az embereket, aki összehangolná a munkát.

Az EU-val kapcsolatban viszont már másképp vélekednek erről a kérdéstről, hisz úgy gondolják, hogy aki talpon akar maradni, az kénytelen lesz összefogni a többiekkel. A kistermelők jövőjét illetően szkeptikusak az EU-val szemben. A feketén tömő gazdaságok szerintük meg fognak szűnni a belépést követően, velük együtt a nekik dolgozó (bértömő) 1-2 hektáros tanyasiak is.

A biotermelésről azt nyilatkozták, hogy már csinálják is részben (nyertek a Nemzeti Agrár-Környezetvédelmi Program extenzív gyephasznosítási célprogramján), bár néhány részletkérdésben vannak fenntartásaik (pl. villanypásztor helyett jobbnak találják a hagyományos „ember-pásztort”, akinek a szakértelme nehezen pótolható, és ha ilyet foglalkoztatnak, akkor legalább ő sem marad munka nélkül). A földjüket kénytelenek műtrágyázni is, mert a szerves trágya nem elég, annyira rossz minőségűek a földek. Túl sokat egyébként nem akarnak vegyszerezni.

Ekkora üzemméret mellett mindenképpen kell bért munkásokat alkalmazniuk, úgy vélik, hogy talán 3-400 birkát még a család is el tudna látni, de csak úgy, hogy minden takarmányt vásárolnak.

Két bért munkást foglalkoztatnak állandó jelleggel, de az emberek gyakran cserélődnek. A kapcsolat velük általában kielégítő, de azokkal, akiket kampánymunkák idején vesznek föl, már akadnak gondok, ők már sokszor bizonytalan munkaerőt jelentenek.

VI. A TANYAKOLLÉGIUMON ELHANGZOTT ELŐADÁSOK RÖVID KIVONATAI

VI.1. TANYAKOLLÉGIUM I. (2002. szeptember 23.)

Lezsák Sándor¹ – Köszöntő

A tanyák története az elmúlt évszázadokban a tanyasi nép küzdelmeinek története a hatósággal és a természettel.

Az elmúlt évszázad egyik legnagyobb tanyakutatása kezdődik most a Népfőiskolán. *A két világháború közötti falukutató mozgalom egy sajátos formája az, amit itt megpróbálunk megvalósítani.* Célunk, hogy olyan keresztmetszetet mutassunk a kutatás során, mely a valóság lenyomatát jeleníti meg.

Klebensberg Kuno 1932 augusztusában, a Pesti Hírlapban megjelent írása szerint az Alföldnek két nagy problémája van, a Tisza és a tanyavilág. Mi most a tanyavilágot fogjuk kutatni. *Célunk, hogy egyeztessük a valósággal a nemzetpolitikai törekvéseket,* mert ez az egyetlen járható út. A tanyakollégium, illetve Önök, minden kérdőív kitöltésével segítenek abban, hogy a politika döntései pontosabbak, árnyaltabbak legyenek.

Dr. Szendrő Péter² – Rektori köszöntő

A tanyákat nem lehet pusztán kívülről szemlélni. *A tanyai életben a magyar nép hányatott sorsa, ereje, mosolya, kegyetlen környezete is visszaköszön.* Így a tanyai élet „rólunk” szól.

A tanya önálló, teljes vertikum, ha működik. De ma már hány olyan van, mi lepusztult, vagy csak hobbiként funkcionál, pedig többre érdemes. Ezért kell nekünk kapcsolatokat teremtenünk, élményeket gyűjtenünk, múltban gyökerező jövőt építenünk. *Meg kell találni azokat a funkciókat, amelyek mentén élhető tanyavilág lesz Magyarországon.* Hiszen *csodálatos lehetőség van a tanyákban: teljes vertikum, maga az „Univerzum” együtt,* amiből meglehet, és meg kell tudni élni.

Azok a termelési módszerek, amelyek a tisztán biológiai, a vegyszermentes produktum előállítására képesek, ha okosan szerveződnek, és meg-

¹ országgyűlési képviselő

² egyetemi tanár, Szent István Egyetem, Gödöllő

vannak az emberi kapcsolatok, akkor megélhetést tudnak biztosítani. A tiszta forrás a tanya. Ez a termelési oldal, de az emberi oldal a lényeges.

Most 38 kis csapat elindul, hogy belülről mérje fel a gondokat, keresse a választ arra, hogy hogyan lehet a problémákból kilábalni. Ez több tudományos kutatásnál; barátkozás a jövőben a múlttal, a körülményekkel, és a tudás, a bölcsesség, a tapasztalat megosztása. Ez egy kölcsönös töltekezés, amiben tanár, diák együtt épül. *Fontos, hogy értsük, megértsük a tanyát, hiszen a jövő építése csak múlt megértése és a jelen ismerete fényében lehetséges.*

Dr. Juhász Antal³ – A tanyák múltja – kialakulásuktól az elterjedésükig

Már a középkori településtörténetek is beszámolnak arról, hogy kialakultak az Alföldön olyan, finnugor eredetű szóval „szállásnak” nevezett helyek, ahol a rideg teleken fedél alatt vagy nyitott karámokban tartották a jószágokat. A huzamosabb ideig egy helyen tartott állatok után nagy mennyiségű trágya képződött. A trágyát „telek” szóval illették. Ez a szó származott át arra a helyre, ahol a szállás körül az állatot tartották. Nem véletlen, hogy a tanya kialakulása az állattartáshoz kapcsolódik, hiszen a középkorban és a hódoltság ideje alatt is a marhakivitel volt az alföldi civisek fő bevételi forrása.

A tanyakutatók között ma sincs egyetértés abban, hogy a középkori, a hódoltság előtti, valamint a hódoltság utáni szállásnak nevezett, külterületi gazdasági telepek között van-e folyamatosság. Azonban egy 1687-es kecskeméti tanácsi jegyzőkönyvből származó adalék kontinuitást enged feltételezni: „Kis Istvánnak mezei kertje vagyon, őstül maradt jószág, vagyon 180 esztendeje, mióta az eleji is bírták.”

A XVIII. század második fele a magyar tanya-kialakulás meghatározó időszak. Főleg az alföldi mezővárosok környékén szaporodtak a szállások, amit a sűrű, aprófalvas településhálózat török hódoltság alatti pusztulása tett lehetővé. Az elpusztásodott faluhelyeket a mezővárosok saját határukhoz csatolták, és legelőként hasznosították. A szabad királyi városokban és a szabadalmatlan területeken – amik előnyös jogállapottal rendelkeztek – a nagy határon kezdetben szabadon foglalhattak földet a mezei gazdák. Ugyanakkor ahol a fordulás, a két-háromnyomásos gazdálkodás jellemezte a földhasználatot, ott tanyák nem jöhettek létre.

Amikor a II. József-féle katonai térkép készült 1783-ban, a határt már sűrűn behálózták a tanyák. Ekkor, a XVIII. században is az állattartás volt a

³ egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Szeged

külterületi, akkor még általában szállásnak nevezett telephelyek fő funkciója. Ezeken a szállásokon azok a férfiak tartózkodtak, akik a télidőn az itt – karamokban, aklokban vagy már istállóknban – tartott jószágokra felügyeltek. A tehetősebb gazdák cselédeket, béreseket, illetve kertészeknek nevezett alkalmazottakat fogadtak. A kisebb tulajdonú gazdák maguk költöztek ide telente.

A XVIII. század közepéről származó forrásokban azonban már olyan adatok is szerepelnek, melyek a szállások körüli területek szántogatásáról számolnak be.

A szántóföldi művelés azonban megkövetelte a huzamosabb ideig történő kint tartózkodást. Legalább nyárra, illetve tavasztól őszig, a mezei munkák idejére kiköltözött a család. Fontos kiemelni, hogy ezeknek a családoknak még a városban, faluban is volt házuk. Csak tavasztól őszig tartózkodtak a szálláson, télidőre a városi, falusi házukba költöztek. A városok azonban tiltották a hosszabb időre, fél évre történő szállásra való kiköltözést, mert így nem volt olyan, akit közmunkára foghattak volna. A megismételt tilalmak ellenére egyre többen költöztek ki a gazdasági szükségszerűség miatt. A XIX. században pedig már az is széles körben volt tapasztalható, hogy a család egész évre kiköltözött akkor már a szláv eredetű szóval elnevezett „tanyáikra”.

Az 1850-es évektől kezdődően, egy elhúzódó folyamat eredményeként a közlegelőket, a pusztákat felosztották. Ez a tanyafejlődés újabb nagy hullámát indította el.

Az eddigi tanyatörténet úgynevezett tartozék tanyákról szólt, ahol szoros kapcsolat volt a városi vagy falusi ház és a tanya között. Azonban, akik a felosztott közlegelőkön, a pusztákon építettek tanyákat, rendszerint már nem rendelkeztek falusi vagy városi házzal, tehát a tanya már nem csak a tartozékuk volt. Az így kialakult tanyákat nevezzük „szórvány tanyáknak”.

A tanyafejlődés klasszikus időszakában, ami a XIX. század végére, a XX. század elejére tehető, a tanyás határú települések népességének általában 1/3-a élt külterületen.

Bármennyire is tilalakkal volt körülkarózva a tanyafejlődés története – ami később a pártállamban megszületett építési tilalomban is testet öltött – a külterületen élők többsége a tanyáján maradt. Belegyökereztek a tájba, hiszen nemzedékekre visszamenően ott éltek az őseik. A meglévő ősi szálak felkutatása is segíthet abban, hogy megválaszoljuk azt a kérdést, hogy milyen jövője lehet a mai alföldi tanyáknak.

Dr. Bárh János⁴ – Önszerveződési folyamatok a tanyavilágban

A tanyák önszerveződési folyamatai a XIX. század utolsó harmadában, és a XX. század első felében kezdődtek. Amikor a tanya állandóan lakott, tehát a bölcsőtől a koporsóig tartó életmód szintere lett, akkor ott valamiféle önszerveződési tevékenység mindenképpen kibontakozott. Ezt a folyamatot nevezzük társadalmasulásnak.

A társadalmasulás, más néven önszerveződés mértéke mindenképpen függött a várostól való távolságtól. Egy város széli, vagy város közeli tanyás területen ez kisebb mértékű, mint attól 20-30 km-re. Ki kell emelni azt is, hogy az önszerveződés kicsi, úgynevezett szomszédsági közösségekben (pl. egy-egy dűlőben 8-10 tanya), és nagyobb tanyai együttesekben (pl. puszta) is végbement.

Az önszerveződés több téren történt meg, és ebben az esetben a sorrend nagyon fontos.

Szinte általános, hogy *az egyház ébredt fel először.* Az alföldi tanyavilágban nagyon hamar megjelent a szabadtéri és a parasztanyagban tartott mise. Az önszerveződés további, magasabb szintjeit a harangláb építése, a temető helyének a kijelölése, és az iskolában történő misézés megszervezése képezték. A következő lényeges fejlődési pont az iskolákban való misézés megszervezése. Kápolna, vagy pusztai templom építése pedig az egyházi önállósulási törekvések nagyon fejlett szintjét jelenti, és kiemelkedő jelentőségű egy-egy tanyás terület életében. *Az egyházi önszerveződés csúcsát jelentette, amikor önálló egyházközség alakult,* melybe papot is adott a püspök. Ennek elérése a pap és a hívek részéről is sok utánajárást, erőfeszítést igényelt.

A másik fontos lépést a kulturális önszerveződés jelentette. Ennek alapfoka a nem hivatásos tanítók oktató munkája a tanyaházakban. Előrelépést jelentett a hivatalos iskolák építése, melynek csúcsát a Klebelsberg iskolák létrehozása jelentette. *Az iskola nem csak az oktatásnak volt a színtere, hanem általános kulturális, művelődési szerepet is betöltött.* Itt miséztek, színi előadásokat tartottak, itt lépett fel a vándorcirkusz, és a tudomány népszerűsítésének is ez volt a helyszíne. A tanyai olvasóköri sokszor egy külön épület adott otthont. *Egyfajta fejlődési csúcsot jelentett a tanyai kultúrházak építése. Ezen kívül nem elhanyagolható a kocsmák kulturális életben betöltött szerepe,* hiszen a nagy bálokat itt lehetett megtartani, és sok előadás is a kocsmákban került bemutatásra.

⁴ múzeumigazgató, Katona József Múzeum, Kecskemét

A közigazgatási önállósodás mindig késett, mindig a hivatal ébredt fel utoljára. Főleg a két világháború között hoztak létre tanyai közigazgatási kirendeltségeket annak érdekében, hogy bizonyos dolgokat ott is el lehessen intézni, ne kelljen miattuk bemenni a városba.

*A közigazgatási önállósodás több okból (pl. az adó miatt) ellenállásba ütközött, és csak nagy csatározások árán volt megvalósítható. Az önállósodás új fogalmat hozott a településtudományba, a magyar közigazgatásba, mégpedig a *tanyaközség* fogalmát. A *tanyaközség nem zárt település, hanem szinte csak szórványtanyákból áll.* S ezen szórványok közepén állt a templom, a kocsmá, az iskola. A Duna-Tisza közén főleg ilyen tanyaközségek jöttek létre a XIX. század végén, és a XX. század elején.*

A legtöbb elszakadás 1950 és 1952 között történt, bár ezek a politikai akarat miatt következtek be. Elmondható, hogy a tanyai önszerveződés 1952-rel elérte a csúcspontját, csak az a probléma, hogy ezt politikai akarat hozta létre, így nagy ellentmondásokat hordozott magában. A tanyai önszerveződés saját antitézisébe csapott át, amikor rögtön faluvá kellett volna válnia. Ettől az időtől számítjuk a tanyapusztulás kezdetét.

Dr. Csátári Bálint⁵ – Tanyai átalakulás az elmúlt 50 évben

„A földrajz térbeli történelem, a történelem pedig időbeni földrajz.”

A tanya közvetlenül összefügg az Alföld történetével. Az alföldi tanyasodási folyamatban jelentős szerepük volt a mezővárosoknak és az itteni rendkívül sokszínű, különleges, a mezőgazdasági birtokbavételt is befolyásoló természeti adottságoknak. A szállások a bérelt legelők kedvező adottságú pontjain alakultak ki, ahol az erdő, a legelő és a víz együtt volt megtalálható.

Az Alföld hat megyéjében 2001-ben már csak 177 ezer ember élt külterületen, ami a XX. század második felében bekövetkezett nagy átrendeződés következménye. Az 1946-os földosztás nyomán még 80 ezer új tanya született. Ez a kirajzás azonban már szervezetlen volt, mezőgazdasági, közösségi kapcsolatok nélküli. Ezt követte a községesítési folyamat, melynek során 96 tanyaközség jött létre. A községesítés nem csak mesterséges jellege miatt volt nagyon káros, hanem azért is, mert ezzel párhuzamosan külterületi építési tilalmat rendeltek el, ami csak 1986-ban került feloldásra. Az építési tilalom és a nagyüzemesítés miatt differenciált tanyapusztulás következett be, mely a legnagyobb mértékben a nagyüzemi művelés számára alkalmas, jó minőségű területeken öltötte. A Homok-

⁵ intézetigazgató, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét

hátságon viszont fenn tudott maradni a tanyai gazdálkodás, melyben nagy szerepet játszottak az ún. szakszövetkezetek. Ennek lényege az volt, hogy a tanyai ember saját maga művelhette a tanya melletti területeket, és tagi hozzájárulást fizetett a szakszövetkezeti központnak.

A tanyaközségek megerősödésével párhuzamosan elindult a tanyák urbanizációjának folyamata. A városi minőség áthatott a falvakba, vagy a városok falvakat vontak magukhoz, és szuburbán városi övezetek alakultak ki. Az alföldi volt mezővárosok tanyás térségeiben is elindult ez a szuburbán kertvárosi folyamat: városból történő kivándorlás. Az újfajta tanya-város kapcsolat következtében a tanyákon újfajta funkciók jelentek meg: biotanya, vendégfogadó tanya, lovas- vagy üdülő tanya, nyaralótanya, hobbitanya, stb. A városok külterületén alakultak ki a városi tanyák, amelyek zöldövezeti lakótanyák, illetve az értelmiségi elit tanyái. Az új termelő farmtanyák egy másik csoportot képviselnek, melyeket részben – a régi minta szerint – kizárólag gazdálkodásra használnak. A második otthon jellegű tanyák szaporodásának ellenpontját képezi a kényszer lakótanyák és a lumpen tanyák megjelenése.

A klasszikus alföldi tanyarendszer mára megszűnt. Ma új és régi tanyás formák sokasága jellemző, amiben a földrajzi, a gazdasági, a tájépítészeti, a tájgazdálkodási hagyományokat meg kell tartani azért, hogy az átalakult földrajzi tér meg tudja őrizni jellegzetes, tanyás karakterét.

Magyarországon 3 millió ember él nem városi, hanem vidéki térben. Ezek között 23 volt mezővárosi térséget találunk, amikhez tanyás területek kapcsolódnak. Ezeknek a tanyás térségeknek újfajta fejlesztési filozófiát kellene találni:

- Mennyiben erkölcsi kérdés és/vagy európai érték a magyar tanyavilág?
- Hogyan lehetne sajátosan, indokoltan és kivételesen támogatott mezőgazdasági termelési lehetőségeket biztosítani?
- Hogyan lehetne szigorú, sokoldalúan átgondolt építészeti és táji értékvédelemmel, megfelelő tájkörzetekhez szabott, a tanya sokszínűségéhez igazodó szabályozással újraindítani fejlődésüket, vagy rekonstrukcióval megőrizni azokat?
- Hogyan lehetne egy tanyakatasztert és adatbázist létrehozni?

Megfelelően összehangolt – intelligens, tanyás települési, térségi, megyei, regionális külterületi – fejlesztési, rendezési, tervezési, szabályozási megoldások kellenek. Csak ennek következményeképpen lehet a XXI. század magyar (alföldi) tanyája tradícióin megújulni képes, modern európai és egyben magyar szórványtelepülés.

Dr. Duró Annamária⁶ – A tanyák társadalma a III. évezred elején

Először arra kell válaszolnunk, hogy mi a tanya. *A tanyát a zárt településhez fűződő különleges kapcsolatok teszik sajátos szórvánnyá. Jellemző rá a térbeli elkülönülés és a társadalmi összetartozás.* A társadalmi összetartozás érvényes a tanyák között, de az anyatelepülésre is, hiszen a földrajz meghatározása szerint a tanya olyan szórvány, amely másodlagos településszóródás eredményeként jött létre, tehát lakói az anyatelepülésről költöztek ki a határba.

Kirajzásra elsősorban a termőterülethez való közelség ösztönzött. Így a gazda időt takarított meg. Azonban az anyatelepüléstől való távolság az élet többi területén hátrányt jelentett. Ezt a hátrányt a tanyai szabadság ellensúlyozta.

A XX. század második felének folyamatai nagyban megváltoztatták a tanyai életforma térbeli kereteit. A tanya települési és gazdálkodási rendszer, így a földtulajdont érintő változások nagymértékben kihatottak a tanyára. A településhálózatban is vissza nem fordítható folyamatok zajlottak. A változások méretét jól tükrözi, hogy a második világháború után még 1,1 millió, 1990-ben viszont már csak alig 200 ezer tanyai lakost vettek számba a népszámlálások során. Arányaiban még drasztikusabb a csökkenés, hiszen a 33 %-ról közel 6 %-ra esett vissza az állandóan a külterületen élők száma. Eközben a tanyai életforma új elemei váltak uralkodóvá. Hihetetlenül sokszínűvé vált a tanyai életforma, és sokféle érdekű társadalmi réteg él ezeken a területeken.

Ma is azok vannak többségben a tanyán élő társadalmi csoportok közül, akik beleszülettek a tanyába, és ez számukra a természetes életforma. Eddig az utánpótlást belső folyamat biztosította, most azonban olyan emberek is megjelennek állandó lakosként, akiknek korábban nem volt tanyai kötődésük. Ilyenek például a külföldiek, akik befektetési lehetőséget látnak a tanyában, és áldozni is tudnak a felújításra. Ők munkalehetőséget is tudnak biztosítani a helyiek számára. A másik csoportot a városból kitelepülők alkotják. Kisebb csoportjukat a természet közelsége vonzza, és sokszor a biogazdálkodás lehetősége. Azonban nagyobb számban jelennek meg azok, akiknek a tanya menedék. Kellő szakismeret és helyismeret nélkül kezdik el itteni életüket és nagy szociális problémát jelentenek a helyi önkormányzatok számára.

⁶ tudományos főmunkatárs, MTA RKK Közép- és Észak-magyarországi Tudományos Intézet

Megfigyelhető társadalmi problémák:

- Az ott lakók leleményességén múltott, hogy mennyire tudtak alkalmazkodni a változásokhoz, és most mennyire tud a tanya a mai ember számára megfelelő életteret biztosítani.
- Nagy az infrastrukturális elmaradottság. A burkolt út is vágyálom. Az agrárprivatizáció óta nincs gazdája a közös feladatoknak (hóeltakarítás, villamosítás stb.), amit régen a gazdasági nagyüzemek vállaltak fel.
- Bizonyos határrészek elöregednek. A tanyai életforma az aktív korúak létformája, az idős korúak számára csak a röghöz kötöttség, csak a tanyai lét hátrányai maradnak. Öregségére általában csak az marad a tanyán, aki nem tud, vagy nem akar kimozdulni onnan.
- Jelentősek a közbiztonsági problémák.
- Annak ellenére, hogy felértékelődik a külterület, az ott élő emberek sokkal rosszabb érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek.
- Szegénység és elhagyatottság, amiben sokszor élniük kell.

Eddig minden politikai döntés a fejük felett született, meg kell próbálni a döntéshozók felé eljuttatni azokat a szempontokat, amik a tanyán élők számára fontosak.

Váradi István⁷ – A tanyak építésze

A településtipológia kétféle települést különböztet meg: a *csoportos települést*, ahol a lakóépületet tartalmazó lakótelkek kompakt belterületi egységként, hézagmentesen egymás mellett találhatóak, és a *szórványtelepülést*. A szórvány települések nagyon elterjedtek a világon, Magyarországon viszont az utolsót is megszüntették 1952-ben. *Azokon a tanyás településeken, melyeknek belterületük van, de a külterületen sok tanya található, települési szórványról beszélhetünk.* A települési szórványokra jellemző, hogy a lakótelken a lakóépület és a gazdálkodási épület is megtalálható, s a lakótelket a saját birtoktestre veszi körül. A lakótelkek között távolság van, s közöttük helyezkednek el a birtoktestek pl. szántóföldek, kaszálók stb. A külterületi települési szórványok esetében is létezik a közterület, az úthálózat, amit itt dűlőútnak neveznek. A dűlőutak behálózzák a külterületet, és a telkek megközelíthetőségét szolgálják. A dűlőutaktól bekötőutak vezetnek a telkeken található tanyákhoz, az épületállományhoz.

⁷ tanársegéd, Szent István Egyetem, Gödöllő

A tanyák csoportosítása alaprajzuk szerint:

- *Szórt tanyák:* ez a leggyakoribb az Alföldön.
- *Tanyasorok:*
 - Látszólagos tanyasor:* kialakulásának természetföldrajzi okai vannak.
 - Valódi tanyasor:* a bekötőúttal közigazgatási határozat alakít ki.
- *Bokortanyák:* a tanyák legritkább formái, a Nyírségben fordulnak elő. Általában szlovák ajkú telepített emberek tanyai formációja. Idegen területen a biztonság volt a meghatározó, ezért a jobb védekezés szempontjából körívben jelölték ki a birtokokat, és egy zárt települési formát alakítottak ki.

A tanyák elhelyezkedésének szempontjai között fontos megemlíteni, hogy *a tanyák telepítésének mindig jól körülírható természetföldrajzi okai vannak.* Ezek közül az egyik legfontosabb szempont a vízmentesség, ezért az épületek számára magasabb térszíneket keresték.

A tanyáknak mindig változó piaci és gazdasági viszonyok között kellett boldogulniuk. Ezért lételemük volt a több lábbon állás, és a változó körülményekhez történő gyors alkalmazkodás. Mindez alapvetően meghatározta a tanya építészeti kialakítását.

A tanyai beépítés legfontosabb axiómája, hogy mindig megtalálható a *tanyaudvar*, ami egy négyzet alakú, általában 17×17 m-es terület, és ekörül helyezkednek el az épületek *keretes beépítéssel*. A tanyaudvar közepén az eperfa áll, szélén a lakóépület és a gazdasági épületek. A lakóépület elhelyezkedésének szigorú szabályai vannak. Mindig a tanyaudvar északi oldalára építik úgy, hogy a háromosztatú ház konyhaajtaja mindig dél felé nézzen. A ház nyílástalan hátát északnak fordították a szél- és hóvédelem miatt. Azonban *a lakóépületek nagyon funkcióhiányosak voltak, hiszen az ottani funkciókat több épületbe helyezték.* A lakóépület mellett tárolóépületek (pincék, kamrák), és műhely található. A lakóépület „szétrobbantása” azzal magyarázható, hogy ott csak aludtak az egész napi kint tartózkodás után, s a legtöbb tevékenységet a már-már szakrális helynek számító nyári konyhában végezték.

A háromosztatú lakóház közepén található a konyha, két oldalt pedig a szobák, de a beosztás nagyban függött attól, hogy a bekötőút és a lakóház hogyan viszonyult egymáshoz. A tanya a keretes beépítés miatt – ahol az épületek sosem épültek össze – hosszirányban bővíthető. A bővítés során toldaléktornác építésével oldották meg a régi és az új helyiségek összekapcsolását.

A tanyai építészetet három tényező határozza meg:

- Az ott élők életmódja
- A gazdálkodás
- A helyben található alapanyagok

A viszonylag kis épületnagyságok oka az, hogy a helyi fákból nem tudtak ennél nagyobb keresztmetszetet és fesztávolságot kialakítani. A tanyai épületek mindig földalapúak (vert, vályog, rakott fal). A falakban az agyag a kötőanyag, aminek kicsi a nyomószilárdsága, ezért vastag falakat kellett építeni. A tanyai épületegyüttes annyira természetközeli, hogy elhagyatva húsz év után teljesen átadja magát az enyészetnek, és csak egy halom marad a tanya után.

Dr. Iványosi Szabó András⁸ – A tanyák és a természeti környezet összefüggései

A természeti környezet alapvető befolyással bírt a tanyák megjelenésére, a tanyán élők megélhetésére és ezáltal a tanyák mindenkori jövőjére is.

Nem találunk tanyákat a Duna-Tisza közének egykori vizes területein, ami egy 20-30 km széles sáv a Dunamelléken. Ennek egyik oka, hogy az árvíz-mentesítések során művelésbe vonható jó minőségű földterületeken az uradalmak (pl. a Kalocsai Érsekség) csak falvak telepítését támogatták. Ott, ahol mégis létrejöttek tanyák a Dunamelléki síkság szántóföldi gazdálkodásra alkalmas területein (pl. Dunavecse, Szalkszentmárton környéke), a nagyüzemek 1959-es megalakulását követően a rövid idő alatt tömegesen el is sorvadtak. Így mára ebben a térségben a tanyavilág szinte teljesen megsemmisült.

Az árvíz-mentesítéseket követően kialakult nagyobb szikes laposok és tavak környéke sem tanyásodott, hiszen ez a terület gazdálkodásra alkalmatlan.

Nincsenek tanyák a Bácska löszvidékén sem. Itt elsősorban nagygazdák és telepes községek birtokai voltak jellemzőek. E vidék ma egy átalakult kultúrtáj, ahol hajdan az erdős sztyepp területek erdős állományai voltak jellemzőek, ma viszont nem találunk itt erdőt, csak tanyák nélküli agrárterületeket.

Tanyák döntően a Kiskunsági Homokhát területén jelentek és maradtak meg tömegesen, amely II. József idejében még javarészt lakatlan, széljárta legelőterülete volt a környék nagyhatárú mezővárosainak (pl. Kecskemét, Halas).

⁸ igazgatóhelyettes, Kiskunsági Nemzeti Park, Kecskemét

Mindenekelőtt a gazdálkodási mozaikosságot lehetővé tevő, eltérő adottságú területek határzónáin található meg az igazán karakteres Duna-Tisza közti tanyák. Azonban e térségek környezeti viszonyait is alapján változtatták meg a terület természetes vízháztartását megváltoztató belvíz-levezető csatornák, illetve az erőteljes deflációs kártételek, melyek a nagytáblás szántóművelés és az 1960-tól nem megfelelően végrehajtott szőlő- és gyümölcsstelepitési metodika következményei.

A megye 18-19 %-os erdősültségi mutatói következtében a tanyás táj képéhez hozzá tartozik az erdős-fás jelleg. Azonban ezek – a zömmel az elmúlt 50 évben telepített – erdők többnyire mechanikus szerkezetűek, fekete valamint erdei fenyő, nyár, és legnagyobb mértékben akác jellemzi őket, amik ökológiai értéke minimális.

Fontos, hogy megtaláljuk azokat a fejlődési módokat, melyek a tanyavilág jövőjét jelenthetik. Ilyen lehet a fóliás zöldségtermesztés, vagy az agrár-környezetvédelem. Az agrár-környezetvédelmi program lehetőségei közül elsősorban a zonális jellegű programok lennének itt megvalósíthatók, hiszen a Duna-Tisza közének homokterületei szinte kivétel nélkül az Érzékeny Természeti Területek közé tartoznak, s ezek a legnagyobb mértékben tanyás térségek. Lehetőség lenne a saját művelési ágban lévő területek természetszerűbb hasznosítására, valamint a rosszul hasznosított területek egyfajta konverziójára. Ez utóbbit jelen pillanatban a program nem támogatja. Ha ez is bekövetkezik, akkor mondható el az, hogy az 1 millió hektár szántó, amit ki kell vonni ebből a művelési ágból, racionálisan hasznosítható más formában.

Bíró Zoltán⁹ – Tanyák az irodalomban

A XIX. században először Petőfi költészetében erősödik meg a tájszemlélet, és jelenik meg a tanya. A tanya képe a „Tisza” című versben idilli, szép képként jelenik meg a romantika korához, a romantikus költő lelki alkatához illően. A tanya a század második felénk költészetében is az otthonosság, az emberi közösség kialakításának és megtartásának a képe.

Egészen más történik a XX. században. A századelő Ady Endrével indul, s nála a tanya fogalma a bénasággal, az elárvultsággal, az elesettséggel, a halállal társul. Ady szimbólumként használja a tanyát, a tanyasi magyarságot, a nyugathoz képest lemaradó Magyarországot jeleníti meg.

⁹ irodalomtörténész, Szeged

József Attilánál is felvillan a falu és a tanya képe. A falu az ő szemében egy tányér krumplipaprikásként jelenik meg. Ehhez képest a tanya a lefele hajlást, az elesettséget, a fájdalmas magunkra hagyottságot jellemzi.

A magányosság és annak látványa jellemző a tanyáról szóló, az Adytól József Attiláig terjedő magyar irodalomra.

A népi mozgalom írói, költői közül Sinka István és Erdélyi József is megélték a tanyai ember, a tanyai cseléd sorsát, és óriási népi gyökerű, szürrealista költészet bontakozott ki tolluk nyomán. A népi mozgalom írói indították el a Válasz című folyóiratot a két világháború között, és a népfőiskolai mozgalomhoz kapcsolódva elkezdődött a falukutató mozgalom. A Válasz írói, költői írói talentummal, szemmel megáldva, de a hitelességre a legnagyobb mértékben törekedve indultak el abba a faluba, ahonnan maguk is jöttek. Ez egy nagy különbség Európa többi falukutató mozgalmához képest. Ott az értelmiség ránéz a falura, de ez túlságosan szakmaszerű, az élmény, a beleélés nincs mögötte.

A '60-as években elindult a Magyarország felfedezése című sorozat, amit a két világháború közötti falukutató mozgalmak mintájára élesztettek újjá, és ami nagyban hozzájárult az írói szociográfia gazdagításához.

A két világháború közötti irodalmi szociográfia adhat támpontot ma is (látásmód, etika, morál) a falu- és tanyakutatáshoz.

Farkas Jenő¹⁰ – Tanyai gazdálkodás

Az 1994-es termőföldről szóló törvényben így szerepel a tanya definíciója:

„A tanya a település külterületén lévő mezőgazdasági termelés céljára létesített lakó-, illetőleg gazdasági épület, épületcsoport, és azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó föld együttese.” „A tanya lakott családi külterületi birtok, melynek központja is a tevékenységhez szükséges földterületen helyezkedik el.”

A megfogalmazásokból az a lényegi megállapítás vonható le, hogy *a tradicionális tanya a lakó- és munkahely egységét testesíti meg*. A farmot és a tanyát együtt szokták emlegetni, pedig a kettő között genetikus különbség figyelhető meg, hiszen a tanya tartozék település, míg a farm a településtől elszeparált egység.

A tanya kezdetben nem volt állandó települési hely, csak később vált azzá, ami a külterjes állattartást felváltó növénytermesztésnek volt köszönhető. Ennek gazdasági okai voltak, hiszen a Monarchia piacain a búza szinte

¹⁰ munkatárs, FVM Bács-Kiskun Megyei Földművelésügyi Hivatala, Kecskemét

korlátlan mennyiségben eladható volt. Heinrich Bitz 1867-ben így fogalmazott: „A falu és a mező viszonyában a tanya legtöbbször nem a szerencsétlenség a magyar Alföldön, hanem az egyetlen formája a távol eső földek megművelésének, gazdaságilag a tanyarendszer vitathatatlanul a legelőnyösebb.”

A XIX. században felmerült az ötlet, hogy a tanyákból farmokat hozzanak létre, de ez pénz hiányában nem valósult meg. Gondot jelentett az is, hogy az örökösödési törvény miatt elaprózódtak a földbirtokok, és ezt a helyzetet a Nagyatádi-féle földreform csak stabilizálta, és megoldást az 5 hektáros vitézi telkek kialakítása sem hozott.

A második világháború után új honfoglalás indult el. Ennek során 80 ezer új tanya létesült, és 250 ezerrel nőtt a tanyán élők száma. Ennek a kirajzásnak köszönhető, hogy a világháború után az ország súlyos élelmiszerhiány nélkül átvészelte a nehéz időszakot.

Az 1950-es években kezdődő erőltetett iparosítási program a mezőgazdaságból „elüldözött” munkaerőre épült. Az iparosítás és a mezőgazdaság nagyüzemi átalakítása következtében rövid idő alatt 500 ezer fővel csökkent a mezőgazdaságból élők száma. Azonban homokhátsági területek gazdálkodási szempontból speciálisak, mivel elsősorban szőlőművelésre és ültetvénygazdálkodásra alkalmasak, és így nagyüzemi módszerekkel nem művelhetők. Itt a szakszövetkezetek alakultak, melyek keretein belül a tanyai emberek maguk művelték földjeiket.

A rendszerváltás nyomán a mezőgazdaság piaci átalakulásnak egyik lényeges történést jelentette a kárpótlás, ahol tanyatulajdonosok előnyt élveztek.

Napjainkban támogatáshoz – alanyi jogú, ezen belül földalapú támogatáshoz is – csak regisztrált gazdák juthatnak. Bács-Kiskun megyében ebben az évben 28.280 a regisztrált gazdák száma. Ebből a külterületen 1.618 fő gazdálkodik, ami az összes 5,72 %-a. A megye összes regisztrált termelőjének teljes – a nem mezőgazdasági tevékenységből bejövő összegeket is tartalmazó – bevétele 160 milliárd forint. Az 1.618 külterületi gazdálkodó ennek 8,5 %-át termeli meg, 15 milliárd forintot, és gazdálkodási formájuk döntően családi gazdaság.

A földalapú támogatások nélkül 350 millió forint támogatásban részesültek a külterületen gazdálkodók, melyek zöme az állattartáshoz és a gépbeszerzéshez kötött.

Elmondható, hogy a tanyák jövője támogatás nélkül nem képzelhető el. A fejlődés alapja pedig az infrastruktúrában keresendő. Az önkormányzatok sokszor csak idegenforgalmi területként gondolnak a tanyákra, a

gazdálkodási funkciót visszaszorítják, pedig a tanyában ezen a téren is sok minden rejlik:

- A kis- és közepméretű üzemek mintái lehetnek
- Mozaikos gazdálkodást folytathatnak
- A természetvédelmi területek körül pufferzónát képezhetnek
- Biogazdaságok is kialakíthatóak
- Mód nyílhat a termelés belterületről történő kiköltöztetésére
- Életmódváltásnak is színtere lehet

De mindenképpen ki kell emelni, hogy *a tanyák jövőjének kialakításához központi segítségre is szükség van.*

VI.2. TANYAKOLLÉGIUM II. (2003. április 7.)

Gergényi Péter¹¹ – Tanya és közbiztonság

Bács-Kiskun a legtöbb tanyával rendelkező megye. Ez nagyban meghatározza a közbiztonság területén szükséges feladatokat. Kidolgozásra került egy *tanyaprogram*, melynek lényege, biztonságérzet és megfelelő biztonság alakuljon ki. A program várakozáson felül beváltotta a hozzá fűzött reményeket. *Ahol ez a program bevezetésre került, ott 7 %-kal csökkent a bűnözés. Ahol még nem vezették be a programot, ott is 15 %-kal csökkent a bűncselekmények száma.* Ez azt mutatja, hogy a bűnözők nem átmentek a szomszédos településekre, külterületi részekre, hanem elmentek a területről, illetve visszafogták magukat.

Kása István¹² – Tanyaprogram a külterületek közbiztonságának javítására

A '90-es években a bűncselekmények számának növekedésével előtérbe kerültek a bűnmegelőzési módszerek. A rendőrség szorgalmazta és segítette a vagyonvédelmi eszközök, rendszerek elterjedését. Támogatta a vagyonvédelmi szervezetek alakulását és működését. A polgárőrségek főleg a városokban, falvakban jöttek létre, így a bűnözés kiszorult a külterületekre. Emiatt jött létre a tanya akcióorozat.

2001 tavaszán a tiszakécskei regionális értekezleten fogalmazódott meg egy komplex program kidolgozásának igénye, együttműködve az önkormányzatokkal és különböző civil szervezetekkel. A leginkább fertőzött 7 település külterületén kezdődött el a *mintaprogram* kidolgozása és megvalósítása. 2001 októberében megszületett a végleges program.

Pályázatok útján biztosították, hogy az önkormányzatok és civil szervezetek bűnmegelőzés céljából pénzhez jussanak. A rendőrség vállalta a folyamatos rendőri jelenlét biztosítását, idegenrendészeti akciók lebonyolítását, a bűnügyi szolgálat bevonását és bűnmegelőzési propaganda kidolgozását. A kiválasztott 7 település közül csak kettőben működött polgárőrség, de az Országos Polgárőrség megyei szövetségével együtt a másik 5 településen is kialakították azokat. A bűnmegelőzési és áldozatvédelmi referensek közreműködésével Kecskeméten létrehozták az Áldozatvédelmi Irodát.

¹¹ rendőrfőkapitány, Bács-Kiskun Megyei Rendőrfőkapitányság

¹² rendőrkapitány, Kecskeméti Rendőrkapitányság

A program előkészítéseként 2 koordinátor bejárta a 7 település minden egyes tanyáját, és elmagyarázták az ott élőknek az együttműködés lehetőségét. A tanyaiak részéről nagy érdeklődést és nyitottságot tapasztaltak.

A rendszeres rendőri jelenlét érdekében az önkormányzatok részére egy-egy, pályázati pénzből vásárolt Lada Niva terepjáró gépkocsit biztosítottak. Majd kiosztottak 370 db programozott mobiltelefont a tanyán élő veszélyeztetett emberek között. A telefonok híváslehetőségei korlátozottak, hiszen programozott készülékekről van szó, de a készülék tulajdonosát hívni lehet.

A program hatására kimagasló eredmény született. A bűncselekmények száma 72 %-kal csökkent. A tanyaprogramtól a közösségi bűnmegelőzés erősödését is várták, amit beigazolt hogy két Bűnmegelőzési Kistérségi Társulás is alakult Kecskemét vonzáskörzetében. Az egyik Lakitelek környékén működik 5, a másik Lajosmizse környékén 6 településsel. Így a rendőrkapitányság területén 3 kistérségi társulás létezik, és ezek is segítik a közösségi bűnmegelőzés erősödését.

Kovács Anita¹³ – Hungarikumok

Nagyon fontos, hogy megtaláljuk azokat a termékeket, amelyeket a tanyavilágban is meg lehet termelni, és el is lehet azokat adni. Ilyenek lehetnek például azok a termékek, amelyek bizonyos kistájakhoz kötődnek. Az EU-ban is csak 1992. óta létezik arra lehetőség, hogy tanúsítsák a termékek eredetét, és a hamisítás ellen védelmet nyújtsanak. Magyarország 1997-ben átvette ezeket a jogi kategóriákat. A termékek besorolására 4 kategóriát alakítottak ki, ezeknek megvan a sajátos feltételrendszere.

1. Védett eredet megjelölésű termék

Alapkövetelmény, hogy *a termék előállításának minden egyes lépése egy adott területen történjen, és az alapanyagokat is onnan kell beszerezni*. A termék minőségét is a földrajzi környezet határozza meg (pl. párizsi sonka, normandiai Camambert sajt). Magyarországról ide tartozik majd pl. a makói hagyma.

2. Védett földrajzi jelzésű termék

Itt *nem kell minden lépésnek adott földrajzi területhez kötődni, elég csak egynek*. A termék előállításánál itt is szigorúan meg kell felelni a termékleírásnak (pl. skót bárányhús, nürnbergi mézeskalács, bajor sör).

Az első és második kategóriában 550 termék szerepel, és elsősorban mezőgazdasági termékek tartoznak ide. Magyarországon a Magyar Szabadalmi Hivatalnál kell kezdeményezni az eljárást, mely ugyan olyan

¹³ újságíró, televíziós szerkesztő, Budapest

lépéseket követ, mint az EU-ban. A bejelentés 100 ezer forintba kerül, de korlátlan idejű védettséget jelent.

3. *Hagyományos különleges termék*

Ha ebben a kategóriában valaki elkezd egy termék gyártását, akkor a *termékleírást követve egész Európában gyárthatják* azt (pl. Mozzarella sajt). Ezt a termékkategóriát megcélozva nagy piacot, de egyben sok versenytársat is lehet szerezni. Talán ez az oka, hogy Magyarországon egy termék sem tartozik ide annak ellenére, hogy ezen cím elnyerését az FVM pénzzel is támogatja.

4. *„Hungarikumok előszobája”*

Magyarországon 1998-tól kezdve a Agrármarketing Centrum szervezésével néprajzosok, falukutatók összegyűjtötték azt a 300 mezőgazdasági terméket, amelyek a hungarikumok előszobájának tekinthetők. Az első két kategóriában 36 termék áll az „előszobában”, s csatlakozásunkat követően az FVM kezdeményezi ezen termékek Unió általi elismerését.

Ezekre a kategóriákra csak termelői csoportok nyújthatnak be pályázatot. Azonban ma Magyarországon agrárszövetkezetek és magánszemélyek is kezdeményezhetik a felvételt. Ez az út a családi gazdaságok számára is jó lehetőség lehetne. Természetesen más családi gazdaságokkal termelői csoportot alkotva.

Dr. Rubovszky András¹⁴ – A tanya, mint hungarikum

Az Európai Unió tagság Magyarország számára turisztikai téren is a világ legnagyobb belső piacát nyitja meg. A Duna-Tisza köze, a Felső-Tisza, a Tisza vidék az európai turizmus olyan piaca, ami nem csak Európában, hanem itthon is felfedezésre vár. Európában a hegyvidékeket leszámítva nagyon kevés az olyan összefüggő terület, ahol az eredeti vegetáció él, valamint megvannak a helyi szokások, hagyományok, értékek.

Felvetődik a kérdés, hogy a magyar tanyavilág alkalmas-e hungarikumok előállítására, amelyre másodlagos megélhetést biztosító tanyai turizmust lehet alapozni. Ezt megválaszolva elmondható, hogy lehetőségeiben igen, infrastruktúra tekintetében csak kevés helyen, felkészültségében, affinitásában, vendégszeretetében pedig nem, hiszen zömében idős emberek élnek tanyán. Ez mindenképp probléma. Azonban a tanyavilágot, a zárt települési, mezőgazdasági életformát a turisztikai kínálat nem nélkülözheti.

¹⁴ idegenforgalmi szakértő, a Magyar Szállodaszövetség tiszteletbeli elnöke, Budapest

Erre a világra rá lehet építeni egy olyan hungarikumnak számító turisztikai kínálatot, ami egyedülálló Európában.

A hungarikumok, a világban jellegzetesen magyarnak elkönyvelt termékek, amelyeket a világ magyarként ismert meg, és annak is tart pl. Egri bikavér, Tokaji bor, Gyulai kolbász, Herendi porcelán, szalámi, Makói hagyma stb. Sok olyan – tanyához köthető – tárgy és eszköz, népi szokás és ünnep, gasztronómiai vagy éppen természeti sajátosság létezik, amely idegenforgalmi termékévé tehető pl. karikás ostor, hímzés, kemence, délibáb, citera, verbunkos, lakodalom, gulyás, pörkölt, halászlé, rétes, palacsinta, pálpusztai sajt stb. Csak fel kell tárni őket, és alkalmassá tenni arra, hogy különleges kínálatot jelentsenek az európai piacon. Le lehetne és kellene védeni mindezeket.

El kell hitetniünk mindenkivel, hogy a magyar tanyavilág nem csak gazdálkodási lehetőségeket rejt magában, hanem az öröm, a vendégszeretet és a magyar múlt autentikus bemutatásának a színtere lehet.

Csáki Béla¹⁵ – A Fülöpkert Bioszövetkezet bemutatása

Fülöpjakab egy 1.130 lelkes kis település Kecskemét és Kiskunfélegyháza között. A falu a megye legtanyásabb települése. A lakosok kétharmada külterületen él. A határ gyenge termőhelyi adottságokkal rendelkezik (10 aranykoronás földekkel).

Egy „megszállott” helyi asszony már a '80-as évek elején az öko-gazdálkodás gondolatával foglalkozott, és a gyakorlatban is megvalósította azt, amit nagyapjától látott. Ebből a kezdeményezésből alakult a Biokultúra Egyesület helyi csoportja, majd 1999-ben egy 16 termelőből álló szövetkezet. Ma az Egyesület 40 hektáron termel Fülöpjakabon, és összefogja a környékbeli termelőket is. A szövetkezet agrár-környezetvédelmi mintagazdaság. Szerepel a szakértői névsorban, és szakemberei megyesinten tartanak előadásokat. A továbbiakban az értékesítés jelenlegi módját szeretnék továbbfejleszteni, hiszen már most is a termékeket egybe gyűjtve próbálkoznak az eladással.

¹⁵ polgármester, a Fülöpkert Bioszövetkezet elnökhelyettese, Fülöpjakab

Agócs Bernadett¹⁶ – Önfenntartó tanyai gazdaságok modellje

A homokhátsági terület a Délalföldi Régió egy kedvezőtlen adottságú területe. Jellemző az alacsony népsűrűség, az elöregedés, a rossz víz-háztartású talajok és szélsőséges időjárási viszonyok. Mindez alapvetően meghatározza a mezőgazdasági termelést és annak jövedelmezőségét.

A Bács-Kiskun Megyei Agrárkamara ezek ismeretében indította el a Homokhátsági Speciális Vidékfejlesztési Célprogramot, ami az FVM-nél támogatására talált, és 2001-ben el is indult, majd 2002-ben kibővítve folytatódott.

2001-ben az alternatív szárazságtűrő növények termesztésére koncentráltak. 2002-ben viszont már több alprogram indult, és ezek egyike volt az önfenntartó tanyai gazdaságok programja. Elsőként munkamegbeszélésre került sor, amit a modell kidolgozása és a megvalósíthatósági tanulmány elkészítése követett. Ezután történt a modell gyakorlatba történő átültetése, a nyitott tanyák kiválasztása.

A megvalósíthatósági tanulmány az egyes tanyatípusok modelljét, az ott folyó gazdálkodást befolyásoló tényezőket és a tanyák eltartó képességét vizsgálta. Érintette ezen kívül az alternatív energiahasznosítást, az elsődleges feldolgozást és a tanyai turizmust is. A tanulmány a Kecskeméti Főiskola Kertészeti Főiskolai Karával együtt valósult meg, és három tanyatípust vizsgált:

- *Intenzív kertészeti tevékenységet folytató tanyák*
- *Ültetvénykultúrára alapozott tanyák*
- *Növénytermesztésre alapozott állattartó tanyák*

Az önfenntartó gazdaságoknál olyan növényeket kell termelni, amelyek hosszútávon biztosítják a megélhetést, az itteni körülmények között biztonsággal termeszthetők, piaci értékesítésük megoldott, környezetkímélő módon, és saját munkával előállíthatóak.

Kalkulációk szerint egy négytagú család megélhetéséhez minimálisan 3 millió forint bevétel szükséges. A 3 millió forintos jövedelem eléréséhez gyakran többlet munkaerőt kell alkalmazni, de mindenképpen úgy kell megválasztani a kultúrát, hogy az lekösse a család élőlátás kapacitását. A különböző kultúrák párosítása is lehetséges, sőt a termékek feldolgozása és helybeni értékesítése (falusi turizmus) is.

A növénytermesztésre alapozott állattartó gazdaságok esetében vizsgálták a terület állattartó képességét. Azt vették alapul, hogy a gazda a takarmányt saját szántóján termeli meg állatai számára. Így egy 27 hektáros takarmány-

¹⁶ menedzser, Bács-Kiskun Megyei Agrárkamara Kht.

termő terület egy 25 tehenes tejelő gazdaságot tud eltartani, s ez biztosítja a család megélhetését.

A program harmadik része a modell gyakorlati alkalmazása, a nyitott tanya kiválasztása. Tanyatípusonként egy-egy mintagazdaság került kiválasztásra, és erre zártkörű, meghívásos pályázat útján került sor. Tanyatípusonként 3-3 gazdaságot hívtak meg. Végül egy biogazdaság, egy növénytermesztésre alapozott állattartással foglalkozó és egy gyümölcs-termesztéssel foglalkozó gazdaságra esett a választás.

Nyitottak egy új kategóriát is, aminek keretében egy gazdaság került kiválasztásra. Ez egy tőke- és eszközhiányos, de földterülettel és elképzelésekkel rendelkező nagycsaládos gazdaság. Itt azt vizsgálják, hogy tőke-injektálással és szaktanácsadással mennyire növelhető a tanya életképessége.

A nyertes pályázók 2002-ben megvalósították fejlesztési elképzeléseiket, és ezeket ebben az évben be tudták mutatni, most zajlik az eredmények értékelése is.

Dr. Nemcsók János¹⁷ – Tervek a környezeti problémák kezelésére a Homokhátságon

A Homokhátság vízhiánya részben a belvízmentesítésekre, részben pedig szélsőségessé váló időjárási viszonyokra vezethető vissza, amelyek hatását csak fokozták a rossz vízháztartású talajok. A környezetvédelmi felvetéseket is figyelembe véve 60 db 10-200 ezer m³ víz befogadására alkalmas tározót alakítanának ki a Duna-Tisza közén ott, ahol évszázadokkal ezelőtt is 0,5-1,5 m magas víz állt. Nem a víz elvezetése, hanem felfogása a cél, és vízhiányos időszakban jelentős árkedvezménnyel lehetne ezt a gazdák számára felkínálni. A megoldást több intézménnyel együtt kell kidolgozni, és kapcsolódni kell például a szárazságtűrő növények programhoz. Ezen kívül a fejlődéshez elengedhetetlen az úthálózat javítása, és az infrastruktúra jobbítása.

A szennyvíziszap hasznosítását egy kecskeméti kísérlettel igyekeznek megoldani. Sok helyen az iszapot megsemmisítik, pedig nagyon jól komposztálható, és a mezőgazdaságban a nitrogén- és foszforműtrágyák helyett használható. Budapest környékén 60 ezer tonna kitűnő komposztált szennyvíziszap van. A Homokhátság vízmegtartó képességének javítására ezt a megújuló energiaforrást fogják felhasználni. Így helyre állítható a homoktalaj vízmegkötő képessége, és megállítható az elsavanyosodás folyamata.

¹⁷ egyetemi tanár, az Alföld felzárkóztatásáért felelős kormánybiztos, Budapest

A fenntartható fejlődés és a szelektív hulladékgyűjtés a tanyákon évszázados hagyomány. Ezekhez a gyökerekhez kell a modern programok során visszatérni.

A legelőket a legeltetés megszüntetésével, vagy az intenzív növénytermesztés bevezetésével tönkre tették. Jelenleg indul egy 1.000 hektáros program, melynek keretében 600-700 szürke marhával legeltetik le az őshonos gyepeket. A szürke marha kerge-marha kór ellenálló, és hungarikumként nagy piaci lehetőség rejlik benne. A hungarikumok vonzóak a turisták számára, akiket a nyugodt táj, a tiszta levegő is megragad ezen a vidéken.

Az Alföld és a tanyák jövőjénél szem előtt kell tartanunk a kis területet, a hungarikumokat és a nagy szellemi hozzáadott értéket. Ehhez azonban szellemi infrastruktúra-váltásra is szükség van. Az Alföldnek lesz jövője, ha a mindenkori kormányok a tovább mutató gondolatokat elfogadják és alkalmazzák.

Czakó István¹⁸ – Önkormányzat és tanyavilág – gyakorlati problémák és tennivalók a tanyavilágban I.

Kerekegyháza Kecskeméttől nyugatra található, a Homokhátság egyik legmagasabb pontján. Jelenleg 742 fő él külterületen, ami a lakosság 12 %-a.

A tanyák átalakulása és funkcióváltása Kerekegyházán is megtörtént, így többek között második otthon tanyák, turisztikai és vendégfogadásra használt tanyák és új lakó tanyák is találhatóak a vidéken.

Miután nincs tudatos állami tanyafejlesztő politika, az önkormányzat saját keretei között próbál tenni valamit a tanyák érdekében. A tanya-normatíva alapján tavaly a településre befolyó 2,8 millió forint éppen fedezte a dűlőutak téli hóeltakarítását. Szerencsére akad néhány pályázati lehetőség is: így januártól a tanyagondnoki szolgálatra lehet pályázni. Ezen kívül pályázat útján pénz szerezhető tanyavillamosításra, és a SAPARD programon keresztül mezőgazdasági utak építésére.

Kerekegyházán már az 1990-es évek közepén elkészült a *külterületi rendezési terv*. Alapvető cél volt a meglévő értékek megőrzése, és a modern világ követelményeinek való megfelelés. Egyaránt figyelembe kellett venni a természeti és kulturális értékek megőrzését és védelmét, a turizmus fenntartható fejlesztését, és a jelentős állattenyésztés – elsősorban baromfi – feltételeinek külterületen való megteremtését. Széles körű egyeztetések után születtek meg a döntések. A külterületen számos övezet került kialakításra,

¹⁸ polgármester, Kerekegyháza

és mindegyikben más a prioritás. A sokfunkciós tanyarendszerhez szükséges helyi jogalapot is megteremtették.

Tanyáról beszélve mindig szem előtt kell tartani, hogy az ott élő emberek számára milyen életminőséget lehet, kell biztosítani. Ehhez szükség van az infrastruktúra fejlesztésére, ahol a sorban a legfontosabb a villamos energia. Kerekegyháznak ebben szerencséje volt, már a rendszerváltás előtt sikerült a tanyák 80 %-át villamosítani. Fontos a közlekedési feltételek biztosítása. Itt 300 km-nyi utat kellene rendben tartani, szilárd burkolattal ellátni, aminek az önkormányzat már nem tud megfelelni. Szükséges még az egészséges ivóvíz, a hírközlés, a szemétszállítás megoldása, mely utóbbi kötelező az önkormányzatok számára. S komoly feladat a jó közbiztonság, az oktatás és az egészségügyi ellátás biztosítása is.

Alapvető fontosságú, hogy az önkormányzat felvállalja a tanyákat, az ott élők életminőségének és érdekérvényesítésének javítását. Ennek érdekében a megerősödő kistérségi társulások is sokat tehetnének. Nagy a felelőségünk abban, hogy a tanyán élő emberek ne legyenek vesztesek, s ezért tennünk is kell.

Szabó Gellért¹⁹ – Önkormányzat és tanyavilág – gyakorlati problémák és tennivalók a tanyavilágban II.

„Az igazi boldogság sohasem mögöttünk, hanem mindig előttünk áll.”
(Beethoven)

1965-ben, amikor Szentkirály első rendezési tervét készítették 24 ház állt a belterületen, pedig a településnek több mint 3.000 lakosa volt. Jelenleg 440 ház áll a belterületen, és hasonló számú a külterületen. A nem egészen 2.000 fős össznépesség 41 %-át képviseli a külterületi lakosság.

A tanyán élésnek két nagy feltétele van: az energia és az út. A villamosítás korszerűsítése és bővítése 1994-ben kezdődött, és a programot 2001-ben fejezték be. Az önkormányzati tulajdonban lévő földút-hálózat hossza 168 km, amely járhatóságának biztosítása komoly feladat. Az úthálózat burkolása is elkezdődött 2001-ben. A burkolt út nem csak azért fontos, hogy esős időben járható legyen, hanem ennek hozadéka lenne a birtokhatárok véglegessé válása. Így sok olyan bosszúság megszűnne, ami most megkeseríti a földtulajdonosok mindennapjait.

A tanyán élők biztonsága nem tartozik a kardinális problémák közé, de jótékony hatása vitathatatlan. Ennek érdekében önkormányzati társulás

¹⁹ polgármester, Szentkirály

alakult, s tanyavédelmi rendszer is működik a faluban, melynek keretében – a rendőrséggel együtt – rendszeresen meglátogatják a tanyán élőket.

A tanyán élők gazdálkodását nehezíti, hogy az adminisztráció nem tartozik a parasztemberek hétköznapijai közé. A pályázatokhoz szükséges űrlapok kitöltése számukra nehéz feladat, így sokszor nem is élnek a kínálkozó lehetőségekkel. De az is szerepet játszik, hogy a gazdák mindenekelőtt saját erejükből, nem pedig pályázatok útján kívánnak boldogulni.

A tanyai állattartásnak valószínűleg nem lesz jövője, mert a legtöbb tenyésztő nem tud megfelelni a magas minőségi követelményeknek. Másrészt az alacsony felvásárlási árak pecsételik meg az állattartás sorsát.

Jó lenne, ha a konferencia nem csak pusztába kiáltó szó lenne, hanem eljutna ez a szó azokhoz, akik segíthetnek a tanyák megmentésében. **A szubszidiaritás nem csak azt jelenti, hogy adott szinten oldják meg a problémákat, hanem azt is, hogy segítséget biztosítanak ahhoz, hogy az adott szinten meg tudják oldani a problémákat.**

Hozzászólás: Ferenczi Gabriella²⁰

A Tanyakollégium lehetőséget teremt a tanyán élők számára ahhoz, hogy nyissanak a külvilág felé, és ne érezzék magukat annyira elszigeteltnek. De ez az elszigeteltség konzerválta számunkra a magyar paraszti életmód értékeit. Azokat, amelyek a mai világban egyre kevésbé fellelhetők.

A tanyai élet rengeteg hátránnyal jár. Mindenki az időjárás viszontagságaira, a rossz utakra, az elszigeteltségre panaszkodott. Azonban az elszigeteltség olyan értékeket is konzervált, amelyek a mai világban egyre kevésbé fellelhetők.

A tanyasiak élete nap-nap utáni küzdelem, de ennek ellenére nem hagynák el otthonukat. A tanyán élők friss gondolkodásúak és bizakodóak. Hamar feloldódik zárkózottságuk és bizalmatlanságuk, amint észreveszik, hogy problémáik komolyan érdeklik a látogatót.

A tanyák ebben a formában nem fognak fennmaradni. Ezt az ott élők is tudják. Az idő, a társadalom, a politika elhaladt mellettük. Az eddig megélhetést szolgáló tanya átadja a helyét a pihenésnek, turizmusnak, a külföldi tulajdonosoknak, átalakulnak hobbitanyákká. Míg a tanyák egy része felzárkózik a globalizált világhoz, addig az igazi, kis magyar tanyákon olyan értékeket képviselő emberek élnek (sokszor már csak egyedül), akiktől

²⁰ Szent István Egyetem hallgatója

mi még nagyon sokat tanulhatunk: kitartást, akaraterőt, szívósságot, emberséget.

Segítséget kéne nyújtani abban, hogy se az idősek, se a fiatalok ne hagyják el a tanyát. Segítségre van szükségük annak érdekében is, hogy az elkövetkezendő időket úgy vészeljék át, hogy ne adják fel értékeiket, kultúrájukat, saját szabad életüket. Célunkká válhat, hogy felhívjuk a magyar társadalom figyelmét arra, hogy a tanyai életforma szorosan hozzátartozik Magyarország arculatához, értékrendjéhez.

VI.3. TANYAKOLLÉGIUM III. (2003. szeptember 26.)

Dr. Csatári Bálint²¹ – A Tanyakollégium főbb kutatási eredményei

Az államszocializmus tanya- és vidékfejlesztési politikája – a szocialista „3 T”: tiltás, tűrés, támogatás – *nagy hatást gyakorolt a tájra*. A teljes építési tilalmat csak 1986-ban oldották fel. A megtűrés időszakában tartósan fennmaradó tanyás térségeket lehetett kijelölni, ahol felújítást is végeztek. A támogatás pedig a háztáji gazdálkodás szocializmus alatti kibontakozása után volt megfigyelhető, amikor alkalmanként még támogatásban is részesült a tanyai gazda. A Nemzeti Parkok szervezése is segített tanyás területek fennmaradásában, hiszen sok tanya így új funkciót kapott.

A tanyak életében és fennmaradásában természeti, társadalmi és infrastrukturális tényezők is nagy szerepet kapnak. Nagyon fontos természeti tényező a homok és a víz. Sajnos a nagyüzemek után megmaradt parlagterületek nagy méreteket öltenek, és az ismételt futóhomokosodás lehetősége is fennáll. Kiemelkedő infrastrukturális tényező a villamosítás, mely a nagyüzemekhez kötődött. Azonban az alapinfrastruktúra biztosítása állami feladat minden magyar állampolgár számára.

A tanyákon új funkciók jelentek meg. Ilyenek például a második otthon tanya, a lovas tanya vagy az üdülőtanya. Ha ezek az új funkciójú tanyak a tanyai térben rendezetten, ahhoz igazodva jelennek meg, akkor abban nekik helyük van. Azonban feltűnnek oda nem illő épületek. Ilyenek azok az új tanyak, ahol kastélyszerű házakat emelnek, és egymáshoz túl közel alakítják ki a portákat. Így saját maguk szorítják korlátok közé, és fosztják meg magukat a tanyai lét előnyeitől. Megjelentek a lumpen tanyak is, ahova azok költöznek, akik máshol nem tudnak megélni.

A mai fenntartható fejlődésben a tanya az ökológiai gazdálkodás alaptényezője lehet, ezért a gazdálkodásban is fontos helyet kellene kapnia.

A tanya illeszkedése az európai vidékfejlesztésbe:

- Okszerű természetvédelem nem képzelhető el nélküle
- A fenntartható, és részben extenzív fokgazdálkodás mintaterülete lehetne
- Lakott és ápolt tájat biztosítana, ami az egész társadalom érdeke

Az európai vidék átalakulásának – mely 40 esztendő telt igénybe – különböző lépcsőfokai voltak: a mezőgazdaság átalakulása, a vidéki infrastruktúra fejlődése, természetvédelem, fenntartható vidékfejlesztés és

²¹ intézetigazgató, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét

egy általános megújulás. Ezen lépcsőfokok Magyarországon sem kerülhetők meg.

Régen létezett a megyei tanyapolitika, tanyai referensek voltak. Fontos lenne, hogy újra szervezeti keretet biztosítsanak a tanyás önkormányzatoknak.

Csak akkor van jövője a tanyáknak, ha a magyar társadalom értéknek itéli őket, és szolidáris az ott élőkkel szemben.

Nógrádi Zoltán²² – A mórahalmai tanyaprogramok tanulságai

„A kinyújtott kezet csak megfogni érdemes, elengedni vétek, ellökni átok, az egymásba simuló kezek azok, amelyek összetartják a világot.”

A Mórahalmai Kistérség 45.000 lakosának 43 %-a él külterületen. A Mórahalom központú Homokháti Kistérség 15 településén a közelmúltban egy olyan nagyszabású felmérés készült, amely során 10 ezer tanyát kerestek fel. A vizsgálatot elsősorban nem tudományos motiváció vezérelte, hanem az a vágy, hogy megértsék az ott élő embereket.

A felmérés eredményeként két csoportot határoztak meg a segítségnyújtás módja szerint.

1. **Szociális réteg:** *bizonyítani kell a számukra, hogy vannak perspektíváik, és mindenféle segítséget biztosítani kell a számukra.*
2. **Önfejlesztő réteg:** *ők megfogalmazzák céljaikat, de várják a külső segítséget a megvalósítás érdekében.*

Nagyon nagy a két csoport közötti átmeneti réteg.

Nagy hangsúly került a szomszédsági és közösségi kapcsolatok felmérésére. Nem nélkülözhető azoknak a kapcsolatoknak az ismerete, amelyek segítségével közösségein keresztül lehet megszólítani az embereket. *A tanyai emberekben nagyon erős a közösségi kapcsolatokra való motiváltság, és ezekre programokat lehet építeni, komolyan lehet alapozni.*

Mórahalom környéki tanyavilágra *pozitív vándorlási egyenleg* jellemző. Az új tanyai lakosságon belül meg kell különböztetni a hazai és a határon túlról beköltöző lakosságot. Az utóbbi nagy részét erdélyi és vajdasági emberek teszik ki. Ők is hamar beilleszkedtek és rájöttek, hogy a kapcsolatrendszer nagyon fontos a fennmaradáshoz.

Az idők felmérése a *tanyagondnoki rendszer fejlesztése, az intézményesített ellátás megszervezése* miatt volt fontos, a gyermekeké pedig

²² országgyűlési képviselő, a „Homokháti” Önkormányzatok Területfejlesztési Társulása elnöke, Mórahalom polgármestere

a tanyai gyermekjóléti, gyermekvédelmi kérdések feltárása következtében kapott hangsúlyt.

A tanyavilágnak két alapvető jellemzője van: térbeli elkülönülés és társadalmi összetartozás. A térbeli elkülönülés a fizikai elhelyezkedésből adódik. Talán emiatt is a társadalmi összetartozás, a civil szerveződések, és a kapcsolatok nagyon jelentősek.

A mezőgazdasági integráció, illetve a közösségi támogatásokon keresztül megvalósuló támogatások szintjétől függ, hogy a tanyai életforma sikeres vagy sikertelen lesz. A tanyán élők egzisztenciája, jövője egyértelműen összefügg a földkérdéssel és más agrárágazati viszonyokkal. A zöldség-gyümölcs ágazat jelentős a Homokhátságon. Ha ennek van perspektívája, akkor a tanyáknak is van.

A tanyai népesség munkahelyi és egzisztenciális lehetőségeit vizsgálva elmondható, hogy *iskolázottsága sokkal alacsonyabb, mint a belterületi lakosságé.* Általában alapfokú végzettséggel, vagy még azzal sem rendelkeznek, és csupán ¼-ük rendelkezik állandó munkahellyel, akik közül sokan ingáznak. A maradék ¾ rész csak a tanyai gazdálkodásra alapozhat. *A munkahely hiánya és a közlekedési viszonyok rapszodikus volta a végzettségbeli hiányosságokkal együtt sokszor kilátástalan helyzetet teremtenek családokon belül,* és ez főleg a gyermekvállalásban jelent óriási problémát.

Megjelent egy új csoport is, a *tanyabérlők* csoportja. Ők kocsit és kvartéjért művelik a tanyai birokot. Nagyon rossz anyagi helyzetben vannak. Velük mindenképpen számolni kell, de sokszor közösségi szinten is nehéz segíteni rajtuk, hiszen gyakran nem is magyar állampolgárok.

Az infrastruktúra kérdésével kapcsolatban ki kell emelni, hogy nagyon lényeges a vonalas infrastruktúra hálózata (út, elektromosság, gáz stb.), mely nélkül nincs fejlődés. *Amennyiben nem tudunk egy területet infrastruktúrával feltárni, elveszítjük ottani erőforrásainkat, s szinte „leradírozhatjuk” ezeket a területeket a térképről.* Országunk nem olyan nagy és gazdag, hogy ezt megengedhessük magunknak.

Az infrastruktúra fejlesztésével az elnéptelenedést és a táj erőforrásainak elvesztését meg lehet akadályozni. Kiemelendő a dűlőutak, az egészséges ivóvíz és a villamosítás kérdése.

Az önkormányzati hatáskörök nagyon fontosak a külterületi infrastruktúra fejlesztés területén. Ilyen a külterületi rendezési terv, illetve más helyi rendeletek.

A tanyagondnoki szolgálat terén egy modell értékű megoldást sikerült kidolgozni. A tanyafelelősségi rendszer bevezetésével a szomszédsági,

közösségi kapcsolatok erősítése a cél. A tanyafelelősök olyan önkéntesek, akik maguk is tanyán élnek, és akikre a szomszédsági kapcsolatok révén 10-15 időst, illetve tanyát rá lehet bízni. A tanyafelelősöket látják el olyan telekommunikációs eszközökkel, melyekkel közvetíteni tudják az aktuális problémákat, segítve ezzel a tanyagondnok munkáját.

A tanyai ellátórendszerhez tartozik a tanyai képviselőtestület intézménye. Négyévente a tanyai kerület összehívásával demokratikus úton két képviselőt választanak az adott kerület tanyai lakói. Az így összeálló testület a rendes képviselőtestülethez hasonlóan rendszeresen ülésezik, megállapításait eljuttatják az önkormányzati képviselőtestülethez, és kérik ezek megvalósítását. Ebben segíti őket a tanyai újság, mely negyedévente ingyenesen jelenik meg. Ezen kívül létezik egy alapítvány, mely a tanyai gyermeknevelést igyekszik könnyíteni azzal, hogy segítséget nyújt azok számára, akik a szociális ellátórendszerből kiesnek.

A 10 ezer tanyából a Homokháti Kistérségben 1.200 tanyában élnek gyermekek, és többségük napi 3-5 km-t tesz meg az iskolába. *A gyermekeket érintő legnagyobb problémák a következők: elszigeteltség, ingerszegény környezet, a tanya szocializációs környezete, és esetleg a rossz szülői minták, melyek a tanyán való életmódhoz kötődnek.* A hátrányok sokszor mentális problémákban jelentkeznek, de nem ritkák a fizikai problémák sem. A kistérségben a gyermekek 38 %-a él tanyán, ugyanakkor a gyermekjóléti alapellátásba vett gyermekek 72 %-a, a védelemben vett gyerekek 82 %-a, s a családból kiemelték 88 %-a tanyai gyermek.

Fejlesztés alatt áll a szövetkezeti-, és indul a Klebelsberg program. Létrejötték a teleknyuhók, támogatást élveznek a civil szervezetek. Fontos cél a közbiztonság javítása, aminek érdekében működik a jelzőrendszeres idősgondozás és a „Szomszédokért, egymásért” mozgalom. Megszületett az épített és természeti örökségre vonatkozó önkormányzati kataszter is. De mindezek nem helyettesíthetik azt a közösségi odafigyelést, amit az Országgyűlés jogszabályalkotó munkája révén megtehet: *meg kellene alkotni a tanyatörvényt.*

Alapvető fontosságú, hogy ne csak szociális és családügyi problémaként jelenjen meg a tanya, hanem úgy is, mint fejlesztési és szabályozási kérdés. Ezen kívül ellátási programokat kell kidolgozni. Ezt a hármast egyben, s az ágazati eszközöket komplex módon kell kezelni.

„Elbocsátalak, legyél vezető, vezess! Rád bízok minden embert egyenként, de tudd, hogy elszámolnod kell majd mindegyikőjük sorsával. Adj inni nekik, adj nekik ételt, adj nekik ruhát, és soha ne engedd meg magadnak, hogy bármelyikőjük is elveszen a sötétségben.” (Hamvas Béla)

Dr. Andrásfalvi Bertalan²³ – A tanyatörténet néprajzi megközelítése

A történelem során minden népnek kialakult egy jelképe, szimbóluma. A magyarság képéhez – különösen Nyugat-Európában – hozzátartozik a puszta képe. Ez a puszta a szemünk láttára, a történelemben jött létre, s a tanya a puszta felszámolása, a puszta vége.

Amikor a honfoglalók több hullámban megszállták az országot, az egész területen nagyjából azonos sűrűségű településhálózat alakult ki. Nemzetiségi, rokonsági kapcsolatokra épülő kis falvak sorakoztak ezen a területen. Azonban a XVIII. századra megyéni területeken már csak alig néhány tucat települést találunk.

A *pusztásodás* folyamatát a törökök csak befejezték, mert az már a tatárjárás idején, sőt azelőtt elkezdődött. A feudális nagyurak harcában sok helyen több falu pusztult el, mint a tatárjárásban. A létbiztonság hiánya és a földesúri önkény elől a nagyobb városokban kerestek menedéket az emberek.

Elpusztultak a kis létszámú falvak és létrejött a puszta. A lakatlanlanná válással és a legeltetéssel elindult a pusztásodás, a fátlanodás. Ez a lakatlan puszta (a maga elhagyatottságával) válik szinte romantikus jelképpé az egész magyarság számára. A magyarság képe Petőfi költészetével így megy nyugatra, és nagyon erőteljessé válva áramlik bele a nyugati köztudatba.

A földesurak Mária Terézia idején az úrbéri rendezésben elvitatták a magyar jobbágytól a közös használatú területeket, köztük a vizeket, ahol vízrendezést hajtottak végre, majorságokat hoztak létre. Ha telepítettek is embereket a pusztára, nem adtak nekik telekjogot, így létrejött az az agrárproletariátus, amelyik kezdetben a jobbágyságnál jobb körülmények között dohányt termelt a földesúr részére. De ezt nem jobbágytelkeken tette. Ezért 1848-49-ben semmisé vált a földhöz való joguk és földönfutókká lettek. Ez az a réteg, amelyik kénytelenségből, azért, hogy ne pusztuljon éhen, megy és meghódítja a sivár, tönkretett, agyonlegeltetett, futóhomokká vált pusztát, és létrehozza az első tanyákat.

A teljesen kisémmizett, lakóhelyükről kiűzött egykori dohánykertészek 30-40 %-át tették ki a tanyasiaknak. A másik 30-40 %-ot a törpebirtokosok adták, akik megváltak falu melletti földjeiktől, és a háromszor, négyszer akkora sívó homokon próbáltak boldogulni.

Ezáltal létrejött a saját maga 10-15-20 holdjára települő telepes, aki a korábbi társadalmi élettől teljesen eltérő, elzárt életbe kezdett. Ez teljesen idegen az emberi természettől. Az elaprózottság szemben áll a falu-

²³ néprajzkutató, egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem

közösséggel, annak megtartó erejével. Ezt abból mérhetjük le, hogy nagy igény támad a tanyai lakosságban arra, hogy közösséget alkosson. Előbb alakulnak a tanyavilágban olvasóköri és egyesületi, mint az anyavárosban.

Az igények változásával egy pusztai megélhetést biztosító földdarabon fennmaradni ma már nem lehet. A XXI. században meg kell keresni a tanyavilág fennmaradásának a lehetőségeit. Ebben nagyon fontos a társadalmi szolidaritás, amikor a tanyák ügye nem csak a tanyákon nyomorgóké, hanem az egész országnak lesz.

Referátum: Vass Csaba²⁴

A tanyai emberek legfőbb tulajdonsága az egyszerűség. Ez az önmagában kiforrott, de egyszerű szemlélet segíti őket abban, hogy „túléljenek”.

Ahogy egy ember személyisége sok-sok tulajdonságból áll, úgy egy ország képe, személyisége is sok motívumból tevődik össze. Ilyen motívum a tanyavilág is, mely a sajátját teszi hozzá az egészhez azért, hogy gazdagítsa az egészet.

A tanyák megmentése az egyoldalú, esetleges beavatkozások helyett több szempontot egyidejűleg figyelembe vevő, s ezáltal összetett eredményekkel kecsegtető beruházásokat igényel. Azonban a helyesen megválasztott programok mellett legalább olyan fontos a lelkesedés, az elkötelezettség és a szakértelem, amely a siker garanciája.

Referátum: Zsebők Zsigmond²⁵

„A tanyagazdálkodás, mint alternatív megélhetési forma” címmel készült OTDK dolgozatunkban olyan megélhetési forma után kutattunk, amely rentábilis és megtérülő a gazdák számára. Tiszakécskén végezett kutatás során 152 tanyát mértünk fel, és kérdőíveink feldolgozásából születtek eredményeink, melyek alapján megfogalmaztuk javaslatunkat.

Lényeges lenne, hogy a tanyasiakban kialakuljon egy erős identitástudat, hogy büszkék legyenek arra, hogy ők tanyán élnek. Jelentős szerepe lenne a HÍR (Hagyományok – Ízek – Régiók) programba való bekapcsolódásnak. A magyar HÍR gyűjteményben megtalálható 300 termék később eredetvédelmet kaphat, a tanúsítási rendszer után pedig jogi védelmet élvezhet, ráadásul a Strukturális Alapokból a termelők támogatásra is számíthatnak. Lehetőséget kínál a SAPARD program is. Igaz, hogy ehhez 25 % önerő

²⁴ a Szent István Egyetem hallgatója

²⁵ a Szent István Egyetem hallgatója

szükséges, de ha néhány tanya csak kis mértékben is összefogna, akkor lehetőségük lenne pályázni.

További javaslatok:

- Alapvető infrastrukturális fejlesztés a tanyavilágban
- Mezőgazdasági termékekre épülő feldolgozóipar meghonosítása
- A tanyai mezőgazdaság jövedelmezőségi viszonyinak kiszámíthatóbbá tétele az egyéni gazdálkodás keretein belül
- Magántulajdonon alapuló, laza szövetkezeti rendszerek létrehozása önkéntes alapon
- A HÍR programba illeszkedő termékek, és élelmiszeripari termékek támogatása, szakmai segítése
- Továbbképzések, átképzések

Dr. Balogh László²⁶ – Bács-Kiskun megye tanyás térségeinek múltja, jelene és jövője

A tanyakérdés sorskérdés. Ezért kell felelősségteljesen gondolkodnunk és cselekednünk.

A tanya múltját illetően Bács-Kiskun megyében 5 szakaszt szoktunk megkülönböztetni.

1. A XVIII. század második felétől a XIX. század közepéig tart. Ekkor a külterjes állattartást felváltotta a belterjes gazdálkodás és a gyümölcs-termesztés. A külterületen csak ideiglenesen laktak, így a tanya a város tartozéka volt.
2. A tanyarendszer klasszikus kiépülésének a szakasza, ami a XIX. század második felére tehető. Ekkor történt a népesség nagyarányú kirajzása, amit a homoktalajok felértékelődése és a szőlőkultúra felvirágzása segített.
3. XX. század első fele: megjelent a kisbirtok. Bekövetkezett a gyümölcskultúra konjunktúrája, új termelési technikák jelentek meg a tanyán és saját értékesítési hálózat épült ki. Elkezdődött a tanyai iskolaépítési program. Fejlődő szakasza ez a tanyák történetének.
4. Ez a szakasz megközelítően 1940-től 1960-ig tart. A földosztás után még prosperál a tanya, még közel ¼ millió ember él tanyán. Ezt követően viszonylag gyors hanyatlás következett be, amiben a termelőszövetkezetek létrehozása és az építési tilalom nagy szerepet játszott.

²⁶ országgyűlési képviselő, Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés elnöke

5. Az 1970-80-as években pozitívabb tanyapolitikát folytattak. A Homokhátságon kialakultak a szakszövetkezetek, amelyek egyfajta anyagi biztonságot is nyújtottak a tanyán élőknek, s az idős emberek szociális ellátását is biztosították. A megye tanyái ekkor jelentős mértékben fejlődtek.

A megye tanyákhöz fűződő viszonya kétségtelen volt. A központi politikához való igazodás miatt 1986-ig érvényben volt a külterületi építési tilalom, ugyanakkor a '70-es években 30 településen 82 tanya térséget alakítottak ki. Ezeket egyedi mentességgel építeni is lehetett.

A rendszerváltást követően új elemek kerültek a tanya kérdésbe. Kialakult a föld magántulajdonán alapuló termelés, ami átrendezte a tanyaikat is. Csak az életképes tanyai gazdaságok tudtak megkapaszkodni, de azok se könnyen.

Sok tanya élők komoly veszélybe kerültek, hiszen sokan nem tudták felvállalni a villamosításhoz szükséges önerőt. A Megyei Önkormányzat segítette a villamosítást, és 1.845 tanya támogatott abban, hogy áramhoz jussanak.

A jelen adatai lassú elöregedést, és elvándorlást mutatnak, bár néhány helyen megfigyelhető a visszaáramlás is.

A jelen problémái:

- A tanyai emberek politikai érdekérvényesítése nagyon gyenge.
- Megszűntek a tanyai iskolák. A faluba és városba járó gyerekek pedig már nem akarnak a tanyaára visszamenni.
- A motorizáció miatt is könnyebb manapság elmenni innen.
- A bűnözés is fenyegető veszély, ami Kunszentmiklós és Kunbaracs környékén a legmagasabb. A bűnözés elriasztja innen az embereket.
- Sok az elöregedő tanya.
- A lakóépületek nagy része lerobbant.
- Új funkciók jelennek meg.

Viszont előny, hogy a tanyai háztartások 50 %-ában van gépkocsi és mobiltelefon.

Cél, hogy meg lehessen tartani azt, ami arra érdemes, és meg lehessen változtatni azt, amit lehet. *A tanya több mint a gazdálkodás helyszíne, ez egy életforma. A tanyai kultúra lehet értékes, megőrzendő hungarikum, a tanya lehet a turisztika, a csend, a pihenés helyszíne, a biogazdálkodás tere, vagy olyan tér, ahol természetvédelmi kuriózumok találhatóak.*

A tanya 250 éves történelme azt bizonyítja, hogy a tanya életképes. Azonban a tanya jövő gazdasági szerepéhez elengedhetetlen, egy komplex agrárstratégia megléte. Ha a tanya azt termel, amire a hazai és az

EU-s piacokon szükség van, akkor ehhez meg kell kapnia a szükséges állami támogatásokat (mind a gazdálkodásához, mind az egyéb életfeltételeihez is). A homokhátsági vízpótlás kérdésének megoldása ehhez szintén fontos.

A jövő ellentmondásos, de egy biztos, marad a tanya. Az, hogy hogyan, ehhez kell egy pártállástól független összefogás. Erősíteni kell a farmtanyákat. A biogazdálkodással foglalkozó tanyák számára piacot kell teremteni, támogatni kéne az önellátást, a kiegészítő jövedelemhez jutást. Mindehhez speciális hitelekre lenne szükség. Tradicionális gazdálkodási modellek éledhetnének újjá, s ehhez tanyás kistérségi programok nyújthatnának segítséget. Fontos, hogy folytatódjon a tanyavillamosítás, és szükséges a posta, a telefon és a kommunikáció ügye. Ezen kívül ki kell dolgozni egy szociális stratégiát azok számára, akik már nem tudnak elköltözni, de emberi módon szeretnének élni. A falugondnoki rendszert kéne bővíteni, és a szociális szolgálatot kiterjeszteni.

Dr. Magda Sándor²⁷ – Agrárpolitika – Tanyapolitika

Ha azt mondjuk, hogy a mezőgazdaságban 30 %-kal többet kell dolgozni ahhoz, hogy ugyanazt a jövedelmet megkapjuk, amit az iparban, akkor a tanyák esetében ehhez még 20 %-ot hozzá kell tenni.

A tanya egy sokarcú települési, gazdasági és társadalmi képződmény, melynek jövőjét elsődlegesen az biztosíthatja, ha a modern, környezetkímélő agrártermelés egyik dinamikus központjává válik. A kizárólag saját szükségletre termelő tanyák el fognak halni. A leszakadó rétegek a tanyán sem a falusi, sem a városi életformát nem találják meg. S ahol a lumpen elemek megjelennek, ott pusztulásnak indulnak a tanyák.

A tanyáknak kétféle jövője lehet:

1. *Tájfenntartás és ökotermelés, mezőgazdasági hasznosítás*
2. *Modern, vidéki, romantikus élet színterei (főként városiak és külföldiek számára)*

Az agrártermelés szempontjait figyelembe véve az 5 hektárnál kisebb területtel rendelkező (gazdálkodó) tanyák számára csak a túlélés lehet a cél. *A családi gazdálkodás feltétele 100 hektárban határozható meg.* Ez a méret lenne az, amelyik könnyen kezelhető, és a hosszú távú modern gazdálkodásnak adná meg a lehetőséget. Fontos, hogy a gazdálkodó fiatalokat segítsék (pl. a Nemzeti Földalapon keresztül), hogy megfelelő nagyságú területtel rendelkezzenek.

²⁷ országgyűlési képviselő, a Parlament Mezőgazdasági Bizottságának elnöke, a Szent István Egyetem egyetemi tanára, Gyöngyös

Az agrárium 500-600 hektárral nem tud mit kezdeni. Jó lenne, ha ezeken a területeken is zöldségtermesztésben és a hagyományos erdőben, energiaerdőben gondolkodnánk. *A tanyák számára beruházás- és területigénye miatt a szántóföldi termesztés nem alternatíva. Sokkal inkább a zöldség- és gyümölcsstermesztés kínál lehetőségeket. A termesztésre nem alkalmas területeken az erdőtelepítés kerülhet előtérbe.*

A vidéken minden jobb lenne annál, mint ami most van: 400-500 ezer hektárt nem hasznosítunk. Az eluralkodott parlagfű olyan nagyságú kiadásokat igényel, amiket ha ezen területek hasznosítására fordítanánk (akár legelőterület kialakítására), akkor nem kellene beszélnünk a parlagfű-irtás költségeiről. Az élhető környezethez az is hozzátartozik, hogy a területünket úgy hasznosítsuk, hogy minden káros következménytől meg tudjuk azt szabadítani.

Szekcióbeszélgetéseket bevezető előadások:

Dr. Molnár Melinda²⁸ – A tanya, mint település

A tanya egy összetett társadalmi, gazdasági, települési szerkezet. Talán éppen az összetettség miatt fogalma nem kellően tisztázott. Probléma az anyatelepüléshez fűződő viszony megítélése, de probléma az is, hogy a ma használatos fogalom teljes egészében a mezőgazdasághoz kötődik, pedig a tanya funkcionálisan egyre inkább átalakul.

A szekció két dologra igyekszik fókuszálni. Az egyik a tanya-anyatelepülés kapcsolat, illetve az ezzel kapcsolatos problémák, a másik pedig a tanya, mint sajátos településelem.

Minden, az anyatelepülést érintő változás hatással volt és van a tanyákra. Az anyatelepülésen átalakult megélhetési feltételek éppúgy, mint az anyatelepülés megváltozott értéktartalma. Probléma forrása az önkormányzatiság kérdése is: az önkormányzatok megkapták a döntési kompetenciát bizonyos feladatokra, ugyanakkor forrásszegények. Ez a tanyákra vetítve azt jelenti, hogy állandósulnak a problémák.

Három komoly súrlódási felületet emelhetők ki: infrastruktúra, szociális ellátás, közbiztonság. Azonban mivel a különböző településeken egyes problémák más-más hangsúllyal jelentkeznek, ezért *nagyon nehéz egységes külterületi programtervet megfogalmazni*. Még nehezebb ezt térségi dimenzióban megtenni. Márpedig a tanyakonferenciának az is fontos célja, hogy megfogalmazza, mi az, ami lokális feladat, mi az, ami térségi, és mi az, ami regionális feladat lesz.

²⁸ egyetemi adjunktus, Szent István Egyetem, Gödöllő

A tanya, mint települeselem vizsgálata abból indul ki, hogy a tanyák még hordoznak értékeket. Azonban két probléma kiemelését érdemel. Az egyik az idegen tájépítészeti és idegen tájhasznosítási módok megjelenése. A másik, hogy a tanyák különböző hasznosítási módjai miatt egy település külterületén különböző haszonvételre berendezkedett tanyák kerülnek egymás mellé, ami az együttélés eddig nem ismert konfliktusait fogja eredményezni.

A szekció ezekkel a problémákkal foglalkozva hozzájárulhat ahhoz a javaslattervezet, ami a tanyák jövőjéért születik a tanyakonferencia keretei között.

Bartos Mónika²⁹ – A tanyai gazdálkodás

Az Európai Unió csatlakozás komoly kihívást jelent a magyar mezőgazdaság számára. A gazdák egzisztenciája komoly veszélybe kerülhet, ha nem lesznek képesek az új követelményeknek megfelelő versenyképes gazdálkodást folytatni. A tanyai gazdák talán a legkiszolgáltatottabbak, hiszen sok esetben információs, infrastrukturális és gazdasági-társadalmi hátrányban vannak a többi termelőhöz képest.

Annak ellenére, hogy mára a hagyományos tanyavilág megszűnt, illetve átalakult, a tanyai ember életéhez szorosan kapcsolódik a mezőgazdaság. Még akkor is, ha például a kiskunsági tanyáknak csupán negyedén folytatnak a család megélhetését biztosító gazdálkodást.

Kripner Veronikával Bugacon és Bugacpusztaházán folytatott kutatómunka eredményei alapján a mezőgazdasági tanyák körülbelül 1/3-a önellátó. Jelentős a lakótanyák aránya, és növekszik a hobbitanyák száma is. Ez is mutatja, hogy *fokozatosan megváltozik a tanya eddigi gazdasági funkciója*, és ezzel együtt megváltozik az a sokszínű, minden darabjában egyedi életér és gazdálkodási környezet is, amit a tanya fogalom takar.

A tanya a legtökéletesebb gazdálkodási egység. Élettér, munkahely, gazdálkodási környezet egyben. S mint ilyen, az optimális földhasználat, a tájképbe illő gazdálkodás, és a természeti-társadalmi értékek megőrzője lehet, s kell is, hogy az legyen. Komplexitásából fakad, hogy sokféle tevékenység, funkció megvalósítására alkalmas, s kicsiben a multifunkcionális mezőgazdaság modellje is lehet.

Azonban ahhoz, hogy válaszokat keressünk a megoldandó kérdésekre tisztában kell lennünk azokkal a tényekkel, amelyekre alapozhatunk, amik befolyásolják a problémák megoldását. A jövő szempontjából előnyt

²⁹ doktorandusz, Szent István Egyetem, Gödöllő

jelenthet a tanyai gazdák tapasztalata, speciális tudása, küzdeni akarása, racionalitása és az értékek megőrzésének képessége, amelyre lehet építeni. Ezzel szemben hátrányként említhető az információhiány, az infrastruktúra hiányosságai, az alacsony képzettség, a gyenge természeti adottságok, a vízhiány, a kis birtoknagyság, a szövetkezetekkel és társulásokkal szembeni fenntartások, a tőke és eszközhiány, az Uniós kérdésekben való tájékozatlanság stb.

Azonban a tények mellett fontos eltűnődni azon is, hogy milyen lehetőségek, és milyen veszélyek állnak a tanyai gazdálkodók előtt. Ezért lehetőség szerint érdemes a közös eszmecsere során érinteni és megvitatni a következőket: kiszolgáltatottság; információs, infrastrukturális, társadalmi-gazdasági hátrány; TÉSZ-ek; hungarikumok; őshonos állatok; bio-gazdálkodás; öntözés; pályázatok, támogatások; SAPARD; agrár-környezetvédelem; öfenntartó tanyai gazdaságok modellje; szárazságtűrő növények; lehetséges ágazatok; feldolgozás stb.

Kiss Attila³⁰ – A tanyás terek tervezése

Az, hogy mit is takar(na) a „tanyás terek tervezése” fogalom, *meglehetősen tisztázatlan*. Ugyan születtek külterületi rendezési tervek, de ezek csak a tájhasználatot és az építési tevékenységet próbálták szabályozni. Folyt már vita arról is, hogy milyen az ideális tanyai lakóépület típus, azonban a probléma elméleti szinten maradt. A tanyákkal úgy, mint egy összetett természeti, gazdasági, társadalmi és települési tér csak nagyon kevesen, s ők is csak érintőlegesen foglalkoztak.

Miután a tanyás tér geográfiai modellje – lényegét tekintve – ugyanúgy a négy nagy településalakító szféra (természet, társadalom, gazdaság, valamint műszaki és humán infrastruktúra) egymásra hatásából épül fel, mint a sokat kutatott és elemzett városi tereké, *tanulságos analógia vonható a korábban problémákkal küzdő, de mára megújult (revitalizált) városnegyedek, valamint a tanyás terek között*.

A gondosan előkészített és levezényelt városrevitalizációkra ott van szükség, ahol a fizikai és társadalmi leépülés olyan mértékű, hogy a terület megújulására külső beavatkozás nélkül már nincs esély. A revitalizáció révén az említett településalkotó szférák felbomlott egyensúlya visszaállítható. Erről számos példa tanúskodik hazai viszonyok között is.

A revitalizáció bonyolult folyamatának alapja az, hogy megpróbál a területnek valamilyen módon ismét vonzó arculatot adni. Ennek az új

³⁰ tudományos segédmunkatárs, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét

arculatnak pedig az egyik legfontosabb vonása éppen az adott hely kihangsúlyozott történetisége és egyedisége.

A tanyás tereken is nyilvánvalók a fizikai és társadalmi leépülés válságjelei. Ennek fő oka, hogy az elmúlt fél évszázadban az egész tanyavilág kényszerpályán mozgott. Hasonlóan, mint számos, évtizedekig építés tilalommal sújtott városi lakónegyed egy lakótelep fenyegető árnyékában. Igaz ugyan, hogy az elmúlt 15 évben a tanyavilágban is kiszélesedtek a lehetőségek, de ez csak annyit ért, mintha egy béna embert azzal bízgatnának, hogy most már nyugodtan futhat, senki nem tiltja. Így csak a tanyavilág kétarcúsága, területi differenciálódása fokozódott. A nagyobb városok körül kibontakozó szuburbanizációs folyamatok hatására a városi lakosság veszi birtokba a tanyás területet, és saját igényei szerint át is alakítja azt. A városoktól távol azonban még mindig a pusztulás a jellemző, s csak egy köztes terület az, ahol a tanya, mint valódi életforma létezik.

Amint egy városrevitalizáció sem spontán folyamat, úgy *a tanyavilágot sem szabadna magára hagyni*, s amint a városrehabilitáció sem pusztán a kandeláberek cseréjét jelenti, úgy *a tanyavilágban sem lehet egy-egy ad hoc beavatkozástól várni az összes probléma megoldását*. Mindenképpen *komplex jövőtervezésben kell gondolkodni*. *A probléma abban rejlik, hogy a tanyavilágnak nincs jövőképe, nincs egy olyan régi-új arculat, amire rá lehetne építeni egy revitalizációs programot*. E nélkül egy évtized múlva már csak farmokról, lakott szórványokról, üdülőházakról beszélünk majd a külterület kapcsán, s nem tanyavilágról.

Bódi Ferenc³¹ – A tanyai társadalom

A címet érdemes kiegészíteni a tanyai társadalom érdekérvényesítő képességével. Fontos, hogy a tanyai lakost milyen szálak fűzik a magtelepüléshez, illetve, hogy a szórványban élők milyen formában tudnak érdeket érvényesíteni.

A szórványban élők önkormányzatokon belüli érdekérvényesítése igen gyenge. *Fontos lenne, hogy abban az esetben, ha a szórványban élők aránya meghaladja a lakosság létszámának 5 %-át, akkor biztos helyük legyen a testületben*. Ez csupán választástechnikai kérdés. *Ha van érdekérvényesítési lehetőség, csak akkor lehet azon gondolkodni, hogy hogyan lehet infrastruktúrát és humán struktúrát fejleszteni*.

³¹ tudományos főmunkatárs, MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest

A tanya és a tanyán élők helyzete a helyi társadalmakban fontos kérdéseket vet fel. *Komoly veszély a tanyai társadalom eltávolodása az anyatelepüléstől, marginalizálódása, szubkultúrává válása.*

A rendszerváltás után – a tanyai népesség további eróziója mellett – megfigyelhető a tanyák irányába mutató népességmozgás is. Egy ki- és betelepülési mozgás figyelhető meg. Ennek tendenciáját mindenképpen érdemes lenne átgondolni.

Azt is vizsgálni kell, hogy *ebben a sajátosan agglomerálódó, szuburbanizálódó világban milyen új funkciót tud találni magának a tanya.*

A tanyai népesség nem egy permanensen fogyó népesség, van jövője. De csak akkor, ha a tanyán lakók képesek lesznek érdekeik érvényesítésére (egyrészt a helyi önkormányzatokban, másrészt az egész területpolitika kialakításában).

VII. ÖSSZEGZÉS, ELŐRETEKINTÉS

A TANYAKOLLÉGIUM ZÁRÓNYILATKOZATA ÉS AJÁNLÁSAI

A tanyakutatás keretei és céljai

A Szent István Egyetem tanárai és hallgatói a Lakiteleki Népfőiskola szervezésében, az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Kecskeméti Osztálya szakmai irányításával 2002-2003-ban szisztematikus és sokoldalú tanyakutatást végeztek a Kiskunság 24 településén, az e célra szerveződött „Tanyakollégium” keretében. A Tanyakollégium az alábbi célokat tűzte ki:

1. A kiskunsági (Kecskemét és Kiskunfélegyháza környéki) tanyavilág felmérése és megismerése, az eredmények alapján a regionális és a kistérségi tervezés segítése, illetve a kormányzat és más döntéshozók számára is hasznosítható információk gyűjtése, ajánlások kidolgozása;
2. A két világháború közötti falujáró és tanyakutató mozgalmak hagyományainak felelevenítése;
3. A kutatásban részt vevő egyetemisták, a jövő értelmisége számára „tanyaélmény” nyújtása, figyelmük ráirányítása az alföldi tanyavilágra és a velük kapcsolatos területi és társadalmi problémákra.

A kutatás keretében 2002 őszén és 2003 tavaszán alapos helyzetfeltárás készült. A hallgatók a felkeresett települések 825 tanyáján jártak és készítettek kérdőíves felmérést. E munkarész feldolgozása az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézetében készült el. Az első átfogó eredményeket egy kis füzetben és a Falu című periodikában publikáltuk. A második kutatási forduló során 200-nál több tanyára látogattak vissza a kérdezőbiztos tanárok és hallgatók. Olyan tematikus mélyinterjúkat készítettek tanyai lakosokkal, valamint községi vezetőkkel, amelyek tovább bővítették a népszámlálási és kérdőíves adatbázisokat. Ezek új ismereteket hoztak, melyek segítségével folyamat-elemzések készültek, hozzájárulva a tanyán élők tényleges helyzetének és jövőképeinek megrajzolásához.

A Tanyakollégium munkája a 2003. szeptember 26-27-én megrendezett konferencián zárult, amelyen a kutatás eredményeire alapozva, a tanyák jövője érdekében e zárónyilatkozatban összefoglalt ajánlások fogalmazódtak meg.

Általános ajánlások

A tanya, a tanya településrendszer és gazdálkodási forma a magyar nemzeti örökség fontos része, sajátos „hungaricum”, amelynek fennmaradása, új életre keltése, fejlesztése nemzeti érdek. Revitalizációja európai kultúrtörténeti jelentőségű lehet. A tanya vidékeink teljesen megfelelnek a fenntartható fejlődés, az integrált, komplex vidékfejlesztés és a multifunkcionális mezőgazdaság Európában kialakult fejlesztési modelljeinek.

A Tanyakollégium 2002-2003 együttműködő kollektívája (politikuskok, egyetemi oktatók és akadémiai kutatók, egyetemi és főiskolai hallgatók, a tanya települések polgármesterei és szakemberei, a felkeresett tanyán élő lakosok) **egybehangzóan ajánlja az illetékesek figyelmébe, hogy dolgozzák ki és indítsák be az alföldi tanya térségek megújításának komplex programját.**

Ajánlja, hogy **a legfontosabb érintett partnerek**, önkormányzatok, intézmények, kamarai és más szervezetek, **hozzanak létre olyan speciális, partnerségen alapuló térségi társulást, szakmai fejlesztési szervezetet**, amely a természeti és kultúrtáji értékek megőrzése mellett lehetővé teszi a tanya vidékeink sokoldalú és sokszínű rehabilitációját, infrastruktúrájának fejlesztését, gazdaságának megújítását, társadalmának boldogulását.

Ajánlja, hogy **az Országgyűlés** – a területfejlesztési- és rendezési törvénnyel összhangban – **alkosson vidékfejlesztési törvényt, amiben a fenntartható vidékfejlődéshez szükséges jogi biztosítékok garanciái mellett fontosságuknak megfelelő, külön fejezetet kapnak a tanya és a tanya térségek is.**

A Kormányzat számára ajánlja, hogy a szubszidiaritás és decentralizáció elveire is tekintettel, a rendelkezésre álló és az EU csatlakozás nyomán bővülő (ágazati) környezetfejlesztési, természetvédelmi, vidéki infrastruktúra-fejlesztési, mezőgazdasági és vidékfejlesztési, szociális és társadalmi-felzárkóztatási programjainak és forrásainak **legalább arányos részét tudatosan koncentrálja a megújulóképes tanya térségekbe**, megemelve a tanyai lakosok méltatlanul alacsony önkormányzati fejkvótáját is.

Ajánlja **az érintett területi önkormányzatoknak és az alföldi régióknak**, hogy bővülő regionális pályázati rendszereikben **biztosítsanak külön támogatási lehetőségeket és forrásokat az arra érdemes, – a tanya térségek megújítását célzó – szervezeteknek és programoknak.**

Ajánlja a **tanyás települések önkormányzatainak**, hogy **biztosítsák a tanyán élők érdekképviselését**, fejlesszék tovább a tanyagondnoki rendszert, hozzanak létre tanya-bizottságokat, segítsék a tanyai társadalom közösségeinek újjászerveződését, és szorgalmazzák településük részvételét a remélt tanyás-térségi vidékfejlesztési programokban. Nagy körültekintéssel, a helyi hagyományok, értékek és a tanyán élők tudásának figyelembe vételével **készíttessék el új külterületi rendezési és szabályozási terveiket**.

A **szakemberek** (mezőgazdasági mérnökök, tervezők, fejlesztők, kutatók, egyetemisták) számára ajánlja, hogy **szakmai összefogással**, közös és kitartó munkájukkal **segítsék a szükséges tanyafejlesztési programok kidolgozását**, népszerűsítését, elfogadottságát.

Az állandóan vagy ideiglenesen a **tanyán élőknek**, vagy az oda a legkülönbözőbb okokból költözni szándékozókna ajánlja, hogy a szükséges épület-korszerűsítések vagy az új építkezések mellett is **őrizzék meg az alföldi tanya hagyományos építészeti, területhasználati értékeit, a táj arculatát**, és a tanyák környezetbe illeszkedését tekintsék régi múltunkból is gyökerező fontos erkölcsi kívánalomnak.

Az **alföldi társadalom** számára ajánlja, hogy a **tanyát, mint feltétlenül megőrzendő és megújítandó sajátos magyar településformát kezelje értékén, és tekintsen tanyán élőkre támogató szolidaritással**.

Részletes ajánlások

1. tézis

A tanya ma érvényes jogi definíciója idejét múlt. E településforma egy sajátos gazdasági, társadalmi és települési egység, amely az utóbbi években jelentős funkcionális változáson ment át. Ennek megfelelően a termőföldről szóló, 1994. évi XV. tv. 3. §-ban megadott definíció, mely szerint a „tanya a település külterületén levő, mezőgazdasági termelés (növénytermesztés és állattenyésztés), továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terménytárolás céljára létesített lakó-, illetve gazdasági épület, épületcsoport, és az azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó föld együttese” nem írja le hűen a mai kor tanyáit.

1. ajánlás

Szükség van a **tanya fogalmának újra-értelmezésére**, definiálására és jogszabályban történő rögzítésére, hogy e településformát is egyértelműen nevesíteni lehessen a különböző támogatási rendszerekben. A megalkotandó

definíciónak mindenképpen tartalmaznia kell a tanyai mezőgazdasági tevékenység sajátosságait, de meg kellene fogalmaznia a tanya nem mezőgazdasági hasznosításának lehetőségeit és korlátait is (pl. tanyai turizmus, hobbi tevékenység, pihenés).

2. tézis

Annak ellenére, hogy *a tanyás térségek egyértelmű ismérvekkel leírhatók, jól körülhatárolhatók, sajátos területi egységet képeznek*, melyek összehangolt tervezéséhez, rendezéséhez és fejlesztéséhez országos érdekek is fűződnek, a tanyás térségek a területfejlesztés célterületei között nem szerepelnek, és a vidékfejlesztésen belül sem kaptak eddig érdemi szerepet.

2. ajánlás

A tanya és a tanyás térségek **kerüljenek bele a területfejlesztésről és területrendezésről szóló, 1996. évi XXI. törvény támogatandó térségei közé**. Szükség lehet egy önálló **tanyatörvényre, vagy** egy olyan **vidékfejlesztési törvény megalkotására**, amelyben a tanyák és a tanyás térségek, azok megőrzése, fejlesztése külön fejezetként, önállóan szerepel.

3. tézis

A 2004. és 2006. közötti Nemzeti Fejlesztési Terv, és annak operatív programjai a tanyás térségekkel nem foglalkoznak, hozzájuk kapcsolódva fejlesztési forrásokat nem különítenek el és Európai Unió forrásokat sem terveznek e területekre.

3. ajánlás

A 2007. és 2013. közötti időszakra elkészítendő **Nemzeti Fejlesztési Tervben a tanyás térségek fejlesztésének hangsúlyosabb szerepet kellene kapniuk**. A Regionális Operatív Programon belül külön prioritásként kellene szerepeltetni a tanyás térségek átfogó és komplex fejlesztését, míg az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív programon belül a tanyai gazdálkodás, a tanyás táj, az építészet, a tanyai lakosságot kiszolgáló intézmények stb., azaz a tanyás-vidéki térségek integrált fejlesztését. Ajánlható, hogy a tradicionális tanyai építkezés, tájhasználat, a külterületi közösségi életben való részvétel külön forrásalapról, pályázati rendszeren keresztül támogatható legyen.

4. tézis

A tanyák és a tanyai lakosok életét egész sor olyan döntés befolyásolja, amelyeket különböző szinteken elhelyezkedő döntéshozók, a döntések által érintett emberektől függetlenül, az ő megkérdezésük nélkül hoznak. Sok konkrét esetben merült fel az, hogy a tanyai lakosokat érintő döntéseket nem

a megfelelő szinten hozzák, illetve az érintetteket nem megfelelően tájékoztatják.

4. ajánlás

A tanyákat és a külterületi népességet közvetlenül érintő döntések esetében a különböző döntési szintek rendszerét a szubszidiaritás jegyében át kellene tekinteni. Különböző szakmacsoportok képviselőinek a bevonásával kell megvizsgálni, hogy mik azok a ma lokálisan kezelt problémák (pl. tanyasi iskola fenntartása, finanszírozása), amelyeket nem települési szinten kellene kezelni, és mik azok, amelyeket ma magasabb szinten kezelnek (országos szintű előírások), de lokálisan kellene elbírálni (pl. külterületek beépítési korlátai). **Ki kell dolgozni annak a rendszerét, hogy a helyi tanyás népességet az őket érintő döntések meghozatalába hogyan lehet intézményesen bevonni, illetve egy-egy változás esetén őket tájékoztatni.**

5. tézis

A külterületi népesség egy része – a települések belterületén élőkhez képest – erősen *marginalizálódott*, gyenge érdekérvényesítési képességgel rendelkezik. Nemcsak fizikai értelemben, de társadalmilag is érzékelhető az elkülönülésük. A külterületi/tanyai társadalom érdemben alig jelenik meg, hallatja hangját a tanyás falvak és városok helyi társadalmában.

5. ajánlás

Módosítani szükséges a helyi önkormányzati képviselők választását szabályozó törvényt, oly módon, hogy a tanyai szórványok számára legyen a lehetőség **a települési önkormányzatokban való garantált reprezentációra**. A részönkormányzatok létrehozásának jelenlegi lehetősége ezt nem garantálja maradéktalanul.

- Amennyiben a település népességén belül a külterületen élő népesség meghalad egy bizonyos (részletesebb vizsgálat alapján meghatározott) létszámot, vagy %-ot, a kislistás, azaz a 10.000 fő lélekszám alatti települések esetében a listán legalább egy-két helyet külterületen élő jelöltnek kellene biztosítani.
- 10.000 fő feletti település esetében a választókerületek kialakításánál törekedni kell arra, hogy tiszta külterületi és tiszta belterületi választókerületek jöjjenek létre, és a külterületi választókerületek száma a külterületi népesség számával arányos legyen.

6. tézis

Jelenleg az egyébként is szűkös önkormányzati költségvetésből kell biztosítani a külterületekhez, illetve a külterületi népességhez kapcsolódó

feladatok forrásait. *A külterületen élők számára az oktatás, az egészségügyi és szociális ellátás biztosítása népességarányosan több forrást igényel, mint a faluban-városban élők ellátása* (pl. a diákok és idősek szállítása, az orvos rendszeres kijárása, a dülők járhatóságának biztosítása stb.). *A forráselosztás jelenlegi rendszerében a külterületi népesség általában hátrányos helyzetbe kerül, ami nemegyszer a belterületi és a külterületi népességet – az anyatelepülés és a tanya társadalmát – is szembeállítja.*

6. ajánlás

A jelenleg méltatlanul alacsony **külterületi normatíva megemlése** szükséges. A normatív támogatási rendszerben meg kell jelenni minden olyan költségnek, amely a külterületekkel és a külterületi népességgel kapcsolatos többletforrást jelentenek.

7. tézis

Megengedhetetlen, hogy a külterületen élők életkörülményei aránytalanul rosszabbak legyenek, mint a falvak, városok belterületén élőké. E tekintetben a minimális infrastrukturális feltételek biztosítása alapvető prioritást képvisel a tanyás térségekben. Természetesen a vonalas infrastruktúra belterületi jellegű, teljes körű kiépítését nem lehet célul kitűzni, viszont ma már számos olyan alternatív lehetőség (pl. házi-közmű) létezik, amely a szóróványterületeken is teljes körű komfortot biztosít. A felmérések eredményei azt mutatják, hogy a tanyák pusztulása különösképpen azokon a területeken ölt jelentős méreteket, ahol a megközelítés nem biztosított, az utak rosszak, s van ahol még a villany sem áll rendelkezésre.

7. ajánlás

Tanyás térségeinkben – a 21. század kezdetén – joggal **elvárható az átlagos életkörülmények megteremtése** minden olyan határrészen, ahol azt a külterületi lakottság nagysága indokolja. Biztosítani kell az elektromos áramot, valamint a fő feltáró dülőkön az időjárástól független, burkolt úton történő megközelítés lehetőségét, továbbá azokon a területeken, ahol a közműhálózat kiépítése nem gazdaságos, támogatni kell a házi közművek kialakítását. Erre állami források biztosítása szükséges.

8. tézis

A tanyai népesség tanyákon történő megtartása, a tanyai közösségek élő, organikus egységként való megőrzése, illetve a lehetőségekhez képesti revitalizációja elképzelhetetlen olyan kulturális-közösségi épületek nélkül, amelyekben a külterületi népesség társadalmi-közösségi életet élhet. Egykor ezt a „kulturális-szellemi központot” a tanyasi iskolák jelentették.

8. ajánlás

Az egykori tanyasi iskolahálózat még meglévő – bár időközben funkciót váltó – épületeire, valamint egyéb nagyobb, átalakítható-fejleszhető külterületi ingatlanokra alapozva **tanyai közösségi házakat** kellene kialakítani, illetve ezek létrehozását költségvetési forrásokból támogatni. Meg kell vizsgálni továbbá annak a lehetőségét, hogy egyes – még ma is jelentős lakónépességgel rendelkező külterületi részeken – van-e igény a tanyai oktatásra, s ha van milyen feltételek (finanszírozás, tanterv, oktatási forma) mellett valósítható meg.

9. tézis

A tanyagondnoki szolgálat pótolhatatlan szerepet tölt be a külterületi népesség életében. Sok tanyás település azonban források hiányában tanyagondnoki szolgálatot ma még nem tud működtetni.

9. ajánlás

A tanyagondnoki hálózatot meg kellene erősíteni, a tanyagondnok alkalmazását a tanyás településeken kötelezővé kellene tenni, és ennek finanszírozását a normatív támogatási rendszeren belül nevesítve lehetne biztosítani. A tanyagondok feladatait úgy kell bővíteni, hogy a szociális gondozáson túlmenően formális érdekérvényesítő szerepet is betölthessenek.

10. tézis

A Homokhátság amúgy is gyenge talajadottságai mellett az egyéb természeti feltételek egyre hátrányosabb irányú változása is sújtja a tanyai gazdálkodókat: *az elmúlt évtizedekben drasztikusan csökkent a térségben a talajvíz szintje, s mind gyakoribb az aszály.*

10. ajánlás

Olyan komplex program megindítása szükséges, amely biztosítja a Homokhátság **vízpótlását**, és egyúttal a hatékony öntözés feltételeinek megteremtését. Ajánlható, hogy **a Kormányprogramban szereplő és elkezdődő vízpótlási- és vízvisszatartási projektek segítsék a tanyás térségek revitalizációját is.**

11. tézis

A birtokviszonyok a külterületeken – így a tanyás térségekben is – sok helyen rendezetlenek, kaotikusak. A birtokszerkezet elaprózódott, ugyanazon termelőnek egymástól távol levő birtokrészei vannak, miközben a tanya körül idegen birtoktestek találhatóak. Mindez nehezíti a gazdálkodást és rontja annak hatékonyságát.

11. ajánlás

Alapos térségi feltárás után ajánlható a **birtok- és üzemviszonyok rendezése**. Olyan birtokösszevonások támogatása szükséges, amelyek révén az egyes tanyák körül életképes méretű földterületek, gazdaságos mezőgazdasági üzemek jöhessenek létre.

12. tézis

A hagyományos szántóföldi növénytermesztésen alapuló mezőgazdasági tevékenység kisüzemi méretekben egyre kevésbé folytatható gazdaságosan. *Az 5-10 hektáros tanyai gazdaságok tulajdonosai számára nem biztosítják a megélhetést.*

12. ajánlás

Fel kell tární olyan mezőgazdasági termékek előállításának a lehetőségét, amelyek kisüzemi méretekben is gazdaságosan termelhetők, értékesíthetők, s így **a mai szántóföldi növénytermesztés alternatívái** lehetnek. Támogatni kell azoknak a termékeknek a tanyai gazdaságokban történő előállítását, amelyek előállításához magas élömunka-hányad és szaktudás szükséges. A tanyai gazdálkodás egyik megújulási lehetősége lehetne a piacképes biogazdálkodás.

13. tézis

Magyarországon az egyes mezőgazdasági termékek *biotermékké minősítése* rendkívül bonyolult és költséges. *A tanyasi termelők többsége az eljárást lefolytatni, azt kifizetni és az előírásoknak megfelelni képtelen.*

13. ajánlás

A biotermékké minősítés folyamatának felülvizsgálata és egyszerűsítése szükséges, hogy a tanyán gazdálkodók jelentősebb plusz költségek nélkül is bevizsgált biotermékek előállítására képesek legyenek. Javasolt létrehozni a biotermék mellett egy újabb kategóriát, az „**egészséges tanyai élelmiszer**” kategóriát, amely minősítés megszerzése egyszerűsített eljárás keretében történhet, és amely egyfajta védjegyként szerepelhet a tanyai gazdaságok által előállított élelmiszereken.

14. tézis

A nagytermelők és nagykereskedők által uralt mezőgazdasági termelési és értékesítési rendszerben *az elszigetelt tanyai kistermelők piacra jutásának, piacon maradásának és megfelelő jövedelemhez jutásának ma nincs reális esélye*. Az is tény, hogy tanyai gazdálkodók az új szövetkezési formáktól is idegenkednek, ráadásul anyagi erőforrásaik a TЭСZ-ekben és a BЭСZ-ekben való részvételhez általában nem elégségesek.

14. ajánlás

A **mezőgazdasági integráció** terén olyan **önkéntes közös társulások kialakítását kell támogatni**, amelyek előnyeik révén a tanyai gazdálkodókat a leginkább képesek összefogni. Ennek érdekében meg kell vizsgálni a működőképes tanyai integrációk érdekeltégi rendszerét.

A **tájfenntartó, extenzív gazdálkodás** az alacsony aranykorona-értékű földeken, illetve a védett természeti területek szomszédságában kapjon állami támogatást, ami kiegészítő jövedelemként (a nyugdíj, vagy más főfoglalkozás mellett) nagymértékben hozzájárulhat a tanyavilág népességének és tradicionális értékeinek megőrzéséhez.

15. tézis

A tanyai gazdálkodó népesség periférikus helyzetéből, a belterületől lévő távolságából, szétszórtságából és egyéb okokból adódóan *a korszerű, naprakész gazdasági és piaci ismeretek terén információs hátrányba kerül a belterületi népességhez képest*. Ez tovább súlyosbítja a tanyai gazdálkodók nagytermelőkkel szembeni, egyébként is jelentős versenyhátrányát.

15. ajánlás

A tanyán gazdálkodók **információhoz jutása** érdekében a **„mobil szaktanácsadás”** rendszerének kialakítása szükséges. Ez elsődlegesen olyan felkészült szakemberekre, illetve falugazdászokra támaszkodna, akik rendszeresen látogatnák a tanyás területeket, illetve magukat a tanyákat, de tevékenységük kiterjedhetne tanyákon szervezett szakmai estékre is.

16. tézis

A tanyák a magyar alföldi táj jellegzetes és pótolhatatlan értékű táji tényezői. Funkcióváltásukkal, az építészet és a közízlés változásával azonban a külterületen épített épületek egyre heterogénebbé válnak, a hagyományos építészet és tanyasi táj átalakulóban és visszaszorulóban van.

16. ajánlás

Kezdeményezni kell egy szakértői csoport megalakulását, különböző szakma-területekről, amelynek feladata a tanyák **táji építészeti értékeinek** feltárása, összegyűjtése és archiválása. **A külterületi építkezéseknél – a mai kornak megfelelő építési technológia alkalmazása mellett – ösztönözni kell azokat az építészeti, téralakítási, területhasználati megoldásokat, amelyek a hagyományos tanyai építészet karakterjegyeit újjáteremtik.**

Kelt. Lakiteleken, 2003. év szeptember hó 27. napján

VIII. MELLÉKLETEK

VIII.1. STATISZTIKAI ÁTTEKINTÉS, TÁBLÁZATOK

1. táblázat. A vizsgált települések népességadatai 1960-1970 között

	Népszámlálási lakosságadatok					
	1960			1970		
	össznép. (fő)	külsőterületi		össznép. (fő)	külsőterületi	
lakónép. (fő)		néparány (%)	lakónép. (fő)		néparány (%)	
Ágasegyháza	2346	1752	74,7	2328	1659	71,3
Ballószög	2499	2287	91,5	2010	1632	81,2
Bugac	5550	4601	82,9	4989	3742	75,0
Bugacpusztaháza ¹						
Fülöpháza	1669	1602	96,0	1463	1310	89,5
Fülöpkab ²						
Gátér	1548	939	60,7	1428	734	51,4
Helvécia ³	4826	4781	99,1	4360	4020	92,2
Jakabszállás	3011	2630	87,3	2948	2332	79,1
Jászszentlászló	3216	1980	61,6	2965	1518	51,2
Kerekegyháza	6168	2624	42,5	5876	2073	35,3
Kocsér	3666	2326	63,4	3178	1835	57,7
Kunszállás	3997	3383	84,6	3529	2689	76,2
Lakitelek	4716	2735	58,0	4503	2101	46,7
Móricgát ⁴						
Nyárlőrinc	2802	2129	76,0	2580	1461	56,6
Orgovány	4325	3170	73,3	4260	2550	60,0
Pálmonostora	3745	2706	72,3	3030	2058	67,9
Petőfiszállás	3168	3150	99,4	2714	2569	94,7
Szentkirály	3428	3218	93,9	2874	2632	91,6
Tiszaalpár	4442	763	17,2	3964	406	10,2
Tiszaújfalu	2386	1437	60,2	2008	1105	55,0
Tiszajenő	1807	1179	65,2	1798	903	50,2
Tizsakécske	13207	5690	43,1	12378	4217	34,1
Városföld	2216	2163	97,6	2194	1750	79,8
Együtt:	84738	57245	67,6	77377	45296	58,5

¹ 1989-ben Bugac község közigazgatási határából vált önálló településsé

² 1989-ben Kunszállás község közigazgatási határából vált önálló településsé

³ 1989-ben Matkópuszta 635 fős népességgel Kecskemét közigazgatási határába olvadt

⁴ csak 1993-ban vált önálló településsé Jászszentlászló közigazgatási határából

2. táblázat. A vizsgált települések népességadatai 1980-1990 között

	Népszámlálási lakosságadatok					
	1980			1990		
	össznép. (fő)	külsőterületi		össznép. (fő)	külsőterületi	
lakónép. (fő)		néparány (%)	lakónép. (fő)		néparány (%)	
Ágasegyháza	2110	844	40,0	1956	614	31,4
Ballószög	1864	1282	68,8	1950	828	42,5
Bugac	4257	2192	51,5	3228	1145	35,5
Bugacpusztaháza ⁵				360	157	43,6
Fülöpháza	1155	840	72,7	927	547	59,0
Fülöpjakab ⁶				1087	747	68,7
Gátér	1251	384	30,7	1137	249	21,9
Helvécia ⁷	3670	2980	81,2	3055	1795	58,8
Jakabszállás	2793	1590	56,9	2621	1069	40,9
Jászszenzlászló	3698	1616	43,7	3482	1097	31,5
Kerekegyháza	5895	1100	18,7	5861	827	14,1
Kocsér	2638	1180	44,7	2176	804	36,9
Kunszállás	2993	1653	55,2	1655	433	26,2
Lakitelek	4545	1227	27,0	4452	666	15,0
Móricgát ⁸						
Nyárlőrinc	2604	798	30,6	2392	482	20,2
Orgovány	4124	1852	44,9	3666	1123	30,6
Pálmonostora	2466	1437	58,3	2181	1041	47,7
Petőfiszállás	2071	1654	79,9	1810	1208	66,7
Szentkirály	2158	1473	68,3	1973	1039	52,7
Tiszaalpár	5618	1271	22,6	5146	895	17,4
Tiszaújfalú						
Tiszajenő	1671	555	33,2	1630	370	22,7
Tizsakécske	12121	2128	17,6	11649	1384	11,9
Városföld	2200	753	34,2	2253	567	25,2
Együtt:	71902	28809	40,1	66647	19087	28,6

⁵ 1989-ben Bugac község közigazgatási határából vált önálló településsé⁶ 1989-ben Kunszállás község közigazgatási határából vált önálló településsé⁷ 1989-ben Matkópuszta 635 fős népességgel Kecskemét közigazgatási határába olvadt⁸ csak 1993-ban vált önálló településsé Jászszenzlászló közigazgatási határából

3. táblázat: A vizsgált települések népességváltozásai 1990-2001 között

	Népszámlálási lakosságadatok						népesség- változás (1990-2001)	
	1990			2001				
	települési lakónép.	lakó- nép. (fő)	nép- arány (%)	települési lakónép.	lakó- nép. (fő)	nép- arány (%)	tele- pülési (%)	külte- rületi (%)
Ágasegyháza	1 956	614	31,4	1 916	520	27,1	-2,0	-15,3
Ballószög	1 950	828	42,5	2 672	1 079	40,4	+37,0	+30,3
Bugac	3 228	1 145	35,5	3 118	834	26,7	-3,4	-27,2
Bugacpusztaháza	360	157	43,6	355	141	39,7	-1,4	-10,2
Fülöpháza	927	547	59,0	926	474	41,5	-0,1	-13,3
Fülöpjakab	1 087	747	68,7	1 142	754	66,0	-2,3	+0,9
Gátér	1 137	249	21,9	1 062	175	16,5	-6,6	-29,7
Helvécia	3 055	1 795	58,8	3 886	2 082	53,6	+27,2	+16,0
Jakabszállás	2 621	1 069	40,8	2 619	883	33,7	-0,1	-17,4
Jászszentlászló	2 757	553	20,1	2 623	447	17,0	-4,9	-19,2
Kerekegyháza	5 861	827	14,1	5 995	766	12,8	+2,3	-7,4
Kocsér	2 176	804	36,9	1 990	656	33,0	-8,5	-18,4
Kunszállás	1 655	433	26,2	1 694	426	25,1	+2,4	-1,6
Lakitelek	4 452	666	15,0	4 453	523	11,7	+0,0	-21,5
Móricgát	725	544	75,0	593	427	72,0	-18,2	-21,5
Nyárlőrinc	2 392	482	20,2	2 392	421	17,6	0,0	-12,7
Orgovány	3 666	1 123	30,6	3 502	905	25,8	-4,5	-19,4
Pálmonostora	2 181	1 041	47,7	2 068	899	43,5	-5,2	-13,6
Petőfiszállás	1 810	1 208	66,7	1 707	1 084	63,5	-5,7	-10,3
Szentkirály	1 973	1 039	52,7	2 032	886	43,6	+3,0	-14,7
Tiszaalpár	5 146	895	17,4	5 048	658	13,0	-1,9	-26,5
Tiszajenő	1 630	370	22,7	1 696	394	23,2	+4,0	+6,5
Tiszakécske	11 649	1 384	11,9	11 771	1 781	15,1	+1,1	+28,7
Városföld	2 253	567	25,2	2 271	344	15,1	+0,8	-39,3
Együtt:	66 647	19 087	28,6	67 531	17 559	26,0	+1,3	-8,0

4. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok által lakott tanyák kora

			A tanyai lakóépület építési időszaka							
			1920 előtt		1920-1960 között		1960 után		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	5	22.7	11	50.0	6	27.3	22	100.0
	30-40 éves		18	24.7	26	35.6	29	39.7	73	100.0
	40-50 éves		24	22.4	52	48.6	31	29.0	107	100.0
	50-60 éves		27	29.0	36	38.7	30	32.3	93	100.0
	60-x éves		61	33.9	85	47.2	34	18.9	180	100.0
	többgenerációs		32	44.4	29	40.3	11	15.3	72	100.0
	csonka		15	25.9	36	62.1	7	12.0	58	100.0
Egyedül élő	60 év alatti	13	43.3	10	33.3	7	23.4	30	100.0	
	60 év feletti	34	39.1	38	43.7	15	17.2	87	100.0	
Az összes összevethető kérdőív			229	31.7	323	44.7	170	23.6	722	100.0

5. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok tanyáinak szobaszáma

			A tanyai lakóépület szobaszáma									
			1 szobás		2 szobás		3 szobás		3-nál több szobás		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	8	29.6	13	48.1	6	22.2	0	0.0	27	100.0
	30-40 éves		13	15.7	42	50.6	19	22.9	9	10.8	83	100.0
	40-50 éves		12	10.7	54	48.2	38	33.9	8	7.1	112	100.0
	50-60 éves		19	18.8	61	60.4	15	14.9	6	5.9	101	100.0
	60-x éves		55	28.4	87	44.8	46	23.7	6	3.1	194	100.0
	többgenerációs		12	15.4	27	34.6	30	38.5	9	11.5	78	100.0
	csonka		19	27.1	34	48.6	17	21.8	0	0.0	70	100.0
Egyedül élő			52	39.4	55	41.7	21	15.9	4	3.0	132	100.0
Összes			190	23.8	373	46.8	192	24.1	42	5.3	797	100.0

6. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok által lakott tanyák elhelyezkedése

			A tanya kövesúttól való távolsága											
			0-250 m		250-500 m		500-1000 m		1000-2000 m		2000 m felett		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	11	42.3	2	7.7	6	23.1	6	23.1	1	3.8	26	100
	30-40 éves		29	35.4	16	19.5	19	23.2	15	18.3	3	3.7	82	100
	40-50 éves		34	30.6	21	18.9	31	27.9	17	15.3	8	7.2	111	100
	50-60 éves		28	28.0	18	18.0	27	27.0	16	16.0	11	11.0	100	100
	60-x éves		57	29.5	30	15.5	53	27.5	36	18.7	17	8.8	193	100
	többgenerációs		22	27.8	19	24.1	15	19.0	10	12.7	13	16.5	79	100
	csonka		16	23.2	6	8.7	18	26.1	17	24.6	12	17.4	69	100
Egyedül élő	60 év alatti		12	35.3	2	5.9	8	23.5	8	23.5	4	11.8	34	100
	60 év feletti		20	20.8	15	15.6	25	26.0	22	22.9	14	14.6	96	100
Összes			229	29.0	129	16.3	202	25.6	147	18.6	83	10.5	790	100

7. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok által folytatott gazdálkodás jellege

			A tanyai gazdálkodás jellege											
			alapvetően önellátás		a tágabb család számára		rendszeres piacozás		árutermelés		nincs érdemi gazdálkodás		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	11	44.0	3	12.0	2	8.0	6	24.0	3	12.0	25	100
	30-40 éves		31	39.2	5	6.3	5	6.3	30	38.0	8	10.1	79	100
	40-50 éves		33	31.1	11	10.4	16	15.1	37	34.9	9	8.5	106	100
	50-60 éves		38	40.4	10	10.6	19	20.2	21	22.3	6	6.4	94	100
	60-x éves		114	63.3	25	13.9	23	12.8	13	7.2	5	2.8	180	100
	többgenerációs		42	56.0	8	10.7	12	16.0	11	14.7	2	2.7	75	100
	csonka		40	59.7	3	4.5	11	16.4	8	11.9	5	7.5	67	100
Egyedül élő	60 év alatti	13	38.2	1	2.9	6	17.6	8	23.5	6	17.6	34	100	
	60 év feletti	41	46.1	16	18.0	3	3.4	2	2.2	27	30.3	89	100	
Az összes összevethető kérdőív			363	48.5	82	10.9	97	12.6	136	18.2	71	9.5	749	100

8. táblázat: A kiépített utaktól különböző távolságra fekvő tanyákon folytatott gazdálkodás

		A tanyai gazdálkodás jellege											
		alapvetően önellátás		a tágabb család számára		rendszeres piacozás		nagy tételű árutermelés		nincs érdemi gazdálkodás		összes kérdőív	
		tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
A tanya kiépített úttól való távolsága	0-250 m	110	50.0	18	8.2	29	13.2	43	19.5	20	9.1	220	100
	250-500 m	51	44.0	14	12.1	15	12.9	26	22.4	10	8.6	116	100
	500-1000 m	94	48.5	24	12.4	26	13.4	32	16.5	18	9.3	194	100
	1000-2000 m	71	51.8	12	8.7	14	10.2	25	18.2	15	10.9	137	100
	2000 m felett	36	44.4	13	16.0	15	18.5	11	13.6	6	7.4	81	100
Gazdálkodási jelleg szerint összesítve		362	48.4	81	10.8	99	13.2	137	18.3	69	9.2	748	100

9. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok jövőbeli tervei a tanyai gazdasággal

			A tanyán folytatott gazdasági tevékenység tervezett jövéje							
			leépíti		szinten tartja		fejleszti		összesített	
			válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%
Család	20-30 éves	szülők	1	4.8	7	33.3	13	61.9	21	100.0
	30-40 éves		2	2.8	32	45.1	37	52.1	71	100.0
	40-50 éves		5	5.3	50	52.6	40	42.1	95	100.0
	50-60 éves		12	13.2	58	63.7	21	23.1	91	100.0
	60-x éves		30	17.5	130	76.0	11	6.5	171	100.0
	többgenerációs		10	14.9	46	68.7	11	16.4	67	100.0
	csonka		7	12.7	32	58.2	16	29.1	55	100.0
Egyedül élő	60 év alatti		3	10.7	16	57.1	9	32.2	28	100.0
	60 év feletti		11	15.5	57	80.3	3	4.2	71	100.0
Összes			81	12.1	428	63.9	161	24.0	670	100.0

10. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok szomszédsági kapcsolatai

			A szomszédsági kapcsolatok erőssége							
			csak felületes ismertség		egy-ketttővel jószomszédi viszony		a legtöbbel jószomszédi viszony		összesített	
			válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%
Család	20-30 éves	szülők	4	15.4	3	11.5	19	73.1	26	100.0
	30-40 éves		18	22.8	16	20.3	45	56.9	79	100.0
	40-50 éves		20	18.3	22	20.2	67	61.5	109	100.0
	50-60 éves		22	22.2	13	13.1	64	64.7	99	100.0
	60-x éves		38	20.5	31	16.8	116	62.7	185	100.0
	többgenerációs		13	17.6	12	16.2	49	66.2	74	100.0
	csonka		15	21.8	11	15.9	43	62.3	69	100.0
Egyedül élő	60 év alatti		7	20,6	5	14,7	22	64,7	34	100,0
	60 év feletti		25	26,9	14	15,0	54	58,1	93	100,0
Összes			162	21.1	127	16.5	479	62.4	768	100.0

11. táblázat: A faluba történő bejárás rendszeressége családtípusonként és korcsoportonként

			A faluhoz kötődés erőssége a bejárás rendszeressége alapján									
			naponta		hetente többször		hetente		ritkábban		összesített	
			tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
Család	20-30 éves	szülők	18	66.7	5	18.5	0	0.0	4	14.8	27	100
	30-40 éves		61	72.6	15	17.9	3	3.6	5	6.0	84	100
	40-50 éves		65	57.5	28	24.8	7	6.2	13	11.5	113	100
	50-60 éves		36	35.6	37	36.6	12	11.9	16	15.8	101	100
	60-x éves		43	22.3	70	36.3	33	17.1	47	24.4	193	100
	többgenerációs		40	50.6	13	16.5	12	15.2	14	17.7	79	100
	csonka		23	33.3	19	27.5	12	17.4	15	21.7	69	100
Egyedül élő	60 év alatti		17	51.5	4	12.1	4	12.1	8	24.2	33	100
	60 év feletti		14	14.7	14	14.7	19	20.0	48	50.5	95	100
Az összes összevethető kérdőív			317	39.9	205	28.8	102	12.8	170	21.4	794	100

12. táblázat: Az utaktól különböző távolságban fekvő tanyákról a bejárás rendszeressége

			A faluba történő bejárás rendszeressége									
			naponta		hetente többször		hetente		ritkábban		összesített	
			válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%
A tanya kiépített úttól való távolsága	0-250 m	107	46.1	66	28.4	27	10.3	35	15.1	232	100.0	
	250-500 m	66	51.1	25	19.4	12	9.3	26	20.2	129	100.0	
	500-1000 m	67	33.3	56	27.9	32	15.9	46	22.9	201	100.0	
	1000-2000 m	51	34.7	35	23.8	18	12.2	43	29.3	147	100.0	
	2000 m felett	25	29.4	23	27.1	15	17.6	22	25.9	85	100.0	
Összes			316	39.8	205	25.8	101	12.7	172	21.7	794	100.0

13. táblázat: Az egyes család- és korcsoportokban a faluhoz tartozás megítélése

		A falusi településhez való tartozás erősségének megítélése											
		1. teljes mértékben		2. nagy mértékben		3. részben		4. alig		összesített		1-2. kat. össz.	
		válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%	%	
Család	20-30 éves	szülők	13	48,1	6	22,2	5	18,5	3	11,1	27	100,0	70,4
	30-40 éves		35	44,.	22	27,8	12	15,2	10	12,7	77	100,0	72,2
	40-50 éves		52	48,6	21	19,6	27	25,2	7	6,5	107	100,0	68,2
	50-60 éves		43	44,3	17	17,5	28	28,9	9	9,3	97	100,0	61,9
	60-x éves		87	46,3	24	12,8	63	33,5	14	7,4	188	100,0	59,0
	többgenerációs		39	53,4	5	6,8	23	31,5	6	8,2	73	100,0	60,3
	csonka		31	47,0	12	18,2	17	25,8	6	9,1	66	100,0	65,2
Egyedül élő		42	36,5	18	15,6	34	29,6	21	18,3	115	100,0	52,2	
Összes		342	45,5	125	16,6	209	27,8	76	10,1	752	100,0	62,1	

14. táblázat: Helyi kötődés különböző megnyilvánulása az elköltözési szándék szerint

		A helyi kötődés okai (több lehetséges válasz)													
		megszokás		megélhetés		természet közelsége		szomszédság		anyagiak		egyéb		összesített	
		tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
Elköltözési szándék	nem fontolgat	340	58,9	260	45,1	181	31,4	98	17,0	99	17,2	78	13,5	577	100
	feltételesen	71	55,0	50	38,8	35	27,1	20	15,5	54	41,9	9	7,0	129	100
	mindenképpen	42	53,8	40	51,3	19	24,4	5	6,4	11	14,1	9	11,5	78	100
Az adott okot megjelölő összes kérdőív		453	57,9	350	44,6	235	30,0	123	15,7	164	20,9	96	12,2	784	100

15. táblázat: Az egyes családtípusok és korcsoportok elköltözési szándéka

			Elköltözési szándék							
			nem fontolgat költözést		csak ha anyagi helyzete megengedné		mindenképpen szándékában áll elköltözni		összesített	
			válasz	%	válasz	%	válasz	%	válasz	%
Család	20-30 éves	szülők	17	63,0	7	25,9	3	11,1	27	100,0
	30-40 éves		60	71,4	15	17,9	9	10,7	84	100,0
	40-50 éves		87	79,1	18	16,4	5	4,5	110	100,0
	50-60 éves		63	65,0	26	26,8	8	12,2	97	100,0
	60-x éves		142	75,9	22	11,8	23	12,3	187	100,0
	többgenerációs		53	69,7	13	17,1	10	13,2	76	100,0
	csonka		46	71,9	8	12,5	10	15,6	64	100,0
Egyedül élő	60 év alatti	27	81,8	5	15,2	1	3,0	33	100,0	
	60 év feletti	71	76,3	15	16,1	7	7,6	93	100,0	
Az összes összevethető kérdőív			566	73,4	129	16,7	76	9,9	771	100,0

16. táblázat: Az elköltözési szándék a közbiztonság megítélésének függvényében

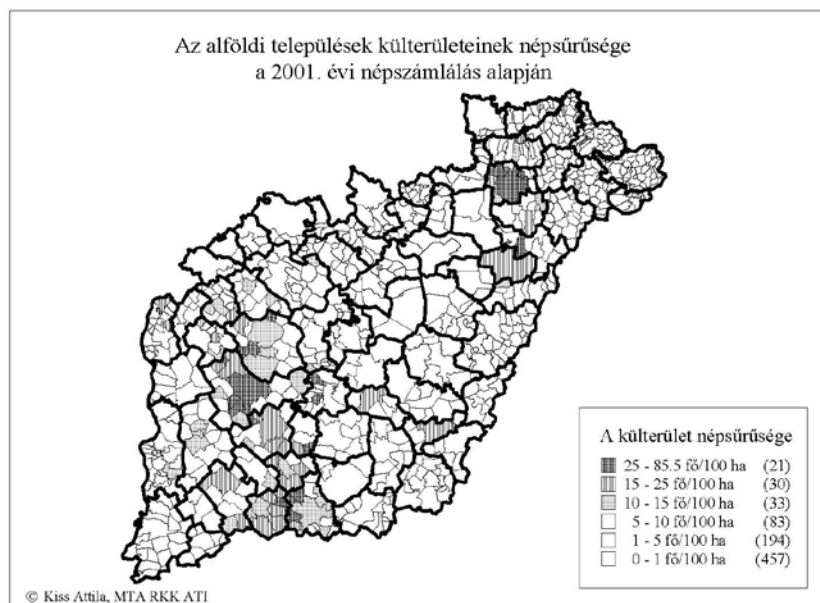
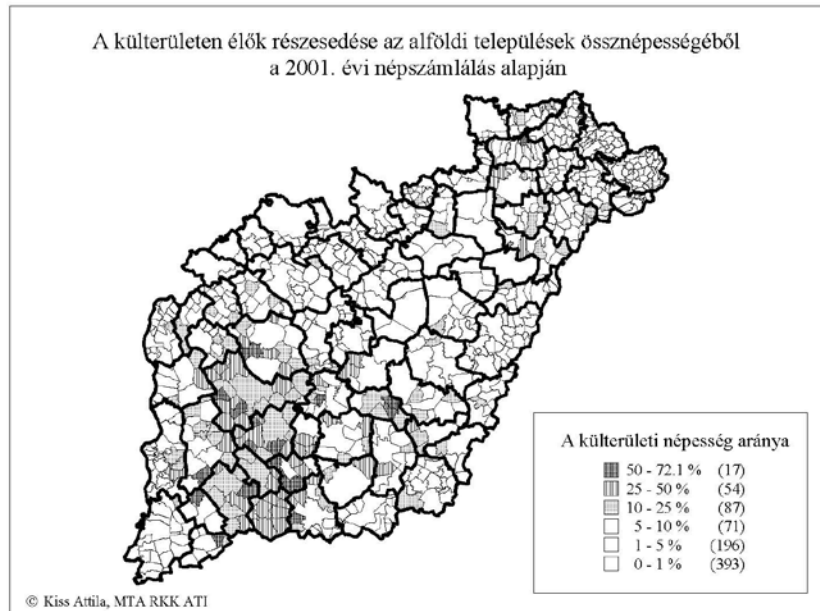
		Elköltözési szándék							
		nem fontolgat		feltételesen		mindenképpen		összesített	
		tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
A közbiztonság megítélése a rá adott osztályzat alapján:	elégtelen	85	67,5	24	19,0	17	13,5	126	100,0
	elégséges	74	67,3	27	24,5	9	8,2	110	100,0
	közepes	169	74,1	32	14,0	27	11,8	228	100,0
	jó	119	80,4	17	11,5	12	8,1	148	100,0
	kiváló	116	75,8	25	16,3	12	7,8	153	100,0
Összes		563	73,6	125	16,3	77	10,1	765	100,0

17. táblázat: Az elköltözési szándék a tanyai gazdálkodás jellege szerint

		Elköltözési szándék							
		nem fontolgat		feltételesen		mindenképpen		összesített	
		tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
A tanyán folytatott gazdálkodás jellege	alapvetően önálló	256	72,9	63	18,0	32	9,1	351	100,0
	tágabb család számára	57	71,3	14	17,5	9	11,2	80	100,0
	rendszeres piacozás	60	65,2	19	20,7	13	14,1	92	100,0
	nagy tételű árutertermelés	106	77,9	16	11,8	14	10,3	136	100,0
	nem gazdálkodik	55	77,5	11	15,5	5	7,0	71	100,0
Összes		534	73,2	123	16,8	73	10,0	730	100,0

18. táblázat: Jövedelmi viszonyok az egyes gazdálkodói kategóriákban

		Uralkodó jövedelemforrás				Egyéb jövedelem				a teljes minta arányai	
		gazdálkodás		alkalmazotti bér		családi pótlék		szociális juttatás			
		tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%	tanya	%
A tanyán folytatott gazdálkodás jellege	alapvetően önálló	93	25,3	65	17,7	100	27,2	56	15,2	368	100,0
	tágabb család számára	24	29,3	13	15,9	26	31,7	12	14,6	82	100,0
	rendszeres piacozás	52	52,0	3	3,0	29	29,0	19	19,0	100	100,0
	nagy tételű árutertermelés	88	62,9	1	0,7	61	43,6	20	14,3	140	100,0
	nem gazdálkodik	-	-	15	20,8	16	22,2	9	12,5	72	100,0
Az egyes jövedelemkategóriák összesen		258	33,9	97	12,7	232	30,4	116	15,2	762	100,0

VIII.2. A LEKÉRDEZETT KÉRDŐÍV ÉS
AZ INTERJÚKÉSZÍTÉS SZEMPONTSORA
A tanyakollégium általános lakossági kérdőíve

LAKITELEKI NÉPFŐISKOLA

SZENT ISTVÁN EGYETEM

MTA RKK ALFÖLDI TUDOMÁNYOS INTÉZET

TANYAKOLLÉGIUM 2002/2003

Kérdőíve

(A válaszadás önkéntes)

Kérdőbiztos neve: Település:
Külterületi határrész:
Tanya címe:

1. A tanyán lakók felsorolása:

	Családi kapcsolat (családfő, feleség stb.)	Születési év	Legmagasabb iskolai végzettség	Képesítés, tanult szakma	Jelenlegi foglalkozás	Munkahely, iskola (mely településen)
1						
2						
3						
4						
5						
6						

2. A lakók tanyai kötődése:

A tanyán élők az előző tábl. sor- számai alapján	Mióta él ezen a tanyán?	Ha nem születése óta él ezen a tanyán, akkor...	
		honnan költözött ide?	mi volt az ideköltözés oka?
1			
2			
3			
4			
5			
6			

3. Milyen jövedelmekkel rendelkezik a tanyai háztartás: (Több válasz is lehetséges. Ilyen esetben írja az egyes jövedelemforrások mellé, hogy azok körülbelül milyen arányt képviselnek.)

1. Gazdálkodásból származó jövedelem	6. Családi pótlék
2. Alkalmazotti bér	7. Munkanélküli segély
3. Vállalkozói jövedelem	8. Jövedelempótló támogatás
4. Nyugdíj	9. Szociális támogatás
5. Gyes/Gyed	10. Egyéb, éspedig.....

4. Mikor épült a lakóépület? (több lakóépület esetén írja egymás alá az építési dátumokat)

..... év ha nem tudja pontosan:-as évek egyáltalán nem tudja

5. A sorolja fel a tanyaépületen végzett nagyobb korszerűsítéseket (külső-belső átalakítás, komfortosítás), és írja melléjük azok körülbelüli időpontját.

.....

6. Tervezik-e a lakóépület (újabb) átépítését, bővítését?

1. nem 2. igen, éspedig

7. A lakóépület adatai: (írja be a megfelelő válaszok sorszámát)

Lakóépület sorszáma (ha több van)	Típusa	Tetőzet	Építőanyaga	Szobák száma
	1. régi parasztház	1. nád	1. Vályog alap nélkül	1. egy
	2. egyszintes családi ház	2. cserép	2. vályog alapozva	2. kettő
	3. tetőteres családi ház	3. pala	3. tégl	3. három
	4. egyéb.....	4. egyéb	4. egyéb	4. háromnál több
1				
2				

8. A tanya közmű-ellátottsága és komfortossága: (húzza alá a megfelelő válaszokat)

Elektromos áram	Ivóvíz	Gáz	Fűtés	Telefon	Fürdőszoba	WC
Hálózati	Vezetékes víz	Vezetékes	Központi kazán	Vezetékes	Van	Vízöblítéses WC külön helyiségben
Generátor	Fűrt kút	Tartályos	Olajkályha	Fix telepítésű rádiótelefon	Nincs	Vízöblítéses WC a fürdőszobában
Nincs	Ásott kút	Palackos	Cserépkályha	Mobiltelefon		Udvari WC
		Nincs	Egyéb	Nincs		

9. A lakóépületen kívül milyen önálló épületek tartoznak a tanyaához?

1. Kamra	6. Disznóól	11. Pajta
2. Nyári konyha	7. Tyúkól	12. Fészer
3. Garázs	8. Terménytároló	13. Vendégház
4. Műhely	9. Góré	14. Egyéb, éspedig
5. Istálló	10. Pince	

10. Közülük melyek épültek, illetve lettek teljesen felújítva az elmúl másfél évtizedben?

.....

11. A tanya közlekedési helyzete: (írja be a tanya távolságát a felsorolt objektumoktól)

	Milyen messze van a tanyától					
	a kövesút	a legközelebbi busz-, vagy vasúti megálló	a legközelebbi élelmiszerbolt	az iskola	az orvosi rendelő	a polgármesteri hivatal
Becsült távolság						

12. Milyen rendszerességgel jár be a faluba? (Ahova a tanya közigazgatásilag tartozik.)

1. naponta 2. hetente többször 3. hetente 4. ritkábban

13. Rendelkezésre áll-e saját gépkocsi? 1. nem 2. igen

14. Van-e telkük, lakásuk, házuk a tanyán kívül? (több válasz is lehetséges)

1. telek 2. lakás 3. ház 4. másik tanya 5. nincs

15. Ha van, hol található? megjelölt válasz sorszáma: település:
 megjelölt válasz sorszáma: település:

16. Hogyan jutottak a fent megjelölt ingatlanhoz?

1. vették 2. örökölték 3. építették 4. egyéb, éspedig

17. Lakik-e benne valaki? 1. nem, üres 2. igen, éspedig

18. Mi a tervük a fent megjelölt telekkel, házzal, vagy lakással?

.....

19. Szándékukban áll-e elköltözni innen, a tanyáról?

1. nem 2. igen, ha az anyagi lehetőségünk megengedné 3. igen, mindenképpen

20. Ha igen, miért?

21. Hova szeretne költözni?

22. Hova nem költözne semmi pénzért?

23. Ha elköltözne, mi lenne a szándéka a tanyával?

1. Eladná 4. Bérbe adná
 2. Üdülőként használná 5. Egyéb éspedig
 3. Csak gazdálkodásra használná

24. Hány eladó tanyáról tud a környéken?

1. egyről sem 2. egyről 3. többről:db

25. Tudomása szerint cserélt-e gazdát valamely környékbeli tanya az elmúlt évtizedben?

1. nem 2. igen, egy 3. igen, több is:db

26. Ha igen, akkor kik, és milyen célból vették meg?

27. Megítélése szerint manapság kik keresnek eladó tanyákat? (pl.: gazdálkodni szándékozók, megélhetési nehézségekkel küzdők, külföldiek, fiatalok, idősök stb.)

.....

28. Tud-e a környéken lakatlan tanyáról (üdülésre sem használják)?

1. nem 2. igen, egyről 3. igen, kettő-háromról 4. többről

29. Tud-e a környéken kifejezetten üdülésre használt tanyáról?

1. nem 2. igen, egyről 3. igen, kettő-háromról 4. többről

30. Tud-e a településen olyan tanyáról, amely külföldi tulajdonában van?

1. nem 2. igen, egyről 3. igen, kettő-háromról 4. többről: db

31. Tudomása szerint mire használják a külföldi tulajdonosok a tanyát? (pl.: pihenésre, gazdálkodásra, vendégfogadásra, földszerzésre stb.)

.....

32. Ön szerint mi vonzza a tanyavilágba a "hobbytanyát" vásárló

városiakat?

külföldieket?

(pl.: szép környezet, hagyományok, csend, szabadságvágy, romantika stb.)

33. Mi köti leginkább a tanyahoz? (több válasz is lehetséges)

1. Megszokás, emlékek	4. Jó szomszédság
2. Megélhetés	5. Anyagi kényszer, illetve anyagi korlátok
3. Természet közelsége	6. Egyéb, éspedig

34. Mennyire érzi magát a (közigazgatásilag) központi településhez tartozónak?

1. Teljes mértékben, mert a rokoni kapcsolatok és a mindennapok oda kötik
2. Nagymértékben, mert a mindennapok oda kötik
3. Részben, csak praktikus okokból (pl. ott van a legközelebbi bolt stb.)
4. Alig, mert más településhez szorosabb szálak fűzik

35. Hány szomszédos tanya van? A legközelebbi távolsága méter

A legtávolabbi távolsága méter

36. A kölcsönös üdvözlésen túl tartja-e a kapcsolatot szomszédjaival?

1. Csak ismeretség szintjén
2. Egy-kettővel jószomszédi viszony
3. a legtöbbel jószomszédi viszony

37. Miben nyilvánul meg a jószomszédi viszony? (több válasz is lehetséges)

1. Kölcsönös segítség a ház körül, a gazdaságban pl.:
2. Kölcsönös szívességtétel pl.:
3. Gyakori beszélgetés
4. Egyéb, éspedig

38. Igénybe szokta-e venni a tanyagondnoki szolgálat nyújtotta lehetőségeket?

1. rendszeresen 2. ritkán 3. nem 4. nem tud erről a lehetőségről

39. Hogyan ítéli meg a környék közbiztonságát? Osztályozza biztonságérzetét (minta az iskolában) 1-től 5-ig:

40. Történt-e tanyájukon, vagy valamely szomszédjuknál betörés, vagy betörési kísérlet?

1. nem 2. igen, nálunk 3. igen, a szomszédoknál

41. Ha igen, akkor megtalálták-e a tettest? 1. nem 2. igen

42. Hogyan próbálja a betöréseket megelőzni?

.....

43. Milyen további közbiztonsággal kapcsolatos problémákat tudna felsorolni?

.....

44. A helyi tanyavilág fejlődéséhez mennyiben járulhatna hozzá a javuló közbiztonság?

1. A fejlődés alapja
2. A fejlődés egyik fontos feltétele
3. Nem ezen fog múlni a tanyavilág jövője

45. Mi javítaná leginkább a tanyavilágban élők biztonságérzetét? (több válasz is lehet)

1. Polgárőrszolgálat külterületi megszervezése
2. Rendszeres rendőri járőrözés a tanyavilágban
3. Személyi segélyhívó rendszer megvalósítása, amely telefon nélkül is lehetővé tenné a rendőrség, illetve a mentők riasztását
4. Egyéb, éspedig

46. A tanyán folytatott mezőgazdasági tevékenység jellege?

1. Alapvetően önellátásra termelnek, csak a felesleget értékesítik
2. Önellátáson túl a tágabb család igényeit is kielégítik
3. Önellátáson túl néhány termékkel rendszeresen piacozik
4. Több terméket nagy tételben, kifejezetten értékesítés céljából termel
5. Nem folytatnak a tanyán mezőgazdasági tevékenységet

A soron következő, 47. sorszámtól az 58. sorszámig terjedő kérdések azon válaszadókra vonatkoznak, akik a tanyán előállított mezőgazdasági termékek egy részét értékesítik is!

47. A gazdálkodást milyen formában folytatják?

1. Egyéni (vállalkozói igazolvánnyal rendelkező) vállalkozó
2. Adószámmal rendelkező mezőgazdasági vállalkozó
3. Östermelő (östermelői igazolvánnyal rendelkező)
 4. Gazdálkodást kiegészítő tevékenységként folytató mezőgazdasági kistermelő
 5. Egyéb, éspedig

48. Földtulajdon és földhasználat (a saját és bérelt tanyai fölterületre vonatkozóan):

	Szántó	Szőlő	Gyümölcsös	Gyep	Erdő	Egyéb	Összesen
Saját tulajdonú terület (ha)							
Földtagok száma							
Átlagos aranykorona-érték							
Bérelt terület (ha)							
Földtagok száma							
Átlagos aranykorona-érték							

49. Nagyobb tételben folytatott növénytermesztés becslési adatai az elmúlt 2-3 évre vonatkozóan:

Termesztett növény megnevezése (húzza alá az öntözéssel termesztett növényeket)	Termelés helye				Értékesítés módja	Értékesített mennyiség (évi átlag)	
	Tanya körüli kert	Üvegház, fólia	Szántó föld	Egyéb, éspedig...		Mennyiség	Mértékegység
	Termőterület						
	m ²	m ²	ha	□öl			
					1. Piacon (kisker. értékesítés)		
					2. Nagybani-piacon		
					3. Szerződéses (feldolgozóknak)		
					4. Háznál történő (pl. turizmus)		
					5. Saját felhasználás vagy feldolgozás		
					6. Egyéb, éspedig...		

50. Állattartás becslési adatai az elmúlt 2-3 évre vonatkozóan:

Tenyésztett jószág megnevezése	Átlagos állomány (db)	Értékesítés módja		Értékesített mennyiség (évente átlagosan X db)	Nagyobb tételben értékesített állati termékek (tej, tojás, toll, mész stb.)
		1. Piacon (kisker. értékesítés)	2. Nagybani-piacon		
		3. Szerződéses (feldolgozóknak)			
		4. Saját felhasználás, feldolgozás			
		5. Egyéb, éspedig			

51. Folytatnak-e a gazdálkodáson kívül más gazdasági tevékenységet a tanyán?

1. Mezőgazdasági termékek feldolgozása:
2. Mezőgazdasággal kapcsolatos szolgáltató tevékenység:
3. Egyéb ipari, kisipari tevékenység
4. Kereskedelem
5. Árufuvarozás
6. Idegenforgalom, vendégfogadás
7. Egyéb, éspedig

52. Tagja-e valamilyen, egyéni termelőket összefogó mezőgazdasági társulásnak?

1. nem
2. igen, éspedig

53. Mi a véleménye a termelők e fajta integrációs törekvéseiről, illetve lehetőségeikről?

.....

54. Nyert-e támogatást az elmúlt két évben valamilyen agrár-, vagy egyéb pályázaton?

1. nem
2. igen

55. **Ha igen**, mire nyert és milyen pályázaton

56. Okoztak-e az elmúlt években a várható kockázatnál nagyobb terméskiesést a szélsőséges időjárási-, és csapadékvizonyok?

1. nem
2. igen, mégpedig a(z) következtében

57. Ön szerint hogyan lehetne a gazdaságának életképességét a szélsőségesebb időjárási viszonyok ellenére is fenntartani, javítani?

.....

58. Rendelkeznek-e 50 cm³-t meghaladó erőgéppel?

1. nem
2. igen, éspedig Életkora:
-
-

59. Mi a jövőbeli terve a gazdasággal? 1. leépíti 2. szinten tartja 3. fejleszti

60. **Ha fejleszti**, (több válasz is lehetséges)

1. Földet vesz
2. Földet bérel
3. Gyümölcsöst telepít
4. Szőlőt telepít
5. Fóliát, üvegházat létesít
6. A meglévő állatállomány létszámát növeli
7. Újabb állatfajta tenyésztésébe kezd:
8. Gazdasági épületet épít
9. Mezőgazdasági gépeket szerez be
10. Feldolgozó tevékenységre vállalkozik
11. Egyéb, éspedig

61. **Ha nem fejleszti**, miért?

62. Van-e olyan családtag, aki idővel átveszi és folytatja a gazdálkodást?

1. nincs
2. igen, éspedig

Bővebben kifejtendő kérdések:

63. Véleménye szerint tanyák lakójellege, vagy gazdasági jelentősége, esetleg pihenési, kikapcsolódási szerepe fog növekedni a jövőben?
64. Véleménye szerint milyen előnyei vannak a tanyasi életnek? Mi az, ami hiányozna?
65. Véleménye szerint milyen hátrányai, nehézségei vannak a tanyasi életnek?
66. Hogyan lehetne e problémákat kiküszöbölni? Kiknek és hogyan kellene támogatnia a tanyák fejlesztését? (pl.: helyi önkormányzat, központi területfejlesztési politika, agrárpolitika, gazdaszervezetek, tanyai körök, civil kezdeményezések stb.)
67. Hogyan látja a helyi tanyavilág jövőjét? Hol vár hanyatlás, és hol megújulás a tanyákra? Milyennek képzel el egy fejlődő tanyát? Kik lakják, mivel foglalkoznak?

Köszönjük a válaszokat! A kérdőívek feldolgozott adatai kizárólag tudományos célokat szolgálnak. Felhasználásuk során a személyes adatvédelem szabályait betartják!

Falusi prominencia kérdőív

LAKITELEKI NÉPFŐISKOLA

MTA RKK ALFÖLDI TUDOMÁNYOS INTÉZET

SZENT ISTVÁN EGYETEM

TANYAKOLLÉGIUM 2002/2003

Interjúkérdések

Kérdőbiztos neve: Település:

Kérdezett foglalkozása:

1. **Hogyan jellemezné a települést, különösen annak külterületét? (benyomás és tapasztalat)**

2. **Milyen megoldandó problémákat lát a település külterületén (általában és saját foglalkozása szempontjából)?**

3. **Megítélése szerint hogyan lehetne a felvetett problémákon segíteni?**

4. **Mennyire jellemző a településen a szociális problémák külterületi megjelenése?**

5. **Milyennek látja a település tanyavilágának a jövőjét? Hogyan ítéli meg a fejlődési lehetőségeit?**

6. **Véleménye szerint milyen szinten (országos, régiós, megyei, kistérségi, települési) és kiknek (ogy. képviselők, polgármesterek, falugazdászok, egyesületek, stb.) kellene a tanyavilág ügyét felvállalnia?**

7. **Meglátása szerint a tanyavilág, illetve a külterületen élők mennyiben, és miben járulhatnak hozzá a település jövőjéhez?**

Köszönjük a válaszokat! A kérdőívek feldolgozott adatai kizárólag tudományos célokat szolgálnak. Felhasználásuk során a személyes adatvédelem szabályait betartják!

A TANYAI, LAKOSSÁGI INTERJÚSZEMPONTSOR

A témákon belüli kérdéseket nem felolvasni kell, hanem a beszélgetés irányításához, „továbbgördítéséhez” használni, azok tartalmi lényegének megfelelően. A kérdések az adott téma pontosabb lefedésén túl az interjúk összevethetőségét biztosítják.

Általános interjú-támpontkérdések a tanyán élőkkal folytatott beszélgetéshez:

A tanyai élet:

- Mennyire érzi otthon magát a család a tanyavilágban?
- Családi háttér és az iskolai neveltetés hatással volt-e életükre, terveikre, gondolkodásukra (különösen, ha tanyán nőttek fel)? Ha igen, hogyan?
- Okoz-e többletgondot a tanyavilágban a gyereknevelés és iskoláztatás? Hogyan lehetne ezen segíteni?
- Segítene-e a település tanyavilágának megújulásában néhány tanyasi iskola újraélesztése? Miért?
- Vannak-e olyan sajátosságai a tanyasi életnek, amit nem ért meg az, aki falun vagy városban lakik (akár pozitív, akár negatív értelemben)? Melyek ezek?
- Miben nyilvánul meg a tanyasi élet kiszolgáltatottsága? Hogyan lehetne ezen segíteni?

A tanya, mint épületegyüttes:

A kérdező készítsen vázlatot (kézhez kapott példa segítségével) a tanya épületeinek rendjéről: a valóságnak megfelelő elrendezésben kisebb-nagyobb téglalapok, négyzetek jelezzék az egyes épületeket, ügyelve az arányokra. A vázlaton az épületek legyenek megszámozva (a lakóház kapja az 1-es sorszámot), s ennek segítségével a lap alján legyen feltüntetve funkciójuk, állapotuk.

- Hogyan változott meg az elmúlt tíz évben (vagy amióta a tanya a kérdezett tulajdonába van) a tanyaporta jellege, használata?
- Mi az, amit most is praktikusnak, vagy éppen szépnek (esztétikusnak) tartanak a tanya épületeiben, illetve azok elrendezésében?
- A tanya különböző épületei jelenleg mennyiben felelnek meg a család igényeinek?
- Szükség lenne-e további átalakításokra? Milyen átalakításokra és miért?

A megélhetés:

- Alapvetően mi biztosítja a család megélhetését?
- A megélhetés mennyire kapcsolódik a tanyaához (pl. tanya körüli gazdálkodás, tanyaához kapcsolódó vállalkozás). A tanya csak lakóhely, vagy a család megélhetésében is szerepet játszik?
- A gazdálkodáson kívül még milyen munkalehetőségeket lehetne tanyán folytatni? Vállalkozna-e?
- Mi a feltétele a tanyán való boldogulásnak? Hogyan próbálják megőrizni, javítani helyzetüket?
- Mennyiben nehezíti a megélhetést a tanyán lakás (munkahelytől való nagyobb távolság, közlekedési problémák stb.), és mennyiben segíti (ház körül termelt élelmiszerek stb.)?

A tanya környéke:

- A tanya valódi szórványtelepülésnek tekinthető-e vagy része valamilyen tanyasornak? (Kézhez kapott minta alapján eldöntendő.)
- Milyen a tanya környékének természeti környezetéről alkotott benyomás (mezőgazdasági táblák között, vagy erdős környezetben helyezkedik el a tanya stb.)?
- Milyen állapotban vannak a szomszédos tanyák? Kik a lakói, tulajdonosai (idős emberek, tanyasi család, városi stb.)? Mennyire változott meg (cserélődött) a szomszédság az elmúlt évtized során?
- A határrész tanyasi lakossága gyarapodott, vagy fogyott az elmúlt évtizedben? Milyennek látja a határrész tanyavilágának jövőjét?
- Milyen foglalkozású, életkorú emberek ideköltözése segítené a tanyavilág megújulását?

Tanyai közösség a határrészben:

- Mi az, ami még napjainkban is összetartja/összehozza az embereket a tanyán? Mi az, ami – éppen ellenkezőleg – az emberek egymástól való eltávolodását okozza?
- Lazultak, vagy erősödtek a szomszédsági kapcsolatok az elmúlt évtizedben?
- Lehet-e napjainkban tanyai közösségről beszélni. Ha igen, miben mutatkozik meg az összetartozás? Hogyan lehetne azt erősíteni?
- Kikkel, milyen gyakran, milyen alkalmakkor járnak össze (nemcsak a szomszédságra értendő)?

A tanyán élők elképzelése a jövőjükéről:

- Milyen jövőbeli lehetőségeket látnak a tanyai élet, a tanyai gazdálkodás számára? Miben lehetnek még kiaknázatlan lehetőségek?
- Véleményük szerint mely tanyáknak van jövője?
- Általában elégedettek-e helyzetükkel, életkörülményeikkel? Hogyan vélekednek erről a javakorabeliek és a fiatalok?
- A gyerekek jövőjét hol, és hogyan képzelik el? Mit szólnak ehhez a gyerekek?
- Milyen személyes terveik vannak?
- Az elköltözési szándékot képes-e befolyásolni a mobiltelefon, az autó, a fűtő kút vagy a gáztartály elterjedése, a külterületi úthálózat javulása? Ezek közül melyiket tartaná a legfontosabbnak?

Interjú-támpontkérdések tanyán hivatásszerűen (főfoglalkozásban) gazdálkodók esetén:***Általános információk:***

- Regisztrált-e a gazdaság?
- Mikor, milyen megfontolásból fogtak bele a gazdálkodásba?

Földtulajdon és használat:

- A gazdaság földterületeinek elhelyezkedése mennyiben optimális a tanya (mint gazdasági központ) szempontjából? Ennek javítására milyen reális lehetőséget látnak?
- Ha bérelnék földet, miért vált szükségessé a bérlet? Szeretnék-e megvenni a bérelt földterület?

Termelési profil:

- A gazdaság termékszerkezete (ágazatok, kultúrák), fő profilja.
- Miért éppen az adott növények termesztésével, illetve állatok tenyésztésével foglalkoznak? Hogyan alakult ki ez a termelési profil?
- Lehet évről-évre biztos jövedelmet elérni a mezőgazdaságban (a változó felvásárlási árak és időjárási feltételek között)? Miként tehető egy tanyai gazdaság jövedelmezővé?
- Hallottak-e a bio-termelésről? Mi a véleménye róla? Ha bio-termelést is folytat, miért vágott bele, s milyen tapasztalatai vannak?

A tanyai gazdaság technikai felszereltsége?

- Melyek azok az eszközök, gépek, járművek, amelyeket ma már nélkülözhetetlennek tartanak gazdaságában?
- Milyen további gépekre, berendezésekre lenne leginkább szükség a gazdaságban?

Beruházások:

- Milyen fejlesztéseket, beruházásokat terveznek a gazdaságban? Milyen forrásokból?
- Mi a véleményük, illetve a tapasztalatuk a jelenlegi támogatási rendszerről? Hogyan válhatna optimálisabbá?

Termelői és információs kapcsolatok:

- Együttműködnek-e valakikkel a beszerzés, termelés, értékesítés területén? Ha igen kikkel, milyen területen, milyen módon? Ha nem, miért? Tervezi-e, hogy a jövőben összefog más termelőkkel?
- Honnan, milyen módon szerzik be a gazdálkodáshoz, illetve a gazdaság fejlesztéséhez szükséges információkat?

Perspektívák:

- Hogyan gondolkodnak a gazdaság jövőjéről (talpon maradás, fejlesztés stb.)?
- Kitől, és milyen segítségre lenne szüksége tervei megvalósításához?
- Az uniós csatlakozás várhatóan milyen kihívásokat fog majd jelenteni számukra? Hogyan lehetne elébe menni a kihívásoknak?

Interjú-támpontkérdések tanyasi vendéglátással foglalkozókra nézve:

- Milyen vállalkozási formában folytatják a tanyasi vendéglátást?
- Tagjai-e valamilyen szövetségnek, egyesületnek?
- Mikor, milyen megfontolásból, milyen elképzelésekkel fogtak bele a vállalkozásba?
- Vették a tanyát, vagy korábban is a saját tulajdonuk volt? Ha vették, miért pont erre a tanyára esett a választás?
- Hogyan tették alkalmassá a tanyát a vendégfogadásra?
- Egyszerre hány főt tudnak fogadni? Hol szállásolják el őket?
- A szálláson kívül mit tudnak még nyújtani a vendégeknek?
- Döntően kik képezik a vendégkört? Általában mire kíváncsiak, mi vonzza őket? Átlagosan mennyi időt töltenek el a tanyán? Vannak-e visszatérő vendégek?
- Hogyan reklámozzák a tanyát?

- Milyen további fejlesztéseket (bővítés, korszerűsítés stb.) terveznek? Milyen forrásokból?
- Milyen távlati terveik vannak a vállalkozással és a tanyával kapcsolatban?
- Az uniós csatlakozás jelent-e majd valamilyen kihívást a vállalkozásra nézve?
- Véleménye szerint milyen tanyák alkalmasak a vendégfogadásra?
- Milyen tanácsokkal látnák el azokat, akik most szeretnének belevágni a tanyasi vendégfogadásba? Mi a siker kulcsa?

Interjú-támpontkérdések faluban lakó tanyatulajdonosokra nézve:

- A tanyai ház, vagy a falusi házuk volt meg előbb?
- Ha vették a tanyát, miért pont erre a tanyára esett a választás? Egyáltalán milyen tanyát kerestek? Éltek-e tanyán korábban?
- Hol helyezkedik el a tanya (milyen környezetben)? Milyen távolságban van a legközelebbi burkolt úttól?
- Milyen melléképületek csatlakoznak hozzá? Mekkora földterület tartozik a tanyához?
- Milyen komforttal rendelkezik a tanya (villany, vezetékes víz, fűtő kút, gáztartály, fürdőszoba stb.)?
- Mire használják jelenleg a tanyát (gazdálkodás, nyári kikapcsolódás, vendégfogadás)?
- Szükség volt-e a tanya átalakítására a jelenlegi használathoz? Milyen változtatások történtek?
- Ismernek-e másokat is, akiknek van tanyájuk a határban? Ők mire használják?
- Milyen gyakran járnak ki a tanyára a nyári félévben? Töltenek kint hosszabb időt is (több napot)?
- Milyen óvintézkedéseket tettek, hogy megelőzzék a betöréseket?
- Mik a további terveik a tanyával?

Kérdőív tanyán élő külföldiek számára

Fragebogen für auf Einzelhof lebende Ausländer

1. Aus welchem Land ung wann sind Sie gekommen?
2. Sind Sie im arbeitsfähigen Alter, oder sind Sie Rentner?
- Wenn Sie im arbeitsfähigen Alter sind, wmit beschäftigen Sie sich?.....
3. Leben Sie hier auf dem Einzelhof ständig oder zeitweilig?
 1. Ständig.
 2. Den grösseren Teil des Jahres verbringen wir hier.
 3. Nur zeitweilig halten wir uns hier auf. Wir haben den ständigen Wohnrt nicht hier.
4. Wo sind Sie „zu Hause“? 1. Hier 2. Im Mutterland
5. Warum haben Sie sich entscheiden, einen Einzelhof zu kaufen?
6. Warum kaufen viele Ausländer Ihrer Meinung nach einen Einzelhof in Ungarn?
.....
7. Von wem haben Sie sich Kenntnis verschaffen, dass es sich lohnt, hier einen Einzelhof zu kaufen?
.....
8. Was haben Ihre Kinder und Ihre Bekannten dazu gesagt, dass Sie sich hier angesiedelt haben?
.....
9. Was für einen Einzelhof haben Sie für sich gesund?
 1. Im Standpunkt der Lage:
 2. Im Standpunkt des Komforts und Einrichtung:
 3. Dem Aussehen nach:
10. Was war der entscheidende Standpunkt bei Auswahl des Einzelhofes?

1. Die Lage.	3. Die Landschaft.
2. Der Komfort, die Einrichtung.	4. Das Aussehen des Einzelhofes.
	5. Sonstige:.....
11. Was war für Sie in diesem Einzelhof attraktiv?
12. Was für Umbau haben Sie im Wohnhaus gemacht?

1. Zum Teil ist es renoviert worden.	4. Ein ganz neues Wohnhaus ist Gebaut worden.
2. Innen und aussen ist es renoviert worden.	
3. Neue Räume sind dazu gebaut	5. Sonstige:.....
13. Wie können Sie das Einzelhofgrundstück nützlich machen?

1. Vor allem dient es zur Erholung.	Wie?.....
2. Auch landwirtschaftliche Produktion betreiben Sie dort.	
3. Bis jetzt ist es noch nicht ganz ausgenutzt.	

14. Was haben Sie mit dem Einzelhof vor?

1. Wir möchten das Wohnhaus weiter modernisieren. Wie?.....
2. Wir möchten neuere Gebäude bauen. Wozu?.....
3. Wir möchten den Hof zur Erholung brauchbarer machen.
4. Wir möchten hier Gäste aus unserer Heimat empfangen.
5. Sonstige:

15. Leben muttersprachliche Bekannte in der Umgebung?

1. Ja, sogar mehrere Familien in der Nähe.
2. Ja, in dem Nachbareinzelhof.
3. Ja, in der Siedlung.
4. Wir haben keine Kenntnisse davon.

16. Wenn muttersprachliche Bekannte in der Umgebung leben, wie halten Sie Kontakt mit ihnen?

1. Von Zeit zu Zeit kommen wir mit einigen Familien zusammen.
Wie oft treffen Sie sich?
2. Wir rufen einander regelmässig an.
3. Wir halten keine Beziehung mit ihnen.
4. Sonstige:

17. Gibt es in der Nähe solche Familien, mit denen Sie in einer guten Freundschaftsbeziehung sind?

1. Ja. Schon von unserer Übersiedlung haben wir einander gut gekannt.
2. Ja. Nach unserer Übersiedlung haben wir einander kennengelernt.
3. Nein.

18. Kennen Sie die Besitzer der ungarischen Nachbarn einzelhöfer?

1. Ja alle.
2. Ja, einige.
3. Nein

19. Was für einen Kontakt halten Sie miteinander?

1. Wir begrüßen nur einander.
2. Manchmal laden wir einander zu einem Getränk, oder Picknick ein.
3. Wegen der Sprachschwierigkeiten sind die Nachbarn zurückhaltend.
4. Sonstige:

20. Seitdem Sie hier leben, welche Probleme und Schwierigkeiten hatten Sie?

.....

21. Was ist Ihre Meinung über die öffentliche Sicherheit?

1. Bis jetzt hatten wir in diesem Bereich kein Problem.
2. Obwohl bis jetzt noch kein Einbruch geschehen ist, ist unserer Meinung nach unser Einzelhof nicht in Sicherheit.
3. Diebstahl oder Einbruch ist schon vorgekommen. Welche?
4. Sonstige:

22. Was hätten Sie gern zu einem angenehmeren, schöneren Leben auf dem Einzelhof? Was fehlt Ihnen am besten?

.....

Kérdőív tanyán élő külföldiek számára

1. Mely országból jöttek? Mikor telepedtek itt le?
2. Aktív korúak, vagy nyugdíjasok? 1. Aktív 2. Nyugdíjas
Ha aktív korúak, mivel foglalkoznak?
3. Állandó jelleggel, vagy csak időszakosan élnek itt a tanyán?
1. Állandó jelleggel.
2. Az év nagyobb részét itt töltik.
3. Csak ideiglenesen tartózkodnak itt, az állandó lakhelyük nem itt van.
4. Hol vannak "otthon"? 1. Itt 2. Az anyaországban
5. Mi volt az oka, hogy tanyát vettek?
6. Tudomásuk szerint miért vett sok külföldi tanyát Magyarországon?
.....
7. Honnan / kitől értesültek arról, hogy érdemes itt tanyát venni?
8. Gyerekeik, otthoni ismerőseik mit szoltak ahhoz, hogy itt telepedtek le?
.....
9. Milyen tanyát kerestek?
1. Elhelyezkedés szempontjából:
2. Komfortosság, felszereltség szempontjából:
3. A tanya táji, építészeti megjelenése szempontjából:
10. Mi volt a döntő szempont a tanya kiválasztásakor?
1. Elhelyezkedés. 3. A környező táj.
2. Komfortosság, felszereltség. 4. A tanya építészeti megjelenése.
5. Egyéb:
11. Mi volt vonzó ebben a tanyában?
12. Milyen átalakításokat / korszerűsítéseket végeztek a tanya lakóépületén?
1. Részben felújították. 3. Hozzáépítettek.
2. Teljes egészében (kívül-belül) felújították. 4. Új lakóépületet építettek.
5. Egyéb:
13. Hogyan hasznosítják a tanyatelket?
1. Döntően a pihenés, a kikapcsolódás színtere.
Hogyan tették erre alkalmassá?
2. Mezőgazdasági termelés is folyik rajta.
Saját munkával, vagy bérbe adva?
3. Egyenlőre nincs teljesen kihasználva.

14. Milyen további terveik vannak a tanyával?

1. A lakóházat szeretnék tovább korszerűsíteni. Hogyan?.....
2. Szeretnék újabb épületeket emelni. Milyen rendeltetéssel?
3. Szeretnék a tanyatelket pihenésre alkalmasabbá tenni.
4. Szeretnék anyaországbeliek vendéglátásával foglalkozni.
5. Egyéb:

15. Élnek-e a környéken anyanyelvi ismerősök?

1. Igen, több is a közeli tanyákon.
2. Igen a szomszédos tanyán.
3. Igen a faluban.
4. Nem tudnak róla.

16. Ha igen, mennyire tartanak velük szoros kapcsolatot?

1. Néhány családdal időnként összejárnak.
Milyen rendszerességgel?
2. Telefonon tartják a kapcsolatot egymással.
3. Ismerik egymást, de nem tartanak szorosabb kapcsolatot.
4. Egyéb:

17. Vannak-e a környéken olyan családok, akikkel jó barátságban vannak?

1. Igen. Már ideköltözésük előtt is jól ismerték egymást.
2. Igen. Ideköltözésük után ismerték meg egymást.
3. Nem.

18. Ismeri-e a szomszédos Magyar tanyák tulajdonosait?

1. Igen, mindet.
2. Igen, néhányat.
3. Nem

19. Milyen velük a kapcsolatuk?

1. Csak kölcsönösen üdvözlik egymást.
2. Időnként meghívják egymást egy italra, hússütésre.
3. Nyelvi nehézségek miatt a szomszédok elzárkóznak.
4. Egyéb:

20. Milyen problémákkal, nehézségekkel találkoztak amióta itt élnek a tanyán?

.....

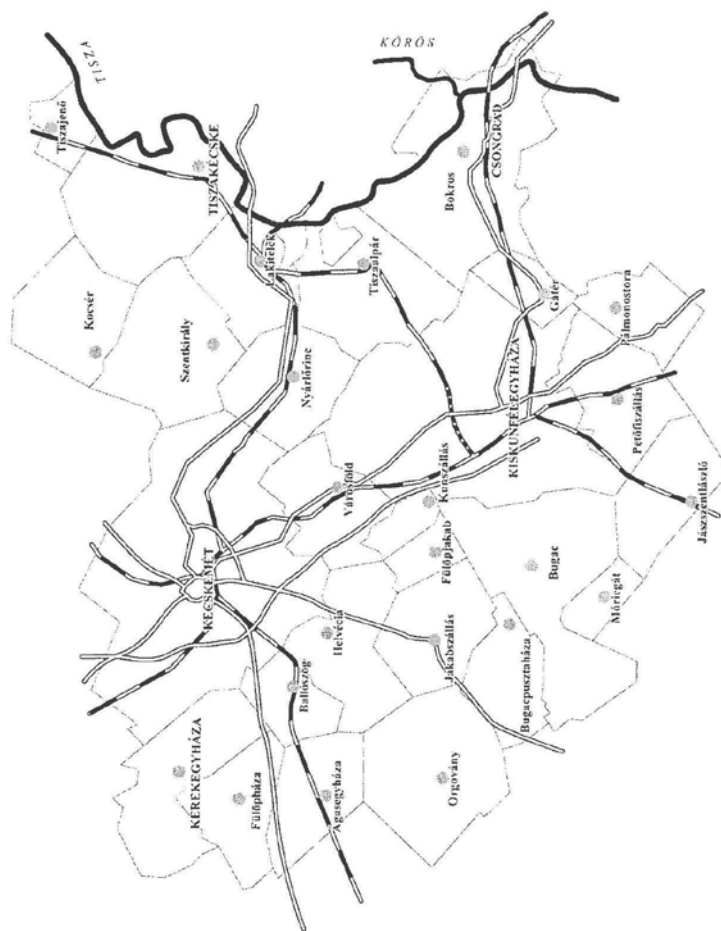
21. Mi a véleményük a közbiztonságról?

1. Eddig nem tapasztaltak e téren problémát.
2. Bár eddig még nem történt bűncselekmény, de nem érzik a tanyát biztonságban.
3. Már előfordul lopás, vagy betörés. Melyik?
4. Egyéb:

22. Mi az amire leginkább szükség lenne ahhoz, hogy kellemesebb, jobb legyen itt az élet? Mi hiányzik a leginkább?

.....

A vizsgálatba bevont települések térkapcsolatai

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezető gondolatok – célok, módszerek	3
II. A tanyák változásairól általában: A tanya, mint „rendszer”	6
Bevezető	6
A tanya helye a tér különböző szféráihoz viszonyítva	7
A tanya és a természeti környezeti rendszer	7
A tanya és a gazdálkodási rendszer	9
A tanya és a települési rendszer	10
A tanya és társadalma	16
Összegzés	17
III. A kiskunsági tanyák a XXI. század küszöbén	19
III.1. A kérdőíves felmérés eredményei	19
A tanyán élők	19
A tanyaépületek életkora, komfortja és infrastruktúrája	21
A tanyai gazdálkodás	27
A tanyán élők jövedelemviszonyai	31
Kapcsolatok, érzések és kötődések	32
Maradás vagy költözés	34
Összegzés	37
III.2. Hogyan tovább tanyavilág?	
A tanyai interjúk alapján készült elemzés.....	39
Miről is beszélünk?	39
Tanyai helyzetkép napjainkban	42
Tanyavilágra vonatkozó jövőképek.....	51
A jövő feltételei	53
A tanyavilág ügyének felkarolása	58
A tanyás terek „tervezése”	60
Összegzés	62
IV. Tanulmányok a Tanyakollégiumból	64
IV.1. Bartos Mónika – Kripner Veronika: A bugaci tanyavilág felmérése agrárgazdasági szempontból	64
IV.2. Dulai Sándor: A harmadik szülő – Kellenek-e újra tanyai iskolák	69
IV.3. Farkas Jenő Zsolt: A külterületi üzemek gazdálkodásának sajátosságai az ezredfordulón Bács-Kiskun megyében	72
IV.4. Molnár Melinda: Megélhetés a tanyán a mezőgazdaság talaján	78

V. A tanyákon élők véleménye – interjúk dokumentációi	86
V.1. Gátéri tanya	86
V.2. Orgoványi tanya	88
V.3. Petőfiszállási tanya	90
V.4. Kerekegyháza – Kunpusztai tanya	91
V.5. Bugaci tanya	93
V.6. Tiszakécskei tanya	97
V.7. Szentkirályi tanya	100
V.8. Bugac – Felsőmonostori tanya	104
V.9. Móricgáti tanya	107
VI. A Tanyakollégiumon elhangzott előadások rövid kivonatai	113
VI.1. Tanyakollégium I. (2002. szeptember 23.)	113
VI.2. Tanyakollégium II. (2003. április 7.)	127
VI.3. Tanyakollégium III. (2003. szeptember 26.)	137
VII. Összegzés, előretekintés	
A Tanyakollégium zárónyilatkozata és ajánlásai	151
A tanyakutatás keretei és céljai	151
Általános ajánlások	152
Részletes ajánlások	153
VIII. Mellékletek	160
VIII.1. Statisztikai áttekintés, táblázatok, térképek	160
VIII.2. A lekérdezett kérdőív és az interjúkészítés szempontsora	172
A tanyakollégium általános lakossági kérdőíve	172
Falusi prominencia kérdőív	180
A tanyai, lakossági interjúszempontsor	181
Kérdőív tanyán élő külföldiek számára	186
A vizsgálatba bevont települések térkapcsolatai	190